

Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegija

**Lietuvos edukologijos universiteto
Socialinės komunikacijos institutas**

Muziejų edukacinės programos vaikams ir jaunimui
Pedagogika ir psichologija muziejininkams
Mokomoji knyga

Vilnius
2013

UDK 371.3:069(075.8)

Mu-184

Leidiny s svarstytas ir jam prirtarta Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos instituto tarybos posėdyje 2012-12-18 (protokolo Nr. 23).

Sudarytojas Mindaugas Briedis, Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos institutas

Autoriai

prof. habil. dr. Vilija Targamadžė, Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos institutas,

prof. dr. Giedrė Kvieskienė, Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos institutas,

doc. dr. Jūratė Laurinavičiūtė, Lietuvos edukologijos universiteto Ugdymo mokslų fakultetas,

doc. dr. Violeta Rimkevičienė, Lietuvos edukologijos universiteto Ugdymo mokslų fakultetas,

Nideta Jarockienė, Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centras.

lekt. Vytautas Kvieska, Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos institutas

Recenzentai

doc. dr. Renaldas Čiužas, Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos institutas

dr. Sigita Burvytė, Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos institutas

Leidiny parengtas įgyvendinant Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegijos projektą „Muziejų edukatorių pedagoginės ir psichologinės kompetencijos plėtotė. I etapas – pedagoginių ir psichologinių kompetencijų tobulinimas“ pagal Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos „Kultūros specialistų kvalifikacijos tobulinimo projektų finansavimo programą“.

ISBN 978-9955-20-864-8

© Leidykla „Edukologija“, 2013

© Mindaugas Briedis, sudarytojas, 2013

Turinys

PRATARMĖ	5
1. MUZIEJININKŲ EDUKATORIŲ PEDAGOGINĖ KOMPETENCIJA	9
1.1. Pedagogikos samprata ir ištakos: pedagogikos mokslo sistema; ugdymo filosofija, asmenybės rai- da ir ugdymas. <i>Vilija Targamadzė</i>	9
1.2. Šiuolaikinės didaktikos, ugdymo sistemos, bend- rojo lavinimo ir ugdymo programos, socialinė pedagogika. <i>Giedrė Kvieskienė, Vytautas Kvieska</i>	46
2. MUZIEJININKŲ EDUKATORIŲ PSICHOLOGINĖ KOMPETENCIJA	94
2.1. Bendroji ir diferencinė psichologija. <i>Jūratė Laurinavičiūtė</i>	94
2.2. Pedagoginė, raidos, specialioji, rizikos grupių vai- kų psichologija. <i>Violeta Rimkevičienė</i>	137
3. MUZIEJINĖ PEDAGOGIKA	194
3.1. Edukacinių programų rengimo principai: teorija, praktika. <i>Nideta Jarockienė</i>	194

PRATARMĖ

Mokymasis – kasdienis reiškinys, vykstantis ne tik mokykloje, bet ir namuose, keliaujant, bendraujant su draugais bei kitais žmonėmis, taip pat darbo vietoje. Ypač svarbus mokymasis vadinamosiose veiklos bendruomenėse. Mokymosi paradigma ir konstruktyvus požiūris į žmogaus mokymąsi išryškina aplinką, kuri yra pedagoginės sistemos įgyvendinimo konkrečiame laike, konkrečioje erdvėje ar vietoje dimensija, ir jungia dar ir kitus, ne vien pedagoginės sistemos elementus (pvz., papildomus veikėjus, materialius daiktus ir kt.). Šie aplinkos elementai gali sąveikauti savitais ryšiais, šitaip sukurdami papildomą aplinkos kokybę. Žmogus, veikdamas bendruomenėje, tampa savarankišku, nesavanaudžiu, atviru ir socialiai atsakingu, išmoksta gerbti kitų interesų bei nuomones. Ugdymo sistema neišnaudoja tautos sukauptų intelektualių ir daiktinių išteklių, sukauptų muziejuose, kultūros vertybių saugyklose, ir jais labai mažai remiamasi organizuojant ugdymo procesą, kuriame galėtų dalyvauti muziejininkas edukatorius, juolab kad muziejai, įgyvendindami švietimo ir muziejų misiją pagal LR muziejų įstatymą, įgyja įvairių priedermių, kurių viena svarbiausių – drauge su švietimo įstaigomis rengti bei vykdyti muziejines moksleivių mokymo programas. Taigi švietėjiškoji ugdomoji veikla yra abipusiai reikalinga, pritaikytina ir veiksminga bei abstraktyvi kaip mokomasis procesas žvelgiant iš įvairių socialinės politikos šakų.

Valstybės ilgalaikės plėtros strategijoje pabrėžiama, kad kuriant efektyvią ir darnią, visiems prieinamą bei tęstinę švietimo sistemą, sudarant sąlygas mokytis visą gyvenimą, labai svarbu plėtoti šiuolaikinę suaugusiųjų švietimo sistemą, užtikrinančią kiekvienam Lietuvos gyventojui galimybę nuolatos mokytis. Norint šiuos uždavinius įgyvendinti, būtina kūrybiškai plėtoti švietimą, kuris neįmanomas be glaudaus kultūros ir švietimo institucijų bendradarbiavimo. Kultūra ir švietimas, papildydami vienas kitą, kuria palankias sąlygas visapusiškai kūrybingai asmenybei, gebančiai sėkmingai prisitaikyti prie nuolatinių pokyčių, ugdytis bei tobulėti visą gyvenimą. Šiuolaikinės žinių visuomenės kontekste muziejai, kaip išskirtinės mokymosi įstaigos, turi ypatingą vietą. Muziejai privalo sudaryti galimybes visiems norintiems plėtoti savo žinias nuo ankstyvos vaikystės iki senyvo amžiaus. Tačiau kurdami ir įgyvendindami edukacines programas muziejai susiduria su daugybe problemų. Tai ribotas požiūris į muziejaus edukacinę veiklą, jos planavimą, organizavimą ir įgyvendinimą, muziejuose dirbančių darbuotojų šiuolaikinės edukologijos ir psichologijos žinių, taip pat gebėjimų stygius, ugdymo metodikų neišmanymas, lankytojų poreikių nesupratimas, negebėjimas organizuoti muziejaus edukacinės veiklos taip, kad ji atitiktų šiuolaikinės visuomenės ir ugdymo poreikius. Juk muziejai yra unikali mokymosi vieta, kur galima mokytis iš pirminių kultūros šaltinių, nors jų išteklių ir galios nepelnytai paliekamos mokymosi visą gyvenimą nuošalyje. Šie iššūkiai verčia muziejus keistis ir pažvelgti į ***muziejų edukacinę veiklą kompleksiskai, siekiant įdiegti geriausių pasaulio muziejų edukacinės veiklos modelius bei standartus.***

Skaitytojams pristatoma mokomoji knyga „Muziejų edukacinės programos vaikams ir jaunimui. *Pedagogika ir psichologija*

muziejininkams“, kuri parengta 2012 m. rugsėjo–lapkričio mėnesiais remiantis Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegijos ir Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos instituto organizuotų pedagogikos ir psichologijos mokymų muziejininkams edukatoriams medžiaga. Leidinį sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje „Muziejininkų edukatorių pedagoginė kompetencija“ analizuojama klasikinės ir šiuolaikinės pedagogikos ugdymo samprata, ugdymo filosofija, asmenybės raidos suvokimas, atskleidžiama jos raida, pristatomi ugdymo bruožai. Daug dėmesio čia skiriama praktiniams pavyzdžiams ir užduotims. Antroje dalyje „Muziejininkų edukatorių psichologinė kompetencija“ aptariami bendrosios ir diferencinės psichologijos bruožai. Taip pat pristatoma pedagoginė ir raidos psichologija; specialioji psichologija; rizikos grupių vaikų psichologija ir darbo metodai, kurie gali būti reikalingi muziejininkų edukacinei veiklai. Šioje dalyje gausu praktinių psichologinių užduočių ir metodų. Trečioje dalyje „Muziejinė pedagogika“ analizuojamas muziejininko edukatoriaus poreikis atskleisti save ugdymo procese, pristatoma muziejinė komunikacija, jos metodai, būdai ir muziejinės pedagogikos filosofiniai, vadybiniai, socialiniai ypatumai, pateikiama daug praktinių patarimų ir užduočių.

Knygos autoriai dėkingi recenzentams, kitiems Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos instituto mokslininkams už pateiktas vertingas pastabas ir įžvalgas.

Sudarytojas

1. MUZIEJININKŲ EDUKATORIŲ PEDAGOGINĖ KOMPETENCIJA

1.1. Pedagogikos samprata ir ištakos: pedagogikos mokslo sistema; ugdymo filosofija, asmenybės raida ir ugdymas

Vilija Targamadzė

Įvadas

Edukologijos terminas sudarytas iš lotynų ir graikų kalbos žodžių: **educare** – išvesti į kitą vietą, auklėti, **educatio** – auklėjimas, ugdymas, **logos** – mokslas, mintis. Nominalinė reikšmė edukologijos mokslo yra ugdymas.

Praeityje (tarybiniais metais) labiau buvo įprasta vartoti tik sąvoką *pedagogika*. Ji sudaryta iš dviejų graikų kalbos žodžių: **paidos** – vaikas ir **again** – vesti. Pedagogikos nominalinė reikšmė – vaiko vedžiojimas. Šis pavadinimas atsirado Antikos laikais, nes **paidagogos** buvo vadinamas vergas, kuris vesdavo vaikus į mokyklą. Taip pat buvo vartojama sąvoka **paidagoge** (gr.) – vaikų ugdymo mokslas. O pedagogikos terminas buvo pradėtas vartoti XVIII a. Jo sąvokinė erdvė išsiplėtė – I. Kantas (1724–1804) pedagogikos terminu apibūdina ir suaugusiųjų ugdymo mokslą. Ir tik vėliau, XIX a. R. Ovenas (1771–1858) susidomėjo suaugusiųjų mokymu, o J. H. Herbertas

(1776–1841) suaugusiųjų pedagogikos terminą pakeitė į andragogiką. (Jovaiša L., 1993, 8). Kitame šaltinyje L. Jovaiša jau apibrėžia andragogikos terminą. Jis nurodo, kad gr. **andros** + **again** – vyras+vesti (Jovaiša L., 2007, 16). Ir šis mokslas apibrėžiamas kaip „tiriantis bendrąsias suaugusiųjų mokymo ir lavinimo, jų ugdymo institucijų organizavimo bei vadovavimo joms problemas“ (ten pat). Autorius nurodo jo kilmę XIX a. pradžią. Taigi edukologija yra vaikų ir suaugusiųjų ugdymo mokslas. (žr. Jovaiša L., 1993)

Ugdymo mokslo objektas ir struktūra

Ugdymo mokslo objektas yra ugdymas. Ugdymas kildinamas iš lot. žodžio **educare**. Jis, pasak L. Jovaišos (1996, p. 4), „ryškiausiai žymi edukologijos mokslo paskirtį – mokslą, kaip išvesti žmogų į šį sudėtingą pasaulį, kad jis nebūtų chaotiškas išorinių poveikių darinys, o taptų kuo tobulesniu būties kūrinium“. Toks autoriaus pastebėjimas turi ryšį su St. Šalkauskio, kuris pirmasis Lietuvoje pavartojo ugdymo sąvoką, pateiktu ugdymo apibrėžimu – „ugdymas yra globojamasis, lavinamasis ir auklėjamasis veikimas, kuriuo suaugusioji karta stengiasi paruošti gyvenimo tikslams priaugančiąją kartą su prigimtinių, kultūrinių ir religinių visuomenės gėrybių pagalba“ (Šalkauskis St., 1992, p. 14). Suprantama, St. Šalkauskis aiškiai akcentuoja ugdymo metodologijoje reikšmingą triadą: prigimtines, kultūrines, religines visuomenės gėrybes. Tuo tarpu L. Jovaiša (2007, p. 311) rašo, kad ugdymas yra „asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Ugdymas – bendriausia pedagogikos kategorija, apimanti auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą. Šias ugdymo sąvokas sieja komplementarinis ryšys – jos viena kitą papildo ir

sukuria naujas sąvokas, skiriamas auklėjamasis mokymas, lavinamasis mokymas ir lavinamasis auklėjimas“. Taigi autorius nenurodo konkrečios metodologinės prieigos, tačiau dera atkreipti dėmesį į jo pastebėjimą „ugdymo procesas vyksta konkrečioje istorinėje–kultūrinėje situacijoje, kolektyve arba mokytojui bendraujant, dirbant su skirtingomis asmenybėmis, naudojant ugdymo turinį, metodus ir metodologinius būdus, šį procesą koreguojant, kryptingai valdant ir tobulinant“. (ten pat)

Ugdymo mokslo struktūra pateikiama 1 lentelėje (Jovaiša L., 1993, p. 15). Edukologijos mokslo L. Jovaišos „Edukologijos įvade“ (1993) išskirtos 5 šakos: familistika (šeimoms mokslas), pedagogika (vaikų ugdymo mokslas), socialinė edukologija (sociogogika, tirianti ugdymą formaliose ir neformaliose institucijose), kultūros edukologija (visuomenės dvasinis ugdymas informacinės, meninės ir religinės kultūros institucijose, taip pat neformalus ugdymas), subkultūros edukologija (skiriama nusikaltimų prevencijai ir nusi kaltėlių perauklėjimui). Toliau kiekvienos šakos, pasak L. Jovaišos (1993, p. 16), formuojasi disciplinos (jos nurodytos 1 lentelėje). Be abejo, šis skirstymas yra diskusinis. Pvz., kodėl neišskirta andragogika kaip mokslo šaka, o priskirta prie socialinės edukologijos ir pan.

Ugdymo mokslo raidos naratyvas

Ugdymo mokslo atsiradimas siejamas su žmonijos patirtimi – kai tik buvo galima ugdomąją patirtį teoriškai apibendrinti. Pedagogikos istorijos specialistai nurodo, kad jį fiksuoti buvo galima, kai atsirado raštas. Rašytiniuose šaltiniuose (senieji indų rankraščiai, Budos, Konfucijaus raštai ir kiti) jau aptinkama informacija apie ugdymą. Ugdymo mokslo teorinės šaknys sietinos su religija. Vėliau atsirado

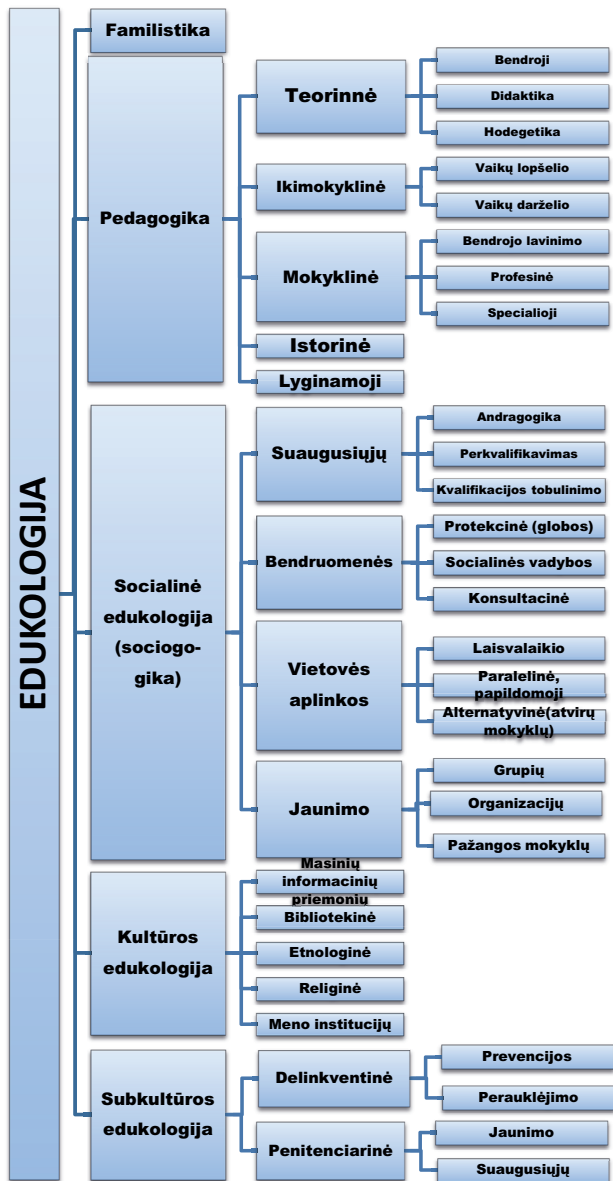
filosofija, ugdomoji praktika, formavosi tam tikros pedagoginės sistemos. Platonas (IV a. pr. m. e.) savo sukurtoje utopinėje valstybės valdymo teorijoje pateikia ir utopinį ugdymo teorijos modelį. Aristotelis (Platono mokinys) ugdymo praktikoje jau rėmėsi kitų šalių patirtimi. Pamažu atsirado ugdymo mokslo filosofiniai pagrindai. (Bitinas B., 2000, p. 33–38; Jovaiša L., 1993, p. 16–32)

Pati seniausia Vakarų Europos kultūroje filosofija yra idealizmas. Jis prasidėjo nuo Platono, kuris ir sukūrė didelę įtaką ugdymui turėjusią filosofiją. „Idealistai vienintele tikra būtimi laiko idėjas. Tai anaip tol nereiškia, kad jie nepripažįsta materijos, veikiau manoma, kad materialusis pasaulis yra kintamas, nepastovus ir netikras, o idėjų esama pastovių. Taigi gal tiksliau šią filosofiją apibūdintų ne idealizmo, bet idėjizmo pavadinimas.“ (Ozmon H. A., Craver S. M., 1996, p. 17). Norint išsamiau susipažinti su šia filosofija, pasak H. A. Ozmon, S. M. Craver (1996), reikėtų bent jau apžvelgti Platono idealizmą, religinį idealizmą ir šiuolaikinį idealizmą, jo bruožus. Minėti autoriai juos aptaria sėdami šią filosofiją su ugdymu, taip pat pateikia idealizmo ugdymo procese kritiką (žr. Ozmon H., A. Craver S. M., 1996, p. 17–59). Autoriai taipogi supažindina su realizmu ir ugdymu; Rytų filosofija ir ugdymu; pragmatizmu ir ugdymu; rekonstrukcionizmu ir ugdymu; biheviorizmu ir ugdymu; egzistencializmo fenomenologija ir ugdymu; analitine filosofija ir ugdymu; marksizmu ir ugdymu; filosofija ir ugdymo teorija bei praktika. Taigi H. A. Ozmon, S. M. Craver (1996) knygoje „Filosofiniai ugdymo pagrindai“ svarstomi ugdymo mokslo pagrindai. Ji gan reikšminga ugdymo mokslo pagrindams suprasti, tačiau nedera pamiršti, jog ji parašyta amerikietiška orientacija ir skaitytina gana atidžiai bei vertintina taip pat Vakarų filosofijos tradicijos požiūriu.

Dera prisiminti, kad ugdymo metodologija gali remtis ir įvairiomis pedagoginėmis srovėmis bei psichologija. L. Jovaiša (1996, p. 23–37) pastebi, jog XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje ugdymo mokslas ganėtinai išsiplėtojo. Jis pateikia tris požiūrius: filosofinį, psichologinį ir religinį. Kiekvieną požiūrį dar skirsto į šakas. Pateikdamas XX a. filosofinės krypties pedagogiką, teigia, kad „skirtingos filosofinės metodologijos davė pradžią naujoms ugdymo šakoms.“ (Jovaiša L., 1996, p. 23) Taip pat čia nurodomos kelios naujos ugdymo šakos: neotomistinė, nepozityvistinė, pragmatinė, sociologinė (socialinė), egzistencinė, kultūros, tarybinė (sovietinė) pedagogikos. XX a. psichologinės krypties pedagogikos pateiktyje teigiama, kad šios kryptys rėmėsi psichologija ir „perėmė humanistines idėjas iš Ž. Ž. Ruso, J. H. Pestalocio linijos veikalų ir naujausius biologijos – psichologijos laimėjimus. Susikūrė nevienalytė psichologinė pedagogika“. (Jovaiša L., 1996, p. 28) Čia pateikiamos kelios kryptys: biopsichinė, naujosios mokyklos, veiksmo, eksperimentinės, asmenybės, šiuolaikinės humanistinės, psichoanalitinės pedagogikos.

XX a. religinės krypties pedagogikoje pažymima, kad yra daug krypčių, jos savitos pedagoginės sistemos. Pvz., vien katalikiškojo ugdymo galima išskirti Ignacijaus Lajolos paradigmą, Šventojo kun. Jono Boskos prevencinę sistemą, Asumptionistinę pedagogiką ir kitas. Kiekvienos jų ugdymo pagrindas yra tas pats, bet praktinio įgyvendinimo plotmė skiriasi.

1 lentelė. Edukologijos mokslo schema (Jovaiša L., 1993, p. 15)

Ugdymo įgyvendinimo Lietuvos mokykloje imperatyvas

Lietuvoje įstatymų lygmeniu dažniausiai kalbama apie švietimą. Švietimas kartais painiojamas su ugdymu. Iš esmės ugdymo funkcija yra švietimas. Ir kai kalbame apie societarinį ugdymo realybės lygmenį, neretai vartojama švietimo sąvoka, bet kalbant apie individo lygmenį, turi būti vartojama ugdymo sąvoka. Apskritai dera žinoti, kad, jei vartojama švietimo sąvoka, ji turėtų būti suprantama kaip viena iš ugdymo funkcijų.

Švietimo paskirtis apibrėžiama įstatymais. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme Valstybės žinios, 2011-03-31, Nr. 38-1804 (Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=)

LR švietimo įstatyme (2011 įstatymo pataisos) nurodomi švietimo tikslai:

3 straipsnis. Švietimo tikslai

Švietimo tikslai yra šie:

1) išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant valstybinės kalbos, užsienio kalbų ir gimtosios kalbos mokėjimą, informacinę raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi;

2) nustatyti asmens kūrybinius gebėjimus ir pagal tai padėti jam įsigyti kompetencijų ir (ar) kvalifikaciją, atitinkančią šiuolaikinę kultūros bei technologijų lygį ir padedančią jam įsitvirtinti ir sėkmingai konkuruoti tolydžiai kintančioje darbo rinkoje, perteikti technologijų, ekonomikos ir verslo kultūros pagrindus, būtinus

šalies ūkio pažangai, konkurencingumui bei darniai raidai laiduoti, sudaryti sąlygas nuolat tenkinti pažinimo poreikius ir tobulėti mokantis visą gyvenimą;

3) stiprinti visuomenės galias užtikrinant krašto ūkio, aplinkos ir žmogaus išteklių darnų vystymąsi, vidinį ir tarptautinį ūkio konkurencingumą, nacionalinį saugumą ir demokratinės valstybės raidą;

4) perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, dorovinei, estetinei, mokslinei kultūrai, pasaulėžiūrai formuotis, taip pat garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą;

5) sudaryti sąlygas asmeniui įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančius pilietinės ir politinės kultūros pagrindus, išplėtoti gebėjimus ir patirtį, būtiną asmeniui, kaip kompetentingam Lietuvos Respublikos piliečiui, Europos ir pasaulio bendrijos, daugiakultūrės visuomenės nariui.

Švietimo sistemos ir kiekvienos jos sąrangos dalis (mokykla, darželis-mokykla ir pan.) turi remtis tam tikrais principais, kuriais turi būti grindžiama ugdomoji veikla.

Toliau tekste jie pateikiami.

5 straipsnis. Švietimo sistemos principai

Švietimo sistemos principai yra šie:

1) lygios galimybės – švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios

kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują;

2) kontekstualumas – švietimo sistema glaudžiai susieta su krašto ūkinės, socialinės, kultūrinės raidos kontekstu, kartu su juo atsinaujina ir atitinka nuolat kintančias visuomenės reikmes;

3) veiksmingumas – švietimo sistema siekia geros kokybės rezultatų sumaniai ir taupiai naudodama turimus išteklius, nuolat vertindama, analizuodama ir planuodama savo veiklą, remdamasi veiksminga vadyba – tinkamais ir laiku priimamais sprendimais;

4) tęstinumas – švietimo sistema yra lanksti, atvira, pagrįsta įvairių formų ir institucijų sąveika; ji sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui mokytis visą gyvenimą.

Įstatyme taip pat pateikiama ir švietimo sistemos sąranga.

6 straipsnis. Švietimo sistema

Lietuvos švietimo sistema apima:

1) formalųjį švietimą (pradinį, pagrindinį, vidurinį ugdymą, formalųjį profesinį mokymą ir aukštojo mokslo studijas);

2) neformalųjį švietimą (ikimokyklinį, priešmokyklinį, kitą neformalųjį vaikų (taip pat formalųjį švietimą papildantį ugdymą) ir suaugusiųjų švietimą);

3) savišvietą;

4) švietimo pagalbą (profesinį orientavimą, švietimo informacinę, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą, sveikatos priežiūrą mokykloje, konsultacinę, mokytojų kvalifikacijos tobulinimo ir kitą pagalbą).

(Antras skirsnis. Švietimo sistemos sandara, 6 straipsnis)

Taigi švietimo sistemos veikla grindžiama šalyje įstatymais ir poįstatyminiais dokumentais. (Juos galima rasti LRŠMM, jai

pavaldžių institucijų, pvz., Ugdymo plėtotės centro, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros ir kt. tinklalapiuose).

Mokyklos misijos įgyvendinimo eskizas

Mokykla funkcionuoja tam tikroje ugdymo realybėje. Tad ir jai deleguota misija bus įgyvendinama joje. Kiekvienos mokyklos misija paprastai yra savita ir įgyvendinama tam tikroje ugdymo realybėje.

Ugdymo realybę sąlyginai galima suskirstyti į penkis lygmenis:

- ♦ societarinį (paprastai atspindi valstybinį lygmenį, nors gali būti sietinas su etniniu ar religinės sektos),
- ♦ sisteminiį (parodantis švietimo sistemą kaip visumą),
- ♦ institucinį (atspindintis organizaciją, kurioje vyksta ugdymas),
- ♦ interpersonalinį (ugdomąją sąveiką tarp ugdyme dalyvaujančių subjektų),
- ♦ intrapersonalinį (asmenybės fenomeną atspindintis lygmuo) (Targamadžė V., 2006).

Kiekvienas šių lygmenų tarpusavyje sąveikauja ir funkcionuoja atitinkamame kontekste. Jis turi savo paskirtį ir bet kuriuo atveju sietinas su vertybėmis (ši sąveika gali būti pozityvi ar negatyvi).

Pirmajame (societariniame) ugdymo realybės lygmenyje kuriamos ugdymo koncepcijos, rengiami teoriniai jų įgyvendinimo modeliai, priimami įstatymai, poįstatyminiai dokumentai jiems įgyvendinti. Tad visuomenėje vyraujančios vertybės arba koncepcijos ir konstruktyvios rengiančios grupės vertybės randa atgarsį tiek konceptualiuose, tiek jų įgyvendinimą reglamentuojančiuose dokumentuose.

Sisteminiame (antrajame) lygmenyje, remiantis juridiniais dokumentais, konstruojama švietimo sistema kaip instrumentas

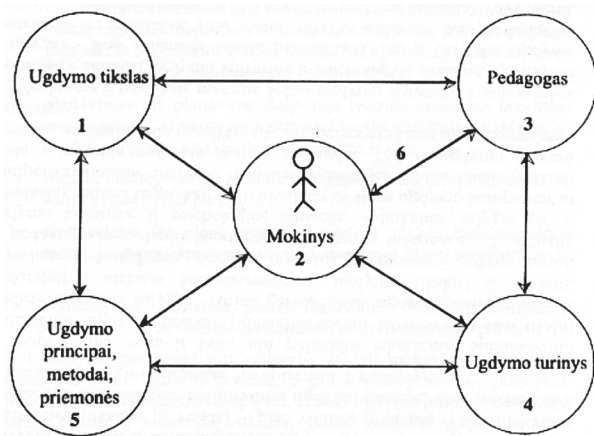
numatytoms koncepcijoms, modeliams įgyvendinti. Kadangi švietimo sistema – didelė, sudėtinga sistema, susidedanti iš kitų sistemų (ikimokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo, aukštojo mokslo, specialiojo ugdymo, profesinio ugdymo ir kitų), tai svarbu sumodeliuoti jos sistemų sąveiką. Tad ne tik švietimo sistema kaip visuma, bet ir kiekviena jos sudėtinė dalis (atitinkama sistema) bei jos elementai (organizacijos), privalo turėti aiškią misiją ir savo filosofiją, kultūrą, sietiną su vertybėmis, kuriomis remiasi įgyvendinant misiją.

Švietimo sistemos elementų paskirtis įgyvendinama instituciniame (trečiajame) ugdymo realybės lygmenyje. Jame sukurtos tam tikros organizacijos struktūros, atliekančios joms deleguotas paskirtis. Svarbi šių struktūrų paskirčių ir veiklų dermė organizacijos misijos ir tikslų siekiiui. Įvertinant, kad formalias ir neformalias organizacijos struktūras sudaro žmonės, svarbu organizacijos filosofijos, jos žmonių ir ugdyme koduojamų esminių vertybių dermė. Priešingu atveju gali atsirasti priešprieša, trukdanti ugdomojoje veikloje įgyvendinti vertybes, nes organizacijos kultūroje kuriamos prielaidos ugdomiesiems tikslams įgyvendinti ugdomojoje sąveikoje.

Ketvirtajame (interpersonaliniame) ugdymo realybės lygmenyje įgyvendinami ugdymo tikslai. Čia jau ypatingą reikšmę įgyja ugdymo sąveikoje dalyvaujančių asmenų vertybinės nuostatos ir pan. Ugdyme susitinka savo vertybes, jų nuostatas ir pan. turintys subjektai (atskirais atvejais dar besimokantysis laikomas objektu) ir dažniausiai ugdymo tikslų įgyvendinimas priklauso, ar ugdytojas ir ugdytinis suras bendrus sąlyčio taškus vertybinėje plotmėje. Kadangi vertybės, jų supratimas, hierarchija, raiška ir pan. yra svarbios asmenybei, tai individualizuojant ugdymo procesą, ugdomajame susitikime neišvengiamai dera įvertinti vertybinį aspektą – juk susitinka dvi individualybės.

Ar ugdymo tikslas pasiektas, gali paaiškėti tik intrapersonaliame (penktajame) ugdymo realybės lygmenyje. Jei ugdymo tikslas tampa asmenybės savastimi, tai jis pasiektas. Jei ne, tai dera permąstyti ugdymo(si) sistemos modeliavimą ir įgyvendinimą sisteminiu, procesiniu, situaciniu požiūriais, ieškoti jos modeliavimo ar įgyvendinimo trikdžių, jų šalinimo ir/ar neutralizavimo galimybių bei projektuoti ugdymo(si) tikslų formulavimo ir/ar įgyvendinimo korekciją.

Bet kuriuo atveju ugdymo(si) tikslų formulavimas, jų įgyvendinimas, rezultatyvumas sietinas su ugdymo realybe. (Targamadžė V., 2006, 2010)

Tiesiogiai edukacinio stimuliavimo įgyvendinimą sąlygojančių ugdymo procese veiksmų schema:

1 – ugdymo tikslas, 2 – mokinys, 3 – pedagogas, 4 – ugdymo turinys, 5 – ugdymo principai, metodai, priemonės, 6 – pedagogo ir mokinių bendravimas, keičiantis informacija (Targamadžė V., 1999, 31)

Ugdymo tikslas įgyvendinamas tam tikroje ugdymo sistemoje. Ją galima pavaizduoti kaip sąveiką tarp tam tikrų ugdymo elementų: ugdymo tikslo; ugdymo principų, metodų, priemonių; ugdymo turinio; pedagogo ir mokinio.

Kiekvienos sistemos veiklos rezultatas bus pozityvus, jei bus pasiektas ugdymo tikslas(-ai). Tai kartu dažniausiai įgyvendinama ir mokyklos misija, iš kurios kyla ugdymo tikslas(-ai). Šiame kontekste dera atkreipti dėmesį į A. Helmkės (2012) mokymosi kaip elgesio pakeitimo pateikimą knygoje „Pamokos kokybė ir mokytojo profesionalumas: diagnostika, vertinimas, tobulinimas“ Iš šios knygos skyriaus (2.5. Mokymasis kaip elgesio pakeitimas, 52–55) cituojama autoriaus pateikta informacija nagrinėjamu klausimu. Knygoje rašoma, kad „Pagrindinių klasikinio ir operantinio sąlygojimo ir mokymosi pagal modelį paradigmų laukia klasikinis ir operantinis sąlygojimas – pagrindinės biheviorizmo teorijos (Biheviorizmas – psichologijos pakraipa, orientuota ne į žmogaus sąmonę, o į jo elgesio analizę (dalykinio redaktoriaus pastaba), toks pats likimas kaip ir kitų gyvuojančių koncepcijų, pagrįstų biheviorizmo teorija ir jau vien dėl to laikomų įtartinomis, pasenusiomis ir nepatraukliomis. Nepaisant to, kai kuriose srityse jos, kaip aiškinimo principai, yra iki šiol nepamainomos.

2.5.1. Klasikinis sąlygojimas

Pagrindinį mokymosi principą taikant, klasikinio sąlygojimo būdą sudaro tai, kad pirminis neutralus dirgiklis, gana dažnai susietas su nesąlyginiu (arba nesąlygotu) dirgikliu, sukelia maždaug tokią pat reakciją kaip ir nesąlyginis dirgiklis. Klasikiniame eksperimente, kurį pirmasis atliko Ivanas Pavlovas, nesąlyginis dirgiklis (ėdalas) ir eksperimento pradžioje neutralus dirgiklis (varpelio skambėjimas), kuris

iš pradžių sukeldavo tik orientacinę reakciją, buvo kartojami tiek kartų, kol pagaliau vien tik varpelio skambėjimas sukeldavo reakciją (seilių sekreciją). Dirgiklio apibendrinimas šiuo atveju reiškia, kad į šį sąlyginį dirgiklį (šiuo atveju – varpelio skambėjimą) panašūs dirgikliai (pavyzdžiui, panašiai skambantys garsiniai signalai) irgi gali sukelti panašią reakciją.

Šio principo taikymas pedagogikoje pirmiausia suprantamas kaip emocinių reakcijų įgijimas. Pavyzdžiui, mokinys patikrinimą laiko nemaloniu arba gėdingu, nes jam kartą labai nepasisėkė. Jeigu patikrinimo metu tokios nesėkmės kartojasi, mokinys gali išsiugdyti bendrą visų patikrinimų baimę arba stengtis vengti patikrinimo, o dėl dirgiklio apibendrinimo ši baimė gali neigiamai paveikti ir jo požiūrį į mokyklą ir mokymąsi.

Tačiau negalima kalbėti vien apie neigiamas emocijas. Pavyzdžiui, pirmąją dieną mokykloje pirmokas įžengia į mokyklos pastatą ir jį pasitinka besišypsantis mokytojas, kuris paima mokinį už rankos, pasako jam gerą žodį. Visa tai gali likti kaip ilgalaikė maloni emocija, patirtis, teigiamai veikianti mokinio požiūrį į mokyklą, pamokas, mokytoją ir mokymąsi. N. L. Geidž (N. L. Gage) ir D. C. Berlineris (1996) teigia: „Beveik viskas mūsų aplinkoje gali būti susiję su tam tikru dirgikliu, sukeliančiu emocines reakcijas. Draugiški arba griežti mokytojo žodžiai gali sukelti džiaugsmą arba baimę. Su tokiomis emocijomis bus siejami tokie dirgikliai, kaip „matematika“, „sporto salė“, „direktorius“ arba „mokykla“. Šie dirgikliai gali sukelti reakcijas, labai panašias į nesąlyginę reakciją vien todėl, kad ji su nesąlyginiu dirgikliu yra susijusi jungtimi, t. y. laiku ir erdve. Be to, reikia laikytis nuostatos, kad mokinys neturi sąmoningai suvokti, jog taip vyksta atsakomasis mokymasis; paprastai visa tai vyksta nesąmoningai ir dažniausiai šio proceso dalyviui būna itin sunku suprasti, kodėl jis taip reagavo ir kodėl taip atsitiko. Mokytojas, kuris mokymo(si) procesą pamokoje modeliuoja pagal atsakomojo mokymosi modelį, gali padėti mokiniams geriau suvokti, iš kur kyla lemiamos emocijų reakcijos, kaip lengviau pasiekti tam tikrus mokymosi tikslus, ir

jis gali apsaugoti mokinius nuo nepageidaujamų reakcijų išmokimo.“ (234 ir kt. p.)

2.5.2. Operantinis sąlygojimas

Priešingai nei klasikinis sąlygojimas, kurio dėmesio centre yra individo reakcijos (todėl kalbama apie atsakomąjį mokymąsi), operanti- niam sąlygojimui svarbiausia yra spontaniška elgesio raiška, kuri nėra reakcija į tam tikrus dirgiklius. Pagrindinė operantinio sąlygojimo samprata yra stiprinimas. Taip suprantami visi procesai, didinantys tam tikro elgesio pasireiškimo tikimybę. Stiprinimas pasiekiamas tai- kant stipriklius. Tai gali būti teigiami stiprikliai, pavyzdžiui, pagyri- mas arba atlygis (jų taikymas didina tam tikro elgesio pasireiškimo tikimybę), arba neigiami stiprikliai (jų netaikymas turi stiprinamąjį poveikį). Be šių pagrindinių sąvokų, esama labai daug įvairių empiriškai ištirtų ir pasiteisusių metodų.“

Savaime suprantama, kad mokinio elgesio kaita ir jos vertinimas priklauso nuo metodologinių ugdymo priemonių, kurios savo ruožtu priklauso nuo ugdymo filosofijos, pedagoginių srovių, psichologijos, religinės pedagogikos. Tad dera įvertinti ir ugdymo sistemos mo- deliavimą tam tikroje metodologinėje priemonėje ir jos įgyvendinimą tam tikrame kontekste.

A. Helmke (2012, p. 53–54) taip pat rašo apie elgesio pakeitimą, kurio akstinas ugdytiniui mokyti:

„Mokymasis kaip elgesio pakeitimas

<...> Šioje teorijoje yra vartojamos tokios sąvokos, kaip dirgiklio apibendrinimas ir dirgiklio sumažinimas, Premacko principas, eks- tinkcija (slopinimas), pirminiai ir antriniai stiprikliai bei stiprinimo planai (nuoseklusis ir pertrūkstantis, intervalo ir kvotos planas), pra- timo ir poveikio dėsniai. Jeigu norite sužinoti išsamiau ir įsigilinti į

šias problemas, skaitykite H. P. Langfeldto (2006), G. Mycelio (2007), M. Haselhorno ir A. Goldo (2006) bei A. Renklio (2008) darbus.

Nuo seno operantinio sąlygojimo principai mokykloje ir pamokoje yra labai svarbūs. Gana apibendrintai galima skirti tris dideles sritis.

Pamokos procesai. Remiantis bihevioristiniu mąstymu, anksčiau buvo galvojama, kad pagal operantinio sąlygojimo principus galima sukurti pamokos būdus, kai mokomoji medžiaga suskaidoma į nedidelius vienetus, vyksta intensyvūs pratimai ir už norimą elgseną yra atlyginama. Toks mąstymas pagrįstas idėja, kad dirgiklio ir reakcijos sąsają įmanoma įtvirtinti dažnai ją kartojant. Toks pamokos tipas (čia galima priskirti ir ankstesnius vadinamosios programuotos pamokos būdus) nuo empirinio lūžio pradžios (mokymasis kaip aktyvus konstravimas) pagrįstai nepasiteisino (anglakalbėse šalyse tai vadinama pratybų ir praktikos (angl. drill and practice) pamoka). Kadangi buvo atsisakyta žaidybiniais elementais, mažų žingsnelių ir pratimų idėjomis pagrįstų darbo metodų. Tačiau šiuo metu prieita prie bendros nuomonės, kad įtvirtinimas ir kartojimasis yra būtini ne tik lavinant svarbiausius gebėjimus (pagrindiniai skaičiavimo būdai, žodynas ir kt.), bet ir kitose srityse, kad būtų pasiekta mokymosi pažanga, (žr. 4.3 poskyrį)

Elgesio ir drausmės problemos.

Šioje srityje operantinio sąlygojimo principų taikymas yra ilgametis ir sėkmingas, ypač dirbant su jaunesnio mokyklinio amžiaus mokiniais. Daugelis (proaktyvaus ir reaktyvaus) darbo su pamoką trukdančiais, agresyviais mokiniais programų ir koncepcijų remiasi elgesio keitimo ar tikslinimo principais. Šie principai nustato, kad norimas elgesys turi būti tiksliai aprašytas ir išskaidytas į atskiras sudedamąsias dalis. Už tinkamą mokinių elgesį yra skatinama, t. y. už jį atlyginama.

Kaip praktiškas ir veiksmingas atlygio būdas pasiteisino vadinamieji atlygio žetonai. Tai toks atlygis, kai įvairiems norimo elgesio elementams (pavyzdžiui, prie stalo sėdinčių mokinių grupei, kuri yra tyliausia arba gražiausiai sutvarkė darbo vietą) skiriami taškai, kurie sudedami ir vėliau gali būti iškeisti į įvairius patrauklius daiktus ar veiklos galimybes ir pan. Kitas operantinio sąlygojimo būdas pamokoje yra nepageidaujamo mokinio elgesio slopinimas ir panaikinimas (ekstinkcija) jo neskatinant. Tačiau būtina paminėti kelias svarbias sąlygas. Pavyzdžiui, neskatinimas, mokinio ignoravimas, turi būti nuoseklus ir tinkamas. Kitu atveju (jeigu kartais į jį bus atkreipiamas dėmesys) toks netinkamas mokinio elgesys bus dar labiau paskatintas. Praktiniai patarimai dėl veiksmingumo sąlygų, pavyzdžiui, bendro pasitarimo įtraukimas (sutarimo dėl numatomų pasiekti tikslų), pateikiami V. Šnoco (W. Schnotz, 2006) veikale.“ (Helmke A., 2012, p. 53–54)

Anksčiau pateikta informacija yra orientuota į mokymąsi kaip elgesio pakeitimą. Aprašomi ir kiti požiūriai į mokymąsi (informacinis, pažintinis ir kt.). (Helmke A., 2012)

Taigi mokyklos misijos įgyvendinimas susijęs su ugdymo tikslų siekimu. Kartu tai sietina ir su ugdymo metodologine prieiga, mokyklos filosofija ir kultūra, nes viso to atskaitos taškas yra vertybės. Jos turi koreliuoti. Priešingu atveju bus susipriešinimas ir taps problemiškas ugdymo tikslų formulavimas bei įgyvendinimas.

Asmenybės raidos bruožai

Žmogaus raidos psichologija yra svarbi ugdymo moksle, nes kiekvienas amžiaus tarpsnis ir, be abejo, kiekvienas to tarpsnio individas turi savitumą. Tai padeda suprasti žmogaus augimą ir vystymąsi. Svarbiausios raidos sferos skirstomos į tris: fizinę, pažintinę, psichosocialinę. (žr. 2 lentelę)

2 lentelė. Pagrindinės veiklos sferos (Žukauskienė R., 1996, 13)

Žmogaus raida		
Fizinė	Pažintinė	Psichosocialinė
Vaiko augimas ir kūno pakitimai Ūgio, kūno masės, kaulų storio, raumenų, liaukų, smegenų ir jutimo organų (regos, klausos, uoslės ir kt.) pakitimai, Motoriniai gebėjimai – nuo mokymosi vaikščioti iki mokymosi rašyti, maitinimosi ir fizinės sveikatos ypatybės.	Suvokimo, vaizduotės, atminties, išmokimo, mąstymo ir kalbos dėka įgyjamos žinios, visi protiniai gebėjimai, padedantys įgyti žinių arba suprasti aplinką. Suvokimas, vaizduotė, atmintis, išmokimas, mąstymas ir kalba.	Tarpusavyje susijusios asmenybės ir socialinės raidos, todėl jos aptariamos kartu. Pagrindinės šios raidos dalys – emocijos ir moralė.

Platesnis aptarimas yra „Raidos psichologijos“ knygoje. Viena tokių yra anksčiau nurodyta.

Asmenybės raida apibūdinama iš tam tikrų psichologijos teorijų pozicijų. Svarbiausias galima nurodyti tokias:

- ♦ Psichoanalitinė teorija;
- ♦ Pagrindiniai Freudo teorijos teiginiai;
- ♦ Žmogaus raidos stadijos psichoanalitinėje teorijoje;
- ♦ Psichosocialinės teorijos vertinimas;
- ♦ Kognityvinė teorija;
- ♦ Kognityvinės raidos stadijos Piaget teorijoje;
- ♦ Kognityvinės teorijos vertinimas;
- ♦ Informacijos apdorojimo požiūris;
- ♦ Biheverizmas;
- ♦ Etologinė teorija.

Šios teorijos gan aiškiai aptariamos R. Žukauskienės „Raidos psichologijoje“ (1996, p. 35–77).

Pateikiama šios knygos santrauka, kuri glaustai supažindina su minėtomis teorijomis.

Teorijų paskirtis

Teorija yra svarbiausių principų sistema, kuri padeda paaiškinti stebimą ar tiriamą reiškinį, interpretuoti mūsų patyrimą ir formuoti hipotezes, kurias galima patikrinti (patvirtinti arba atmesti).

Psichoanalitinė teorija

Psichoanalitinė teorija pabrėžia, kad įgimti potraukiai (instinktai) ir į pasąmonę išstumti prisiminimai lemia žmogaus elgesį bei emocijas.

Pagrindiniai Freudo teorijos teiginiai

Freudas, psichoanalitinės teorijos pradininkas, sukūrė vaikiško seksualumo teoriją. Kiekviena psichologinės raidos stadija apibūdinama pagal tai, į kurią kūno vietą fokusuojamas seksualinis susidomėjimas ir patiriamas malonumas. Freudas skyrė tris asmenybės teorinius komponentus – *id*, *ego* ir *superego*, – siekdamas paaiškinti, kodėl žmogus turi konfliktuojančių minčių apie tai, ką galvoti ir ką daryti. *id*, *ego*, *superego* atstovauja sąmoningoms ir nesąmoningoms jėgoms mūsų psichikoje.

Aiškindamas agresijos prigimtį Freudas teigė, kad reikia skirti gyvenimo instinktą, kurio tikslas gyvenimą pakelti į aukštesnį lygį ir tęsti jį, ir mirties instinktą, kuris siekia grąžinti subjektą į pirmąją, neorganinę būseną, tai siekia sunaikinti gyvybę organizme.

Eriksonas akcentuoja somatinių, asmeninių ir socialinių jėgų sąveiką kiekvienoje raidos stadijoje. Tai, kaip asmeniui pavyks ta įveikti aštuonias raidos krizes, labai priklauso ir nuo kultūrinės aplinkos, kurioje jis gyvena.

Kognityvinė teorija

Kognityvinės teorijos atstovai teigia, kad žmogaus mąstymas yra aktyvus ir kūrybiškas. Žymiausias šios teorijos atstovas Piaget

manė, kad vaikai ir suaugę žmonės kuria protines schemas, kurios padeda organizuoti savo suvokimą ir patyrimą.

Piaget nuomone, protinė pusiausvyra vyrą, kol asmuo nesusiduria su prieštaraujančiais vienas kitam suvokimu ir patirtimi. Pusiausvyros netekimas lemia naują protinio augimo periodą.

Informacijos apdorojimo požiūris

Pažintinių procesų raidai aiškinti alternatyvų modelį pasiūlė psichologai, kurie išvėlgė panašumą tarp žmogaus prote vykstančių procesų ir informacijos apdorojimo kompiuteriu. Vadovaudamiesi tokiu modeliu psichologai nagrinėja individo gebėjimą priimti, kaupti ir pertvarkyti informaciją.

Biheviorizmas

Bihevioristai mano, kad psichologai turi tirti tik elgesį, nes tik jį galima tiesiogiai stebėti ir fiksuoti. Jie tyrinėjo stebimo įvykio (reakcijos) ir jį sukėlusią sąlygų (stimulo) tarpusavio priklausomybę.

Bihevioristai teigia, kad žmonių elgesį suformuoja klasikinė sąlyginė reakcija arba operantinis išmokymas, kuriame svarbiausias yra pastiprinimas.

Socialinio išmokymo teorija teigia, kad žmonės modeliuoja savo elgesį, stebėdami kitus žmones. Vaikų elgesio modelis dažniausiai būna tėvai, bendraamžiai, įžymūs žmonės.

Socialinės kognicijos kryptis

Socialinės kognicijos krypties atstovai tirdami domisi tuo, kaip vaikas mąsto ir samprotuoja apie save ir jį supantį socialinį pasaulį, kaip šie procesai plėtojasi ir kaip jie susiję su socialiniu elgesiu. Kaip ir informacijos apdorojimo požiūris, ši socialinės kognicijos kryptis nėra atskira vientisa teorija. Matyt, tai tik tam tikras požiūris, kuris pabrėžia aktyvias vaiko pastangas suteikti savo socialinei patirčiai prasmę.

Etologinė teorija

Šios krypties autorių darbuose pabrėžiamos įgimtos žmogaus elgesio priežastys. Nors etologai pabrėžia labai svarbius biologinius mechanizmus, bet jie taip pat tyrinėja išmoktą elgesį, kuris leidžia organizmui prisitaikyti prie aplinkos.

(Žukauskienė R., 1996, p. 34–79)

Kiekvienos teorijos požiūriu galima atlikti išvalgas vertinant ir projektuojant žmogaus raidą. Šiame kontekste dera prisiminti, kad žmogaus raida skirstoma į tam tikrus periodus. L. Jovaiša „Enciklopediniame edukologijos žodyne“ (2007, p. 16) amžiaus tarpsnį apibūdina kaip „žmogaus fizinės ir psichinės raidos periodą.“

Žmogaus raida skirstoma į tam tikrus periodus. Pvz., L. Jovaiša (2007, p. 16) nurodo tokią amžiaus tarpsnių periodizaciją:

1. Kūdikystė (0–1 m.);
2. Vaikystė (1–11 (12) m.);
3. Paauglystė (12–15 (16) m.);
4. Jaunystė (16–20 (21) m.);
5. Pirmasis brandos tarpsnis (21–35 m.);
6. Antrasis brandos tarpsnis (36–55 (60) m.);
7. Pagyvenusio amžiaus tarpsnis (60–74 m.);
8. Senatvė (75–90 m.);
9. Ilgaamžystė (90 ir daugiau metų).

Šis autorius pateikė 9 suskirstymus (8 etapai). Literatūroje galima rasti ir kitas klasifikacijas bei tam tikrų periodų skirtingą amžiaus nurodymą, nes aplinkos pokyčiai turi individams įtakos. Kiekvienas amžiaus periodas apibūdinamas savitai. (Jovaiša L., 1993; Žukauskienė R., 1996)

Trumpas sąvokų žodynelis

Metodologija – 1. bendroji mokslinio pažinimo metodų teorija, 2. specialioji kurios nors srities pažinimo teorija ir metodika. (Jovaiša L., 2007, p. 146)

Mokykla – 1. įstaiga, kurioje pagrindinė veikla – formalus ir (arba) neformalus ugdymas, 2. specialiai organizuota augančios kartos planingo ir metodiško mokymo bei auklėjimo įstaiga, 3. mokslo, technikos, meno, pedagogikos ir kt. kryptis, kuriai pradžią duoda vienas žmogus, o vėliau ją plėtoja pasekėjai, pvz., I. Niutonas, I. Pavlovas, P. Pikaso, J. H. Pestalocis ir kt. Mokyklos, matematikos, pedagogikos, psichologijos mokyklos. (Jovaiša L., 2007, p. 148)

Raidos psichologijos objektas – augantis žmogus (Žukauskienė R., 1996, p. 12)

Svarbiausias raidos psichologijos tikslas – aprašyti, įvertinti ir paaiškinti augančio vaiko elgesio bei gebėjimų pokyčius, įrodyti, kad tie pokyčiai yra universalūs, t.y. būdingi visiems bet kurios kultūros vaikams. (Žukauskienė R., 1996, p. 13)

Ugdymas – asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis (Jovaiša L., 2007, p. 311) Ugdymas apima auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą. (Jovaiša L., 2007, p. 311)

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kodėl ugdymo moksle yra svarbios vertybės?
2. Perskaitykite pateiktą 1 priede tekstą ir argumentuotai atsakykite, kodėl etnopedagogika yra svarbi ir šiandien ugdymo moksle.
3. Pagrįskite arba paneikite teiginį „Ugdymo mokslo istorinė raida rodo, kad alternatyvių mokyklų poreikis padidėja, kai bendrojo ugdymo mokykla išgyvena krizę. (žr. 2 priedą, plačiau Targamadžė V., 2010)“
4. Kaip apibūdintumėte alternatyvią mokyklą? Kokius išskirtumėte jos svarbiausius bruožus? (žr. 3 priedą, plačiau Targamadžė V., 2010)
5. Kokios yra mokyklos kultūros ir mokinių socializacijos sąsajos? Kodėl svarbu jas identifikuoti? (žr. 4 priedą, plačiau Zuoza R., 2011).
6. Kodėl ugdymo moksle yra išskiriama pedagogika ir andragogika?
7. Kokius galite nurodyti amžiaus tarpsnių ypatumus ir kaip juos reikėtų įvertinti ugdymo kontekste?
8. Kodėl galima teigti, kad ugdymo sistemą sudaro sąveikaujantys jos elementai?

1 priedas

TEKSTAS ANTRAI UŽDUOČIAI

„Vakarų, ypač angliškai kalbančių kraštų, mokslininkus (psichologus, edukologus, vaikystės istorikus, etnologus ar ugdymo antropologus) dažniausiai domino bendrosios inkultūracijos problemos, kultūros ir asmenybės santykiai. Tyrinėjant vaikų ugdymą šeimoje ir bendruomenėje bei siejant jį su konkretais laikotarpio sociokultūrine aplinka, detalūs kokios nors kultūros (dažnai vadinamosios „primityvios“) aprašymai neapsiribojo vien etnografinių smulkmenų fiksavimu – etnografiniai duomenys tarnavo naujoms ugdymo teorijoms kurti ar senosioms patikrinti. Lietuvoje tradicinio ugdymo tyrinėtojai labiau siekia ištirti savosios kultūros ugdymo ypatybes, praeities ugdymo idėjas bei taikyti jas ne tiek naujoms teorijoms kurti, kiek dabartinei ugdymo praktikai. Galime teigti, kad lietuvių mokslininkų tyrimų tradicijai būdingesnės „savi“ praeityje kategorijos, Vakarų – „svetimi“ ir „dabar“. Būtent šis skirtumas lemia, jog tiesmukiškas kurios nors „vakarietiškos“ teorijos taikymas, tiriant tradicinę lietuvių kultūrą, mažai naudingas. Įmanomas tik tam tikras palyginimas. Lietuvoje dominuojanti pedagoginė – tautosakinė, o ne antropologinė (etnologinė) – psichologinė tyrimų kryptis veikia ir skirtingas metodologines prieigas bei skirtingų tyrimo metodų taikymą. Tačiau tyrinėjant istorinę pedagoginę patirtį, vien pedagogikos bei tautosakos arba antropologijos bei psichologijos ar istorijos žinių nepakanka, būtinas dar platesnis tarpdisciplininis požiūris. Tokius tarpdisciplinius tyrimus gali suvienyti ir sutelkti etnopedagogika – mokslas, nagrinėjantis liaudies pedagogiką, tradicinių

kultūrų auklėjimo dėsninumus ir raidą, ir jos įtaką šiuolaikinei auklėjimo sistemai. (Vasiliauskas, 2002, p. 23)“ (Stonkuvienė I., 2005)

2 priedas

TEKSTAS TREČIAI UŽDUOČIAI

Akivaizdu, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje susiformavo įvairios pedagoginės kryptys bei jų šakos. Joms formotis turėjo įtakos metodologinės prieigos – filosofinės, psichologinės, religinės ar tam tikri jų aspektai. Ir, savaime aišku, kad skirtingos metodologinės prieigos sudarė prielaidas modeliuoti alternatyviai mokyklai ar programai ir pan. metodologinėje plotmėje. Tuo tikslu būtų naudinga išanalizuoti ir S. Valatkienės (1997, p. 45) alternatyvios (netradicinės) ir tradicinės (klasikinės) bendrojo lavinimo mokyklos palyginimą. (3 lentelė)

3 lentelė. Alternatyvios ir tradicinės mokyklos palyginimas (Valatkienė S., 1997, 45)

Alternatyvi (netradicinė) mokykla	Tradicinė (klasikinė) mokykla
Dėmesio centre vaikas. Akcentuojama vaiko prigimtis, asmenybė, interesai, poreikiai. Mokytojas yra pagalbininkas, kreipėjas, stebėtojas, patarėjas ir pan.	Dėmesio centre mokytojas. Daug pastangų skiriama jam parengti. Mokytojas pamokoje dominuoja, paklūstama jo valiai, visas mokymas vyksta per jį. Mažai gilinamasi į vaiko asmenybę, jo norus, poreikius.
Daugelyje mokyklų ugdymo programos unikalios, pakankamai laisvos, jos kuriamos bei papildomos tos mokyklos mokytojo, o kai kuriais atvejais net ir vaikų pagalba.	Ugdymas vyksta pagal griežtas formalias valstybines programas .

Alternatyvi (netradicinė) mokykla	Tradicinė (klasikinė) mokykla
Labai didelė įvairovė mokymo(si) metodų : darbai, bandymai, eksperimentavimas, stebėjimas ir pan. Daugiau vyrauja euristiniai nei teikiamieji metodai. Vienodai svarbūs tiek teoriniai, tiek praktiniai užsiėmimai. Akcentuojama ir vaikų tarpusavio pagalba.	Dažniausiai vyrauja teikiamieji, klausymosi metodai . Vyksta vienpusis mokymas. Daug teorinių, mažai praktinių užsiėmimų.
Puikios sąlygos ugdymui individualizuoti bei diferencijuoti.	Pakankamai sunku individualizuoti ar diferencijuoti ugdymą.
Vertinimo balais dažniausiai nėra. Vertinimas – motyvuojantis, skatinantis.	Griežtas formalus vertinimas balais. Išmokymas matuojamas sertifikatais.
Mokykla dažniausiai būna įsikūrusi gamtos prieglobstyje arba miesto pakrašty.	Mokykla dažniausiai būna įsikūrusi urbanizuotoje vietovėje.
Vienas svarbiausių tikslų – išmokyti vaiką mokytis.	Vienas svarbiausių tikslų – perteikti baigtines žinias, mokėjimus bei įgūdžius.

S. Valatkienės pateiktoje lentelėje alternatyvios (netradicinės) ir tradicinės (klasikinės) bendrojo lavinimo mokyklos palyginamos septyniais aspektais:

- ♦ ugdymo veikėjų vieta ugdymo(si) procese ir mokytojo funkcijomis,
- ♦ ugdymo programomis, mokymo(si) metodais,
- ♦ ugdymo individualizavimo ir diferencijavimo sąlygomis,
- ♦ ugdymo(si) vertinimu,
- ♦ mokyklos įsikūrimo išorine aplinka,
- ♦ svarbiausiu ugdymo tikslu.

Ir nors minėta autorė nurodo tradicinės ir netradicinės mokyklos esminį skirtumą, bet tai vis vien dar nepakankamai paaiškina alternatyvios mokyklos sampratą. (Targamadžė V., 2010, p. 15–16)

3 priedas

TEKSTAS KETVIRTAI UŽDUOČIAI

Kyla klausimas, kas yra alternatyva. Semantika rodo, kad ji kildinama iš pranc. **alternat** ir lot. **alterno**, verčiamų „kaitalioju“, ir aiškinama kaip būtinumas pasirinkti vieną iš dviejų galimybių, o alternatyvus kildinamas iš pranc. **alternatif** ir aiškinamas kaip „pakaitinis, kaitaliojasis, leidžiantis vieną iš dviejų galimybių“ (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985, p. 25). Kiek kitokį aiškinimo niuansą galima įžvelgti Filosofijos žodyne (1975, p. 13) „lot. **alter** – vienas iš dviejų – būtinumas pasirinkti vieną iš dviejų ar kelių viena kitą šalinančių galimybių.“

Pasirinkimas vienos iš dviejų ar daugiau galimybių yra suprantamas, tačiau ar alternatyvios mokyklos apibrėžties atveju reikia akcentuoti vienos ar kitos galimybės šalinimą? Matyt, galima rinktis skirtingus žiūros laukus. Jei mokykla turi specialią paskirtį ir esminius išskirtinumus, ypač filosofinėje plotmėje, gali būti šalinanti galimybė. Juk savita ugdymo sistema, grindžiama tam tikra ugdymo filosofija, tarsi atmeta galimybę rinktis kitą. Ypač jei alternatyvos yra dimetriškos. Tačiau, jei mokykla skiriasi struktūra, ugdymo organizavimu ir pan., tai nebūtų šalinanti aplinkybė. Šis aiškinimas suponuoja mintį, kad alternatyvai visgi tapti viena kitą šalinančia galimybe reikia skirtingos ugdymo paradigmos (žr. Targamadžė V., 2007). Atskiros aptarties alternatyvos požiūriu reikalauja tradicinės ir netradicinės mokyklos samprata. Kartais netradicinė mokykla sutapatinama su alternatyviu ugdymu ar švietimu arba mokymu, tačiau tradicinė mokykla tarsi būtų įprasta toje visuomenėje mokykla, kurioje vadovaujamosi apibrėžta ugdymo paradigma ir siekiama

toje visuomenėje daugiau ar mažiau įprastu būdu suformuluotų ugdymo tikslų. Tuo tarpu netradicinės mokyklos sampratą dėl interpretacinių laukų sudėtingiau apibrėžti. Jos aiškinimuisi galima remtis Netradicinės mokyklos koncepcija (2001), kurioje gan išsamiai bandoma paaiškinti, kada mokykla laikytina netradicine. Ten rašoma, jei „veikla remiasi savita ugdymo sistema, kurios esminiai elementai – ugdymo tikslai, ugdymo filosofija bei jų sąlygojamos kitos sistemos grandys – pasižymi specifiniais bruožais, kurių visuma apibrėžia mokyklą kaip savitą, vientisą sisteminių darinių, pedagoginiu požiūriu aiškiai išsiskiriantį tradicinių mokyklų sistemos fone.“ (Netradicinių mokyklų koncepcija, 2001, p. 18) Ten pat pažymima, kad „netradicinę mokyklą nuo tradicinės paprastai skiria savita vertybinė orientacija, ugdymo tikslai, ugdymo filosofija, religinė orientacija, pedagoginis-psichologinis požiūris į vaiką, reikalavimai pedagogui, savitas ugdymo proceso organizavimas“ ir kita. Ir dar atkreipiamas dėmesys, kad savitą netradicinės mokyklos paskirtį lemia specifiniai tėvų, vietos bendruomenės, visuomenės poreikiai. Iš pateiktų minčių dar keblu konstatuoti, kas yra tradicinė ar netradicinė mokykla – tarp jų brėžiama atskirtis iš esmės neįvardinus nei tradicinės, nei netradicinės mokyklos apibrėžčių. Visgi kai kurie skiriamieji kriterijai aiškėja – savita ugdymo filosofija ar religinė pasaulėžiūra tampa kaip esminis. Bet ir čia atsiranda painiavos, pvz., Netradicinių mokyklų koncepcijoje pabrėžiama, kad ji „negali besąlygiškai remtis pasaulėžiūrinę reikšmę turinčiomis žiniomis (gamtos mokslų, antropologijos, pedagogikos ir kt.), jei jos prieštarauja mokslo pasiekimams“. (Netradicinių mokyklų koncepcija, 2001, p. 19) Sunkiai suprantamas teiginys ir jį interpretuoti galima įvairiais aspektais. Be to, švietimo įstatyminė bazė, bendrojo ugdymo standartai ir kt. riboja Lietuvoje tam tikrų alternatyvų kūrimąsi

(tam įrodyti reikėtų detalesnės studijos, kuri atskleistų netradicinių mokyklų kūrimo ir funkcionavimo prielaidas bei galimybes).

Alternatyvumo sampratos lauko brėžtyje pakanka ir teoriškai išvardytų jos skirtingumo požymių, kad galima būtų priskirti alternatyvai Lietuvoje – specifinė ugdymo filosofija, vertybės, ugdymo sistemos elementai, savitas ugdymo proceso organizavimas, tėvų (globėjų, rūpintojų) bendruomenės, visuomenės poreikių atliepimas. (Targamadžė V., 2010, p. 16–17)

4 priedas

Kokios yra mokyklos kultūros ir mokinių socializacijos sąsajos?
Kodėl svarbu jas identifikuoti?

11.	Sąmoningas naujos kalbėsenos vartojimas	Grupinių pasakojimų saugojimas
10.		Kūrybinio prado skatinimas
9.	Naujos kalbos mokymasis ir sąmoningas taikymas	Savo nuomonės apie mokyklą, jos tradicijas reiškimas
8.	Naujo žargono vartojimas užsiėmimų ir neformaliu metu	Grupiniai pasakojimai, naujų pasakojimų grupėse kūrimas
7.		Individualaus vaidmens apibrėžtis per pasakojimus
6.	Savitas žargonas ginčų, diskusijų, konfliktų metu	Pasakojimai apie asmeninę patirtį mokykloje
5.	Argumentuotas pasisakymas užsiėmimų ir neformaliu metu	
4.	Bendravimas su mokyklos nariais	Pasakojimų įvertinimas
3.	Kalbos, kaip mokyklos vertybės, įsisavinimas	Mokyklos pasakojimų, mitų priėmimas
2.	Naujų terminų priėmimas	Pasakojimai apie mokymąsi, pasižymėjusius mokinius, mokytojus
1.	Žinios apie mokykloje priimtą žargoną, ženklus, anekdotus, metaforas ir pan.	Žinios apie mokykloje sklindančius pasakojimus, legendas
	1.2. Kalba	1.3. Pasakojimai
	1. Pastebima kultūra	1. Pastebima kultūra

11.	Mokyklos tradicijų tąša	Aplinką, pokyčius skatinantis elgesys
10.	Puoselėjimas nusistovėjusių mokyklos tradicijų	Aplinkos gerbimas ir saugojimas
9.		
8.		Naudojimasis bendromis patalpomis
7.	Dalyvavimas mokyklos, klasės renginiuose, prisitaikant prie kitų mokyklos narių	
6.	Dalyvavimas mokyklos renginiuose, atskleidžiant individualius gebėjimus	
5.	Mokyklos tradicijų tąša	Naudojimasis biblioteka, skaitykla, kompiuterių klase ir pan.
4.	Mokyklos renginių analizavimas	Susipažinimas su mokymosi aplinka – biblioteka, kompiuterių klase, sporto sale, diskusijų patalpa ir pan.
3.	Susipažinimas su mokyklos švenčių, ceremonijų siužetais	Mokyklos aplinkos įvertinimas ir priėmimas
2.	Planuojami atviri susitikimai, pvz., atvirų durų diena	Mokymuisi pritaikyta aplinka, sutvarkytos klasės ir pan.
1.	Žinios apie nusistovėjusius ritualus, ceremonijas, informavimas apie renginius (pvz., mokyklos internetiniame tinklalapyje)	Aplinkos įtaka išankstinei socializacijai (mokyklos filosofija, vizija ir misija atitinkančios aplinkos kūrimas)
	1.4. Veiksmai	1.5. Aplinka
	1. Pastebima kultūra	1. Pastebima kultūra

11.	Dalyvavimas mainų programose, tarpmokykliniuose projektuose	Mokyklos taisyklių, mokytojų reikalavimų priėmimas
10.	Gebėjimo prisitaikyti prie naujovių puoselėjimas	
9.		
8.		
7.		Mokyklos ir asmens vertybių koreliacija
6.	Gebėjimas neapsiriboti įprasta sistema reiškiant savo gebėjimus	
5.	Naujovių taikymas mokymo procese / Naujų savybių kūrimas atsižvelgiant į mokytojų reikalavimus	Mokymasis pastebėti detales
4.		
3.		
2.		Požiūris į smulkmenas
1.	Žinios apie riziką, galimą vizijos, misijos, tikslų neįgyvendinimą	Detalios žinios apie mokyklos siekius, tikslus, viziją
	2.1. Novatoriškumas ir rizika	2.2. Dėmesys detalėms
	2. Persidengusios vertybės	2. Persidengusios vertybės

11.		Lygiaverčiai tarpusavio santykiai su kitais mokyklos nariais
10.	Orientacija į žinias	
9.		
8.		
7.		Dalyvavimas saviraiškos – teatro, muzikos, dailės – grupėse
6.		Saviraiškos galimybės mokykloje
5.	Mokymasis naudotis mokyklos teikiama- mis priemonėmis (internetas, knygos) siekiant rezultatų	
4.		
3.		Mokyklos taisyklių ir normų priėmimas
2.		Supažindinimas su mokyklos taisyklėmis, normomis
1.	Žinios apie administracijos požiūrį į mokinius/mokytojus kaip priemones įgyvendinant tikslus	Žinios apie dėmesį mokyklos nariams
	2.3. Orientavimasis į rezultatus	2.4. Orientavimasis į žmones
	2. Persidengusios vertybės	2. Persidengusios vertybės

11.		Elgsena, adekvati kitų narių elgsenai konfliktų metu
10.	Siekis sklandžiai įsilieti į mokyklos veiklą, taip pat – į mainų programas ir pan.	
9.		
8.	Bendradarbiavimas su kitų klasių mokiniais, mokytojais	
7.		
6.		Gebėjimas toleruoti kitų nuomonę išsaugant savąją
5.	Komandinis darbas	
4.		Mokyklos narių elgesys konfliktų metu
3.		
2.	Mokinio noras mokytis komandoje	
1.	Informacija apie galimą komandinį darbą	Žinios apie strateginių tikslų įgyvendinimą
	2.5. Orientavimasis į komandas	2.6. Agresyvumas
	2. Persidengusios vertybės	2. Persidengusios vertybės

11.		
10.		
9.		
8.	Elgesio modelio supanašėjimas su kitų elgesiu	
7.		Asmeninės koncepcijos sukūrimas, įgyvendinant mokyklos pagrindinius siekius
6.	Pastovi asmenybės vertinimo sistema	
5.		
4.		
3.		
2.		
1.	Būsimo mokinio susitapatinimas su mokykloje nusistovėjusiomis tradicijomis	Žinios apie mokyklos filosofiją, viziją, misiją
	2.7. Stabilumas	3.1. Filosofija, vizija, misija
	2. Persidengusios vertybės	3. Bendri susitarimai

11.	
10.	Naujų vertybių priėmimas ir įsisavinimas
9.	
8.	Vertybinių tarpusavio santykių priėmimas ir įsigalėjimas
7.	
6.	
5.	
4.	
3.	
2.	
1.	Žinios apie mokykloje dominuojančias vertybes
	3.2. Vertybės (bendražmogiškos, visuomenės, organizacijos)
	3. Bendri susitarimai

1.2. Šiuolaikinės didaktikos, ugdymo sistemos, bendrojo lavinimo ir ugdymo programos, socialinė pedagogika

Giedrė Kvieskienė, Vytautas Kvieska

Įvadas

Socialinė edukacija apibrėžiama ir suprantama skirtingai, tačiau dažniausiai autorių darbuose šis fenomenas apibrėžiamas kaip švietimo ir socialinių sektorių veikla, įtraukiant socialinius tinklus ir socialinę partnerystę. Dar Roberto D. Putnamo darbų kontekste į edukacijos kontekstus įtraukiamas ir socialinio kapitalo plėtojimas, remiantis draugijų ir asociacijų, individų tarpusavio partneryste, bendradarbiavimu su individualiais, sociumu ir institucijomis, o drauge ir asociatyvinės galios vaidmeniu (pilietiniu indeksu), formuojantis moderniai pilietinei visuomenei bei ieškant pozityviosios socializacijos, klasterizacijos bei alternatyvių socialinių problemų bei ginčų sprendimų. Socialinės edukacijos kontekste vis plačiau įgalinami muziejai kaip edukacinės institucijos, prisidedančios prie pilietinės visuomenės fenomeno įtvirtinimo, kurio svarbiausia kokybės sąlyga yra išlaisvintas, pozityvusis socialumas, asmens įgalinimas siekti asociatyvinės galios ir valios, kurti socialinius tinklus, socialinius klasterius bei bendruomenes, socialinius konfliktus sprendžiant alternatyviais socialinės edukacijos ir mediacijos metodais. Socialinė edukacija pabrėžia bendruomenės bei demokratiškos (korporatyvinių) susitarimų svarbą plėtojant muziejinkystę. Socialinė edukacija muziejuje suprantama ne tik kaip socialinių gyvenimo faktų fiksavimas ir sancaupa, bet ir kaip edukacinis procesas, turintis įtakos visuomenei, siekiančiai vertybių įtvirtinimo tikslingumo,

pozityvių susitarimų. Nepaisant įvairuojančių sąvokų studijų programose ir mokslinėse studijose, socialinė edukacija yra inspirojama tų pačių vertybių kaip socialinis įgalinimas, sanglauda, solidarumas, asmenybės viršenybė prieš kapitalą, socialinė atsakomybė, demokratinis valdymas ir pelno investavimas bendruomenės ir visuomenės reikmėms.¹ Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Vokietijos, Australijos, Norvegijos, Danijos administracijos gerokai padidino nepelno sektoriaus finansavimą nevyriausybinėse organizacijose išvelgdamos subalansuotas visuomenės gerovės ir viešosios politikos įgyvendinimo pagalbininkus. Tradiciškai daugiausia muziejų edukacines programas skiria įvairaus amžiaus moksleiviams ir ikimokyklinio ugdymo institucijų dalyviams. Dažniausiai muziejai numato programas plačiai ikimokyklinio ugdymo bei 1–12 klasių auditorijai. Profesionalai siekia dirbti, atsižvelgdami į skirtingoms vaikų ir jaunimo grupėms būdingas suvokimo galimybes, šiuolaikinius edukacijos bei psichologijos principus. Kurdami programas muziejų edukatoriai bendradarbiauja su visais ikimokyklinio ugdymo bei bendrojo lavinimo mokyklų mokytojais, dienų centrų, nevyriausybinių organizacijų socialiniais pedagogais ar projektų koordinatoriais, kai kada į partnerystę įsitraukia ir kitos bendruomenės viešosios bei privačios institucijos. Dailės, muzikos ir literatūros, mokslo ir technikos profilio muziejai turi ištikimų pagalbininkų – meno dalykų mokytojus, mokslininkus ir kitus profesionalus. Geležinkelio muziejaus edukatoriai turi sukaupę edukacinių programų patirtį su pedagogais, atsakingais už eismo

---

¹ Social Economy Category. Prieiga per internetą: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.social-economy-category>

saugumą, muziejai, propaguojantys etnologines tradicijas, yra geri liaudies menininkų bei gabių ūkininkų bičiuliai.

Straipsnis iliustruojamas muziejininkų mokymuose dalyvavusių edukatorių stendiniais pranešimais.

**Edukacinių programų ciklas
„PO ŠIAUDINIU STOGU“
mokyklinio amžiaus vaikams**

SPALIS

Kaip gyveno mūsų senoliai- 1 užs.

Duonos kelias - 1

To sviestelio gardumas - 1

Senajo kaimo žaidimai - 1

Tautinis kostiumas - 1

Juostų audimas - 3

LAPKRITIS

Molinukas - 3 užs.

Lino kelias - 1

Vilnos vėlimas - 4

GRUODIS

Žvakių liejimas - 2 užs.

Karpiniai - 1 (atvirukai, angeliukai)

Šiaudinukai - 2 (žaisliukai, sodai)

Pasek pasaką - 1

Seno kaimo žaidimai - 1

Tarpušvenčio vakaronė - 1

Aušra, Rima, Jurgita, Gabija, Lorita, Lolita, Ramunė

1 paveikslas. Stendinis pranešimas „Po šiaudiniu stogu“

Susipažįstant su muziejų edukacinėmis naujovėmis, galima pastebėti, kad muziejuose vykdomų edukacinių programų daugėja, vis dažniau praktikoje naudojami aktyvūs mokymosi metodai, patirtinis mokymas (išgyvenimo/nuotykių, patyriminė pedagogika), daugiau randame sėkmingos socialinės partnerystės bei viešojo ir privačiojo sektoriaus bendradarbiavimo pavyzdžių. Lietuvoje specializuotas edukacines programas vaikams ir suaugusiesiems organizuoja tiek didžiausi Lietuvos muziejai, tiek šakiniai ar regionuose įkurti muziejai.

2012 metai buvo skirti muziejų informacijos sklaidai (Muziejų metai), todėl muziejai buvo skatinami organizuoti edukacinius užsiėmimus, darėsi įvairesnis jų pobūdis ir formos, renginiuose naudojamus metodus lėmė pasirinkti ugdymo tikslai, priklausantys nuo muziejinės edukacijos išteklių bei programos vartotojo. Socialinės dramos (teatralizacijos), žaidybinių elementų, varžybų, viktorinų, diskusijų, meninių projektų, kūrybinių bei Europos struktūrinių fondų finansuojamų projektų rasime daugelyje tiek Lietuvos, tiek viso pasaulio muziejuose. Tarptautinė muziejų taryba (ICOM) Muziejų etikos kodekse apibrėžia edukacijos reikšmę muziejų veikloje ir teigia: „Muziejus turi naudotis visomis įmanomomis galimybėmis ir plėtoti savo funkcijas, bendradarbiaudamas su bendruomene bei įsileisdamas ir inicijuodamas pilietinių organizacijų plėtrą. Nevyriausybinių sektoriaus augimą pasaulyje sąlygojo pilietinių teisių plėtra, kokybiškesnis ir pigesnis paslaugų paketas, informacinių technologijų atsiradimas, labai supaprastinęs komunikaciją, skatinantis mobilumą ir partnerystę bei galimybę rinktis pigesnes ir kokybiškesnes paslaugas. Demokratinė aplinka, sprendimų

priėmimas aptariant klausimus, dalyvių nuomonių derinimas pade- da sparčiau įgyvendinti Lisabonos strategijos uždavinius. Europos Sąjungos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas atlieka ne tik tiriamąjį nuomonių įvertinimą, bet ir rengia formalius bei neforma- lius susitikimus su pilietinėmis visuomeninėmis organizacijomis, profesinėmis sąjungomis, darbdavių asociacijomis.² Kūrybiškumas, pozityvi asmens socialinė ir ekologinė aplinka,³ optimizuotas žmo- giškų išteklių naudojimas didina tarpusavio pasitikėjimą ir socialinį kapitalą. Globalūs pokyčiai, socialinė ir ekonominė dinamika, nauji iššūkiai tampa vis svarbesniu veiksnium, lemiančiu visų pasaulio kraš- tų gyvenimus ir perspektyvas, daro įtaką socialinės ekonomikos plė- trai. Profesorius Roberto Putnamo teigimu, „socialinis kapitalas apima tokius socialinio gyvenimo bruožus kaip socialiniai tinklai, kultūros sociologija, normos ir pasitikėjimas, kurie įgalina dalyvius veikti efektyviau drauge siekiant bendrų tikslų“ (1995; 664). Socialinis kapitalas – naudos ir sėkmės metafora. Tiek pasaulinė, tiek pažangi Europos universitetų⁴ praktika patvirtina, kad socialinė ekonomika

² 2006 04 25 Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto pirminin- kės Anee-Marie Siginund vizitas Lietuvoje. Prieiga per internetą: http://rus.consum.org/naujienos/2006_04_25_europos_ekonomikos_ir_socialiniu_reikalu_komiteto_pirmininkes_anee_marie_sigmund_vizitas_lietuvoje_ziureta_2009_rugpjucio

³ The Dictionary. Human Geography. Edited by R.J.Johnston, Derek Gregory&David M.Smith. 1991. Oxford, USA, P. 559

⁴ Mediacija dėstoma šiuose Europos universitetuose: Queen's University Belfast; Birkbeck University of London; University of Strathclyde, Glasgow; Institut Catholique de Paris; Université de Nice Sophia Antipolis; Université Paul Valéry (Centre Universitaire du Guesclin); National University of Ireland (Maynooth) (Master's programme „Mediation & Conflict Intervention“); Institut Universitaire Kurt Bösch (Šveicarija) (Master of advanced studies in Mediation); Université de Bourgogne (Prancūzija)

ir mediacija yra itin aktuali ne tik studijų⁵ ir mokslinių tyrimų, bet ir praktinių inovacijų⁶ kryptis, vis plačiau pripažįstama ir plėtojama bei įtvirtinama Europos Sąjungos dokumentuose ir iniciatyvose⁷. Jungtinėse Amerikos Valstijose, Vokietijoje,⁸ Danijoje, Ispanijoje,

(„Agent de Médiation“ – Mediatorius).

⁵ Socialinės ekonomikos ir mediacijos dalykai dažniausiai jungiami arba išsiskiria į specializacijas socialinio darbo, socialinės politikos arba ekonomikos magistrantūrose, kaip antai: Socialinių paslaugų dizainas Danijos Alburgo universitetas, Socialinis verslas Liežo (Liege) universitetas, Belgija, <http://www.mastersportal.eu/students/browse/programme/20272/management-of-social-enterprises.html>, Bendruomenės vystymas Munsteno universitetas, (Vokietija), Maastricko universitetas (Olandija) (Viešoji politika ir žmogiškieji resursai), Deusto universitetas (Intervencija ir socialinė mediacija) Ispanijoje: http://socialesyhumanas.deusto.es/servlet/Satellite/Page/1269426425541/_ingl/%231269426420877%231269426425541/cx/UniversidadDeusto/Page/PaginaCollTemplate, (Atsakinga vadyba ir socialinė ekonomika): <http://www.upeaceus.org/upeace/apply-to-upeace/1121-ma-in-responsible-management-and-sustainable-economic-development.html> ir kt.

⁶ Association of Social Economy. Prieiga per internetą: www.socialeconomics.org/

⁷ Social Economy Europe. Prieiga per internetą: <http://www.socialeconomy.eu.org/>

⁸ Atskirai galima paminėti ir Vokietijos pažangią praktiką, kai mediacija dėstoma būtent teisės krypties studijose. Paminėtina: Martin-Luther-Universität – Halle-Wittenberg (Turinys: įvadas į konflikto psichologiją; konfliktų rūšys ir konflikto raida; emocijų vaidmuo konfliktinėje situacijoje; dialogo vedimas mediacijos procedūroje; Mediacija nuo A iki Z: septyni mediacijos etapai); Universität Hamburg–Mediacija–Kuratoriai (vok. Tutoren); Leibniz Universität Hannover–Mediacija (teisinių kams); Universität Heidelberg – Ginčų sprendimas ir mediacija darbo teisėje; Friedrich-Schiller-Universität Jena – Ginčų sprendimas ir mediacija baudžiamojoje teisėje. Neteisminių ginčų sprendimų būdų technika – derybų vedimas, mediacija, arbitražas. Mediacija versle; Christian-Albrechts Universität zu Kiel – Neteisminiai ginčų sprendimo būdai/Mediacija;

Japonijoje, Olandijoje,⁹ Kanadoje bei Australijoje įdiegtos studijų programos, teikiančios specializijas socialinės ekonomikos vadybos bei mediacijos srityse.

ES strategijoje „Europa 2020“ išskiriami pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo prioritetai, o socioedukacinės inovacijos tiesiogiai susijusios būtent su pažangaus augimo prioritetu ir jam įgyvendinti numatyta pavyzdine iniciatyva „Inovacijų sąjunga“. Šiai iniciatyvai skirtame komunikate skatinama atsisakyti tradicinio požiūrio į inovacijas ir rekomenduojama vadovautis plataus požiūrio koncepcija (angl. *broad-based innovation*), propaguojant ne tik technologines, bet ir socioedukacines ar viešojo sektoriaus inovacijas bei viešųjų įstaigų – mokyklų, daugiaviečių centrų – plėtrą ir vadybą. Lietuva jau keletą dešimtmečių išgyvena spartų vystymosi etapą, o paskutiniaisiais metais – ir ekonominę krizę. Esame priversti iš naujo įvertinti demokratijos pamokas ir laisvės iššūkius bei eksperimentuoti ir veikti visose saviraiškos srityse – politikoje, švietime, ekonomikoje, kultūroje, versle. Spartėjanti virtuali socialinė komunikacija standartizavo tarpusavio suvokimą, pagreitino pasikeitimą informacija tarp skirtingų kraštų ir socialinių grupių, plito naujojo liberalizmo idėjas, o laisvosios rinkos plėtra ir demokratinės vertybės tapo daugelio pasaulio šalių prioritetu. Postmodernizmo epochoje, juolab ekonominės krizės sąlygomis, konkurencingos išlieka tik tos valstybės, kurios geba naudotis asmens kūrybiniu potencialu, kuria pilietinę visuomenę, skatina viešojo ir privataus sektorių

Friedrich-Aleksander Universitat Erlangen-Nurnberg – Mediacija teisininkams; Goethe Universitat Frankfurt am Main – Mediacija versle; Universitat Konstanz – Mediacija.

⁹ Master Social Economy, Maastrich University. Prieiga per universitetą: <http://www.socialeconomics.nl/>

partnerystę ir pasitikėjimą tarp sektorių, laisvos visuomenės atvirumą ir mobilumą, ieškoti netradicinių sprendimų. Plataus profilio edukacijos specialistų reikia ne tik muziejuose, bet ir bendruomenėse, nevyriausybinėse organizacijose, kuriose stinga naujų idėjų socialinio verslo srityje bei įstaigose ir organizacijose, kuriose galėtų būtų plačiau plėtojamos edukacijos paslaugos, valstybės ir savivaldybių įstaigose, nevyriausybinėse organizacijose, socialinių paslaugų ir panašios pakraipos institucijose, taip pat verslo įstaigose, kuriose moderni edukacija ir didaktikos metodai prisideda prie naujų, alternatyvių verslų inicijavimo, sėkmingo strateginio valdymo bei prie kokybiško bendradarbiavimo su klientais ir verslo partneriais. Todėl šioje mokymosi medžiagoje apžvelgiami šiuolaikinės didaktikos bei muziejų lankytojų motyvacijos principai ir idėjos šiuolaikinės socialinės edukacijos (socialinės pedagogikos) kontekste bei komentuojami aktyvios edukacijos metodai.

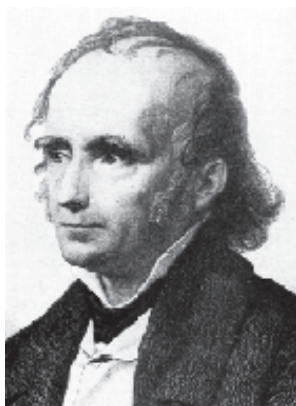
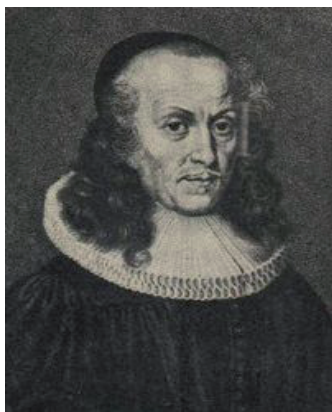
1. Didaktikos samprata¹⁰

Pirmosios mokyklos atsirado Kinijoje – 2400 m. pr. Kr. (pažymėtinas Konfucijus K'ung-fu-tzu 551-479), Graikijoje VII – VI a. pr. Kr., bet reikėjo daug šimtmečių, kol tie klausimai buvo išnagrinėti kaip mokslinė problema. Pirmasis toks veikalas pasirodė 1632 m., tai čekų pedagogo Jano Amoso Komenskio „Didžioji didaktika“. Nuo to laiko atlikta daug mokslinių tyrimų, tačiau mokymo mokslas dar nėra toks, kad sėkmingai išspręstų visas problemas, visiškai patenkintų mokytojų ir mokinių poreikius. Terminas kilęs iš senosios graikų

---

¹⁰ Didaktikos samprata. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/Mokytoju_didaktine_kompetencija.pdf

kalbos διδάσκειν (*didaskhein*) – mokyti διδακτικός (*didaktikos*) – pamokantis, pamokomas.

1. **Paveikslas.** Didaktikos mąstytojai

Tradicinės sampratos didaktiką apibūdina kaip mokymosi menas (J. A. Komenskis, W. Ratke, A. Dysterweg), vėliau išskyla mokymo meno, mokymosi teorijos, pedagogikos mokslo šakos, racionalus pasaulio pažinimo, veiklos išmokimo, psichinių ir kitokių mokinių galių pedagogine prasme ugdymo mokslas ir kt. Didaktika – mokslas apie mokymą ir mokymąsi, mokymo(si) tikslus, turinį, metodus, priemones, organizavimą bei siekiamus rezultatus (V. Kukušin, V. Rajeckas, B. Bitinas). Mokymasis – aktyvus procesas, kuris garantuoja pačių ugdytinių iniciatyvą ir išitraukimą į mokymosi procesą, o aktyvus mokymasis apima aktyvią veiklą ir tos veiklos apmąstymą bei suvokimą. Mokymasis yra asmenybės konstruktyvi veikla, kai sudaromos asmenybei mokymosi sąlygos ir suteikiama joms tinkama parama. Mokymosi vieta kinta – ji gali būti visur, kur besimokantysis naudojasi informacijos šaltiniais ir priemonėmis. Konstruktyvizmo filosofijos *svarbiausias principas – mokymasis yra efektyvus procesas*. Kognityvinės teorijos remiasi *Piaget kognityviniais procesais bei konstruktyvizmo teorija*. Šiuolaikinė ugdymosi paradigma sutelkta į ugdytinį, įgyvendinama per pedagoginę sąveiką, orientuota į mokinių informacijos konstravimą, o ne į muziejaus edukatoriaus informacijos pateikimą, akcentuoja bendradarbiavimą ir atradimus, mokymąsi, savo veiklos vertinimą, skatina kritinį mąstymą.

Didaktikos nuostatos remiasi konstruktyvaus mokymo(si) paradigmos idėjomis, yra orientuotos į ugdytinio poreikius, asmeninę jo patirtį bei jų tobulinimą, žinios nėra galutinės, nekintančios, tokios, kurias galima perteikti; žinios turi būti suvokiamos, analizuojamos, vertinamos, pritaikomos. Pagal didaktikos nuostatas mokymo(si):

- ♦ *tikslas* – ne tik žinių ir gebėjimų plėtotė, bet ir kritinio mąstymo ugdyimas,
- ♦ *pagrindas* – racionalumas, besivystantis plėtojant kritinį mąstymą,
- ♦ *rezultatas* – mąstantis ir visą gyvenimą besimokantis asmuo.

C. O. Houle identifikavo tris motyvacijos stilių pogrupius:

- ♦ **į tikslą orientuoti besimokantieji** naudoja mokymą savo aiškiems tikslams įgyvendinti,
- ♦ **į veiklą orientuoti (socialiniai) besimokantieji** dalyvauja mokyje iš esmės dėl socialinių kontaktų,
- ♦ **į mokymąsi orientuoti besimokantieji** siekia žinių dėl žinių.

E. Deci nurodo, kad yra du motyvacijos tipai:

- ♦ **vidinė** motyvacija kyla iš asmens vidaus, ji dažnai vadinama savimotyvacija,
- ♦ **išorinė** motyvacija kyla išorėje, pavyzdžiui, žodinis atpildas – pagyrimas arba materialus atpildas – pinigai.

1.1. Šiuolaikinės didaktikos ir edukacijos metodų naudojimas Lietuvos muziejuose

Lietuvos muziejuose nuolatos rengiamos ir įgyvendinamos edukacinės programos, projektai, paskaitos, apžvalginės ir teminės ekskursijos, pamokos. Edukacinė veikla orientuota į įvairias amžiaus ir socialines grupes. Per užsiėmimus patraukliais ir netradiciniais būdais supažindinama su istorijos įvykiais bei reiškiniais, meno pasauliu, papročiais, tradicijomis, praeities žmonių buitimi.

Edukacinės programos rengiamos atsižvelgiant į ekspozicijų, keičiamų parodų tematiką, pedagogų ir lankytojų interesus, pageidavimus. Teoriniai ir praktiniai užsiėmimai vyksta muziejaus ekspozicijų ir parodų salėse, specialiai įrengtose klasėse, dirbtuvėse, fonduose. Naudojami muziejiniai eksponatai, archeologiniai radiniai, archyviniai dokumentai, vaizdo medžiaga¹¹. Sąlyginai mažai naudojamosi muziejinės aplinkos teikiamomis galimybėmis, muziejuje esantys eksponatai nepanaudojami vaikų ir jaunimo kūrybiškumui skatinti, dažnai ribojamas priėjimas prie eksponatų, nedaug eksponatų naudojama aktyvioms ir teatralizuotoms, modulinėms veikloms.

Moderniai dirbantys muziejai ir kultūros institucijos stengiasi modernizuoti, modeliuoti savo edukacinę aplinką. Edukacinės veiklos

¹¹ Edukacija Lietuvos muziejuose; Prieiga per internetą: <http://www.muzejai.lt/Edukacija/edukacija.htm>

Nacionalinio M.K.Čiurlionio dailės muziejaus edukacinė programa

MKČ MENŲ MEDONĖŠIS. RAGAUK IR AUK

2012 m. rugsėjis – 2014 m. kovas

Pasaulio pažinimas

Mokymai pradinės mokyklos 3–4 klasių mokiniams. Užsienių mokymų vieta – M. K. Čiurlionio dailės muziejus (MKČ), M. Žilinsko dailės galerija (ZDG), Užsienių temos:

1. „Pasaulis pagal Čiurlionį“ (MKČ)
2. „Neįprasti daiktai“ (ZDG)
3. „Mumijos šypsena“ (ZDG)
4. „Aisiusis Orakonas“ (ZDG)

Istorija

Mokymai pagrindinės mokyklos 6–10 klasių mokiniams. Užsienių mokymų vieta – M. Žilinsko dailės galerija (ZDG), J. Žikaro memorialinis muziejus, Istorinė LR Prezidentūra. Užsienių temos:

1. „Prieš mūsų erą“ (ZDG)
2. „Sinto keliai“ (ZDG)
3. „J. Žikaras. Paskui laisvės angelai“ (J. Žikaro muziejus)
4. „Aprangos kodas – „Laikinoji sostinė“ (Istorinė LR Prezidentūra)

Dailė, meno istorija ir teorija

Mokymai pagrindinės mokyklos 5–10 klasių mokiniams ir dailės profilio mokykloms. Užsienių mokymų vieta – Kauno paveikslų galerija (KPG), M. Rakauskaitės ir L. Trukio memorialinis muziejus, M. Žilinsko dailės galerija (ZDG), Užsienių temos:

1. „Spalva ir forma“ (KPG)
2. „Mūsų buvimoje“ (M. Rakauskaitės ir L. Trukio muziejus)
3. „Apuočiopas menas“ (ZDG)
4. „Fluxus“ (KPG)

PROJEKTAS

Muziejus–mokykla–moksleivis
Muziejų ir bendrojo lavinimo mokyklų nacionalinis partnerystės tinklas

Projekto partneriai

Projekto vykdytojas

Lietuvos muziejų asociacija

Nacionalinis
M. K. Čiurlionio
dailės muziejus
V. Pavlovskio 25, Kaunas
tel. (8 30) 2204 75
el. paštas: info@mkc.lt
www.mkc.lt

skatina ne tik vaikų, bet ir suaugusiųjų kūrybiškumą,¹² padeda atrasti naujas veiklas ir skatina pastabumą, kolektyvinio, komandinio darbo įgūdžius ir gebėjimus. Muziejai dažniausiai turi etatinius darbuotojus, kurie atsakingi už muziejų edukaciją, kaupia patirtį šioje srityje, dalyvauja metodiniuose seminaruose bei konferencijose, todėl juos galima vadinti muziejų edukacijos ekspertais. Daugelyje muziejų (ypač savivaldybių) švietimo programas dažniausiai rengia profesionalai, kuriems tai yra netiesioginis darbas, todėl dažnai jie neturi reikiamos kvalifikacijos.

Lietuvos muziejuose dirbantys muziejininkai paprastai yra baigę įvairius mokslus: istoriją, archeologiją, dailės istoriją, etnografiją, lietuvių filologiją, teatro istoriją ir daugybę kitų specialybių, dažnai neturinčių nieko bendra su muzeologija ir juo labiau su edukacija. Muziejininko kvalifikaciją įgyja praktiniame darbe ir tobulindami savo kompetenciją universitetuose, dalyvaudami įvairiuose seminaruose bei konferencijose. Muziejų edukacijoje turėtų būti remiamasi patyrimine (išgyvenimo/nuotykių) pedagogika. Lietuvių kalboje patyriminio/išgyvenimo pedagogikos (angl. experiential) apibrėžimas kol kas nėra nusistovėjęs. Neretai yra vartojamos patyriminės (išgyvenimo/nuotykių) pedagogikos ar mokymosi iš patirties sąvokos. Patyriminio ugdymo metodai naudojami tiek socialinėje pedagogikoje, socialiniame darbe, tiek ir psichoterapijoje. Nepriklausomai nuo taikymo srities specifikos ar vartojamo pavadinimo, patyriminis ugdymas(is) turi dvi skirtingas formas:

1. Savarankiškas mokymasis,

---

¹² M. K. Čiurlioniui pažymėti: Prieiga per internetą: <http://www.youtube.com/watch?v=BxxYg-4ygU0>

2. *Patyriminis ugdymas (mokymasis iš patirties pasitelkiant kitų parengtas struktūruotas programas)* (Smith, 2003).

Savarankiškas mokymasis iš patirties gali būti vadinamas „prigimtinu mokymusi“. Tai „lavinimas, vykstantis tiesiogiai dalyvaujant gyvenimo įvykiuose“ (Houle, 1980). Jam priklauso ir mokymasis, vykstantis apmąstant kasdienius patyrimus. Savarankiškas patyriminis ugdymas taip pat žinomas kaip „savaiminis mokymasis“ (angl.: informal education), jis apima mokymąsi, kurį organizuoja patys besimokantieji. Savarankiškas mokymasis iš patirties gali būti skiriamas vieniems ar kitiems įgūdžiams tobulinti (pvz.: mašinos vairavimas, maisto gaminimas, įvairūs profesiniai įgūdžiai ir pan.). Patyriminio išgyvenimo/nuotykių pedagogikos principai naudojami kuriant *patyriminio ar alternatyvaus ugdymo programas*. Daugiausia dėmesio skiriama programų dalyvių subjektyviai patirčiai. Patyriminis ugdymas naudojamas tobulinant bendrąsias kompetencijas, kurios pritaikomos ne tik darbo rinkoje, bet ir kasdienėje aplinkoje.

Patyriminio ugdymo specialisto vaidmuo – organizuoti ir palengvinti *tiesioginius reiškinių patyrimus*, darant prielaidą, kad jie veda prie tikro (reikšmingo ir ilgalaikio) lavinimosi. Tam dažnai reikia ir paruošiamųjų, apmąstymo veiklų. Patyriminis ugdymas dažnai priešpastatomas *didaktiniam mokymui*, kuriame mokytojo vaidmuo – „suteikti“ besimokančiajam informacijos ir žinių bei paskirti tyrimo/mokymosi pratimų, kurių svarbiausias tikslas – „informacijos/žinių perdavimas“. Vis dėlto svarbu akcentuoti, kad „žmogus gali mokytis iš patirties, bet negali būti jos mokomas“ (Smith, 2003)

Literatūroje galima rasti dar keletą patyriminio ugdymo apibrėžimų. Bene tinkamiausią mūsų tyrinėjamai sričiai pateikia John L. Luckner ir R. S. Nadler: „Patyriminis ugdymas – tai mokymasis iš patirties. Tai procesas, kai iš tiesioginio patyrimo asmuo įgyja žinių, įgūdžių ir suformuoja savo vertybes“ (Luckner, Nadler, 1997). Patyriminis ugdymas siekia, kad socialiai pažeidžiami jaunuoliai *išmokyti mokytis* iš savo konkrečios patirties. Svarbu, kad jie suvoktų, jog mokymasis yra nuolatinis procesas, kuris gali padėti tiek tobulinant savo profesinius įgūdžius, tiek lavinant bendrąsias kompetencijas. Siekiama, kad patyriminis ugdymas padėtų jaunuoliams suvokti, jog mokymasis gali vykti ir jų kasdiniame gyvenime, patyriminio ugdymo ciklas gali būti taikomas bet kokioje veikloje.

Alternatyviojo ugdymo formos grindžiamos skirtingomis filosofijomis. Taigi alternatyviojo ugdymo vaizdas yra gana sudėtingas, nes priklauso nuo skirtingos asmenybės filosofijos. Pasauliniai alternatyvios mokyklos tinklai, paremti ypatingos asmenybės ugdymo sampratomis, tokiomis kaip Montesori (*Montessori*) ar Valdorfo (*Waldorf*), dar vadinama Štainerio (Steiner), pedagogika, egzistuoja greta naujos alternatyviojo mokyklinio ugdymo judėjimo bei atskiros alternatyvios mokyklos. Vienos įdomiausios jų yra **apvalaus kvadrato mokyklos**¹³ (angl. *Round Square Schools*), kurių pasaulyje dabar veikia apie 50, ir kurios yra paremtos eksperimentinio ugdymo idėjomis. Jų autorius Kurtas Hanas tikėjo tuo, kad mokyklos rengia mokinius gyvenimui, leisdamos susipažinti per tikroviškas mokymosi situacijas, kuriamas per darbo projektus, bendruomenės paslaugas, mokymą vadovauti, tarptautinius mainus ir įvairius

¹³ Anne Sliwka. Alternatyviojo ugdymo idėjos. Prieiga per internetą: <http://www.alternatyvusisugdymas.lt/index.php/alternatyvusis-ugdymas/alternatyvusis-ugdymas-pasaulyje>

lauke atliekamus tyrinėjimus bei patiriamus nuotykius. Visose tokiose mokyklose pabrėžiamas mokymasis per veiklą, siekiant ugdyti kiekvieną mokinį akademiškai, fiziškai, kultūriškai ir dvasiškai palaikančioje mokyklos bendruomenės aplinkoje, suteikti jam akistatos su savimi ir savarankiškos brandos galimybių. Laisvosios ar demokratinės mokyklos organizuojamos remiantis savarankiškumo ir demokratijos principais. Šios mokyklos remiasi mokymusi iš patirties ir per patirtį (taikoma D. Kolbo patyriminio mokymosi ciklo metodika, konstruktyvizmo paradigmos nuostata), išgyvenimais ar per nuotykius patirtais potyriais. Ugdymo institucijose, pagrįstose prancūzo mokytojo **Selestino Frenes ir kito prancūzo praktiko pedagogika**, vaiko interesai ir natūralus smalsumas pasitelkiami kaip mokymosi pradžios taškas. Šią realią vaiko patirtį siekiama naudoti kaip autentiškas mokymosi galimybes. Vaikai skatinami mokytis ir gyventi drauge, pažįstant aplinką ir kuriant produktus ar teikiant paslaugas. Frenės mokyklose mokiniai supažindinami su demokratine savivalda (šis metodas taikomas ir Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegijos integruotu metodu Piliėtis¹⁴), kad imtųsi atsakomybės už save ir už savo bendruomenę. Šiandien Frenės mokyklos veikia daugiausia Prancūzijoje, Belgijoje ir Vokietijoje, neretai kaip alternatyvios mokyklos, priklausančios valstybinei mokyklų sistemai. Peterio Peterseno **Jenos plano mokykla** (vok. *Jenaplan-Schule*), kuri 1927 m. atsirado kaip pažangiojo ugdymo projektas, grindžiama trimis esminėmis idėjomis: savarankišku mokinių darbu; gyvenimu ir mokymusi bendruomenėje; mokinių ir tėvų dalyvavimu mokyklos gyvenime. Šiandien mokyklos, grindžiamos originaliu Jenos plano modeliu, veikia Vokietijoje ir Nyderlanduose, tačiau ne-

---

¹⁴ Žr. internetinę prieigą: www.democ.lt

turi organizuoto tinklo. Muziejų edukacija taip pat turėtų daugiausia remtis alternatyviojo ugdymo idėjomis. Kiekvienas lankytojas ateina su savo nuomone ir lūkesčiais. Todėl nebūtinai muziejuje apsilankęs žmogus įgis kokių nors įgūdžių ar labai pagerės jo žinios. Įgūdžių ar žinių įgijimas priklauso ne tiek nuo parodos ar renginio turinio ir pastangų tą turinį perteikti, kiek nuo lankytojų poreikių ar pasirinktos edukacinės programos tikslo.

Edukacinių programų ciklas

„Nuo knygnešystės iki pirmosios nepriklausomybės“

1. Įvairios amžiaus grupės

2. Cikliškumas: 2012 rugsėjo 01d. iki 2012 gruodžio 31d.:

1) Knygnešystė 19a.p. 20a.pr. - 1k.sav., 4 užsiėmimai;

2) Kauno tvirtovės vaidmuo I PK metais - 1k.sav., 4 užsiėmimai;

3) Nepriklausomybės paskelbimas 1918m - 1k.sav., 4 užsiėmimai;

3. Metodai: pasakojimas, vaizdinis, praktinė diskusija;

4. Trukmė: edukacinis užsiėmimas 45min.

Sandra, Jurga, Gintarė

2 Paveikslas. Edukacinės programos pristatymas (stendinis pranešimas)

Pristatydami suaugusiųjų mokymosi teorijos – andragogikos – pagrindus, mokslininkai akcentuoja, kad būtent besimokančiajam mokymo situacijoje tenka prioritetinis vaidmuo, o tekstai ir edukatoriai vaidina tik šalutinį (jiems naują) vaidmenį. Suaugusį mokinį, anot Lindemano, apibūdina motyvacija mokytis, kai atsiranda poreikių ir interesų, kuriuos gali patenkinti mokydamasis, kai mokymasis, nukreiptas į gyvenimą, o gyvenimo patirtis gali tapti kaip turtingiausias suaugusiųjų mokymosi šaltinis, yra stiprus saviugdos poreikis. Tačiau dirbdami su suaugusiais turime prisiminti, kad bėgant laikui didėja individualūs žmonių skirtumai.

Andragogikos tėvas Knowlesas (2007), apibūdinęs suaugusį mokinį šešiomis prielaidomis, pagrindė, kuo suaugusiųjų mokymasis skiriasi nuo vaikų ir jaunimo mokymosi. Anot Knowleso, besimokančiam suaugusiajam būdinga:

- ♦ *Žinių poreikis.* Prieš pradėdamas mokytis, suaugęs žmogus nori išsiaiškinti, kodėl jam reikia to mokytis <...>
- ♦ *Besimokančiojo savivaizdis.* Suaugęs žmogus atsakingas už savo sprendimus ir gyvenimą. Kai žmogus pasiekia tokį savęs suvokimo lygį, jis pajunta gilų psichologinį poreikį, kad aplinkiniai juos matytų atsakingus ir elgtųsi kaip su gebančiais savarankiškai elgtis žmonėmis:
- ♦ *Besimokančiojo patirties vaidmuo.* Pradėdami mokytis suaugę žmonės turi daugiau patirties nei jauni, suaugusiųjų patirtis kitokio pobūdžio – dėl daugiau išgyventų metų, potyrių <...>
- ♦ *Pasirengimas mokytis.* Suaugusieji pasirengę mokytis tų dalykų, kuriuos jiems reikia žinoti ir mokėti atlikti realaus gyvenimo situacijoms įveikti. Pasirengimas mokytis itin suaktyvėja perinant iš vienos suaugusiojo žmogaus raidos stadijos į kitą <...>

- ◆ *Orientacija į mokymąsi.* Suaugusieji pasižymi į gyvenimą (užduotis, problemas) orientuotu mokymusi, kai tuo tarpu vaikai ir jaunimas – į mokomąjį dalyką. Orientacija į mokymąsi glaudžiai siejasi su motyvacija, nes suaugęs žmogus turi motyvacijos mokytis tik tiek, kiek, jo manymu, mokymasis padės išspręsti gyvenimiškas užduotis <...>
- ◆ *Motyvacija.* Suaugusiųsius mokytis motyvuoja išoriniai motyvacijos veiksniai (geresnis darbas, pareigų paaukštinimas, didesnė alga), tačiau stipriausi veiksniai yra vidiniai skatuliai (didesnis pasitenkinimas darbu, aukštesnė savivertė, geresnė gyvenimo kokybė) <...>

Suaugusiųjų apibūdinančių charakteristikų žinojimas gali padėti muziejų edukacijai, ją padaryti atviresne visų amžiaus grupių klausytojams, išmokti organizuoti renginius, kurie yra įdomūs lankytojams ne tik dėl atsitiktinio apsilankymo, bet ir dėl papildomo klausytojų pakvietimo bei suradimo. Muziejuje mes turėtume kasdien kelti naujus tikslus, nes lankytojai ir jų savimonė nuolatosis kinta. Todėl mums yra labai svarbi muziejininko edukacinė paradigma bei muziejaus kaip institucijos gebėjimas atspindėti žmogaus, mokančio gyventi žinių visuomenėje, plėtoti esmines kokybes. Puiku, kai lankytojas pats formuluoja mokymosi tikslus ir juos derina su ugdymo programos svarbiausiais tikslais. Lankytojai konsultuoja, pataria, kokios yra rinkimosi galimybės, eiliškumas, kaip galėtų atrodyti visuminė mokinio mokymosi tikslų struktūra.

Mokymosi tikslų reikalavimai:

- ◆ konkretumas ir aiškumas,
- ◆ išmatavimas,
- ◆ pasiekiamumas,

- ♦ suderinamumas,
- ♦ priimtinumai,
- ♦ lankstumas.

Edukacinės programos turinio sudarymo principai:

- ♦ turinys turi atitikti tikslus;
- ♦ turinio moksliskumas ir šiuolaikiškumas;
- ♦ turinio įsisavinimo savarankiškumas;
- ♦ turinio prieinamumas ir logiškumas;
- ♦ turinio praktinis pritaikomumas;
- ♦ turinio dalykinis ir tarpdalykinis integravimas;
- ♦ turinio bendrojo išsilavinimo pobūdis.

Edukacijos programos formuojamos atsižvelgiant į:

- ♦ socialinius, ekonominius, politinius ir kultūrinius visuomenės, valstybės tikslus;
- ♦ paties mokinio poreikius ir tikslus;
- ♦ mokinių amžių;
- ♦ mokinių galimybes.

Anot Jarvisio (2001), kiekvieną naują žmogaus patyrimą veikia žmogaus ankstesnė patirtis – jo biografija. Žmogus pasitelkia jau turimas žinias, norėdamas naują patyrimą išsiaiškinti ir paversti jį naujomis žiniomis, įgūdžiais ar nuostatomis. Jarvisas įvardina tai socialiniu reiškiniu, kuris yra mokymosi pradžia, ir teigia, kad bet koks mokymasis – ne vien tik mokymasis per patirtį – prasideda patirtimi. Mezirowo (cituota Zuzevičiūtė, Teresevičienė, 2008) teigimu, suaugusiųjų mokymesi svarbiausia suvokti, kaip žmonės supranta savo patirtį, kuo ir kaip patirtis žmonėms reikšminga, kokia

prasmė patirčiai suteikiama. Pasak Mezirowo, mokymasis yra prasmės paieška. Mokydamiesi žmonės gali keisti (ir keičia) tiek savo įsitikinimus, tiek kelią į juos. Pokytis gali įvykti žmogui susidomėjus, *kada, kaip ir kodėl* pradėta tikėti šiais, o ne kuriais nors kitais dalykais, pasirinktas tas, o ne kitas kelias; kai žmogus pradeda matyti, kaip ir kokį prasmės pasaulį jam kuria pasirinktas supratimo kelias. Esminė pažintinės raidos teorijų prielaida, kaip teigia M. S. Knowlesas (2007), laikui bėgant individo mąstymo procese vyksta tam tikros permainos, galinčios paveikti besimokančius suaugusiuosius šiais pavidalais:

- ◆ Pakinta būdas, kaip besimokantieji interpretuoja naują informaciją.
- ◆ Pakinta pasirengimas išgyventi įvairias mokymosi patirtis.
- ◆ Susiformuoja skirtingi požiūriai į medžiagą ir jos interpretacijas.
- ◆ Individai skirtingai supranta mokymosi reikšmingumą.
- ◆ Iškyla kitokių raidą skatinančių mokymosi užduočių.

Retrospektyviai mąstydamas apie savo gyvenimą kiekvienas žmogus gali pastebėti asmeninių pažiūrų pokyčius, lyginant pažiūras jaunystėje ir brandžiam amžiuje, svarbių klausimų supratimą, naujos informacijos įsisavinimą ir netgi požiūrį į patį mokymąsi. Pažintinės raidos teorijos padeda suprasti, kodėl kai kuriems žmonėms sudėtingos tos temos, kurioms suvokti reikia dialektinio ar reliatyvistinio mąstymo. Kaip pavyzdį Knowlesas (2007) pateikia kritinio mąstymo įgūdžių ugdymąsi: „Suaugę žmonės turi išdrįsti suabejoti prielaidomis, kuriomis vadovaujasi gyvenime, o tai reikalauja aukštesnio pažintinės raidos lygmens – suvokti, kad egzistuoja ne vienas „teisingas“ gyvenimo kelias“. Suaugusiųjų pažintinės raidos teorijos remiasi Piageto (cituota Knowles, 2007) iškelta

hipoteze, kad vaiko mąstymas pereina keturias stadijas: sensomotorinę, ikioperacinę, konkrečių operacijų ir formalijų operacijų. Anot Piageto, formalijų operacijų stadijoje pradedama mąstyti hipotezėmis ir abstraktais. Būtent šioje stadijoje prasideda brandi suaugusio žmogaus mintis. Formalijų operacijų stadija baigia pažintinę raidą. Deja, ne visi suaugusieji pasiekia šią stadiją. Vėlesni suaugusiųjų raidos mokslininkų darbai praturtina Piageto klasifikaciją.

Riegelis (cituota Zuzevičiūtė, Teresevičienė, 2008) teigia, kad dialektinis mąstymas apibūdina gebėjimą pripažinti ir priimti kontraversiškus klausimus bei jų sprendimus, problemų ir reiškinių daugialypumą ir daugiareikšmiškumą. Jis mano, kad žmonės nebūtinai turi pereiti visas keturias Piageto įvardytas pakopas, kad galėtų dialektiškai mąstyti – tai jie gali daryti būdami antroje, trečioje, ketvirtoje pakopoje ir netgi pirmoje. Keganas (cituota Zuzevičiūtė, Teresevičienė, 2008), pripažindamas dialektinio mąstymo svarbą, mano, kad dialektinis mąstymas nėra integralaus pobūdžio. Kevano nuomone, dialektinis mąstymas būdingas aukščiausio lygmens sąmonei, kurią formuoja sudėtingas šiuolaikinis pasaulis. Nemąstydamas dialektiškai, žmogus negalėtų funkcionuoti aplinkoje, reikalaujančioje sudėtingų vaidmenų ir nevienareikšmių santykių. Remdamasis tyrimų duomenimis, mokslininkas teigia, kad dauguma žmonių dialektiškai mąstyti pradeda įžengę į ketvirtą dešimtį, t.y. jau būdami suaugę. Jo nuomone, brandus mąstymas yra tuomet, kai prieštaravimai ir paradoksai, nors ir sukelia įtampą, pripažįstami kaip galimybė augti. Pasak Freire'o (cituota Zuzevičiūtė, Teresevičienė, 2008), sąmoningėjimo procese žmogus pradeda kritiškai vertinti savo žinias, įsitikinimus, ima suprasti, kokią įtaką žinios ir įsitikinimai turi žmogaus gyvenimui, požiūriui į save, artimuosius, karjerą, visuomenę ir vietą joje. Autoriaus nuomone,

žmonėms susiformuoti reikia ne tylos, bet žodžio, darbo, veiklos ir refleksijos. Apibendrinant suaugusio žmogaus pažintinės raidos nuostatas, galima suformuluoti šias suaugusiųjų mokymosi implikacijas (Knowles, 2007):

- ◆ Suaugusiųjų mokymasis glaudžiai susipynęs su suaugusiųjų raida.
- ◆ Suaugusiųjų raida turi daug krypčių ir matmenų.
- ◆ Suaugusiųjų mokymas įvairuoja visų pirma dėl skirtingų pažintinės raidos stadijų.
- ◆ Suaugusiųjų mokymo pagalbininkams derėtų atkreipti dėmesį į besimokančiųjų raidos stadiją ir pagal ją pritaikyti mokymosi užsiėmimus. Suaugusiųjų protinių savybių kaitos ir įsiminimo požiūriu įrodyta, kad protinių savybių kaita daro įtaką suaugusio žmogaus mokymosi galimybėms. Savotiškas paradoksas, kad, žmogui subrendus, socialiai įsitvirtinus ir teoriškai galinčiam labiau naudotis mokymosi galimybėmis, būtent šiuo laikotarpiu atsiranda fiziologinių trukdžių – silpsta atmintis, blogiau įsimenama, sunkiau įsisavinama nauja informacija, t.y. metams bėgant kinta mūsų protiniai gebėjimai. Kai kurie protines žmogaus savybes nagrinėjantys mokslininkai (pvz., Baltėsas) teigia, kad senstant (jau nuo 25-erių metų) krinta protinio pajėgumo kreivė, lėtėja ir labiau pažeidžiami baziniai informacijos priėmimo ir apdorojimo procesai. Tai akivaizdu, kai susiduriama su nesusietos ir abstrakčios informacijos priėmimu, suvokimu, išsaugojimu darbinėje atmintyje, perkėlimu į ilgalaikę atmintį ir atkūrimu, naujo požiūrio į problemą radimu. Daugelis vyresnio amžiaus žmonių susiduria su tam tikromis problemomis dirbdami kompiuteriu, įsisavindami mobiliojo telefono funkcijas ar naudodamiesi elektronine bankininkyste.

Paguodžia tai, kad kompleksinės proto savybės išlieka iki senyvo amžiaus, gali toliau plėstis, o esant palankioms sąlygoms net pagerėti. Kompleksinėms proto savybėms priskiriamos žinios, priklausančios nuo kultūros, tam tikros profesijos, ir kasdienio gyvenimo ekspertinės žinios, kalbiniai išraiškos gebėjimai, socialinė kompetencija, išmintis, žinomų problemų sprendimo strategijos. Jei žmogus turi užsienio kalbos pagrindus, toliau mokytis kalbą jam bus ne taip sunku, kaip pradėti viską nuo pradžių. Partnerystė gali būti įvairių formų, todėl pasirinktas jos tipas turi būti taikomas individualiai kiekvienam projektui ar jo partneriams. Tinkamiausia forma paprastai renkama atsižvelgiant į projekto tipą, poreikius ir sektorių, o įforminama dažniausiai taikant jungtinės veiklos sutarties formą. Pagrindinis skirtumas tarp partnerystės formų – privačios kontrolės laipsnis ir įtraukimas į formalizuotą bendradarbiavimą bei bendrų finansų naudojimas siekiant greičiau įgyvendinti visuomenei reikalingus projektus. Todėl svarbu skatinti muziejus plačiau naudoti socialinių inovacijų metodą.

2. Socialinių inovacijų esmė

ES dokumentuose [5] pabrėžiama, kad 2014–2020 m. laikotarpiu vienas svarbiausių Europos socialinio fondo (ESF) lėšų naudojimo tikslų turėtų būti socialinių inovacijų skatinimas. Socialines inovacijas galima apibrėžti pateikiant mažiausiai du aiškinimus:

- ♦ Socialinės inovacijos – nauji **socialinių poreikių tenkinimo būdai** (produktai, paslaugos ar modeliai), kurie šiuos poreikius tenkina efektyviau nei alternatyvos ir kuria naujus socialinių santykių bei bendradarbiavimo modelius.

- ♦ Socialinės inovacijos – **elgesio pokyčiai**, kurie reikalingi **siekiant susidoroti su svarbiausiais socialiniais iššūkiais**, pavyzdžiui, klimato kaita, išteklių naudojimo efektyvumu, sveikatos apsaugos užtikrinimu, gyventojų senėjimu, socialinės atskirties mažinimu.

Socialinės inovacijos yra socialinės tiek pagal savo siekiamus tikslus, tiek pagal naudojamas priemones. Socialines inovacijas dažniausiai plėtoja nevyriausybinės, labdaros ir paramos organizacijos, socialinės įmonės ar socialinis verslas, kuris kol kas užima pakankamai mažą rinkos dalį. Be to, socialines inovacijas aktyviai įgyvendina ir muziejai bei kitos kultūros sektoriaus organizacijos, siekiančios ugdyti kūrybiškumą, telkti bendruomenes, skatinti socialinių santykių plėtrą per įvairių meno projektų vykdymą. Socialinės inovacijos siekia rasti būdų, kaip kompleksiskai, taikant naujas idėjas ar inovatyviai išnaudojant jau turimus mechanizmus, spręsti įsisenėjusias problemas. Paminėtina, kad socialinių inovacijų grąža gali būti ne tik pelnas, bet ir dėl tam tikros socialinės problemos išsprendimo sumažėjusios viešosios išlaidos. Socialinių inovacijų įgyvendinimo procesą galima apibrėžti kaip susidedantį iš keturių pagrindinių etapų, kurie sudaro **socialinių inovacijų ciklą**: 1) parama idėjai; 2) bandomieji arba prototipiniai (frančizė) projektai; 3) įgyvendinimas; 4) plataus masto plėtra. Kiekvieno iš šių etapų veikloms finansuoti reikia skirtingų investicijų tipų. Pavyzdžiui, idėjoms generuoti ir pilotiniams projektams reikia viešosios paramos, kadangi anksčiau esančiuose etapuose rizika yra pakankamai didelė, o atlygis – ne visiškai aiškus. Privataus finansavimo lėšas naudingiausia pritraukti jau plataus masto plėtros etape, kai jau būna parengti verslo planai ir jų įgyvendinimo trajektorija yra labiau nuspėjama. Šaltinis: Social

Innovation Europe Initiative. *Financing Social Impact. Funding Social Innovation in Europe – Mapping the Way Forward*, 2011.

Socialinės inovacijos gali turėti socialinį poveikį tik tuo atveju, jei visi ciklo etapai yra tinkamai finansuojami. Šiuo metu itin mažai ir sporadiškai¹⁵ finansuojamas pirmasis – idėjų formulavimo – etapas, nors jis yra vienas iš esminių siekiant tinkamai pasirengti tolesniam socialinių inovacijų įgyvendinimo procesui. Teikiant paramą socialinių inovacijų idėjoms, reikia kurti vadinamuosius socialinių inovacijų inkubatorius, kuriuose jos būtų generuojamos. Pavyzdžiui, tik kai kuriose ES valstybėse narėse skiriama daugiau dėmesio socialinių inovacijų idėjoms generuoti ir jas įgyvendinti. Danijoje prie trijų ministerijų (Ūkio ir verslo reikalų, Mokesčių ir Užimtumo ministerijų) buvo įsteigtas inovacijų padalinys – „minčių laboratorija“, kuri veikia kaip idėjų inkubatorius, padeda kurti partnerystes tarp ministerijų, verslo bei piliečių ir skatina problemų, susijusių su verslumu, klimato kaita, užimtumu, darbo vietų saugumu, sprendimą. Jungtinėje Karalystėje įgyvendinama iniciatyva „InnovateNow“, pagal kurią teikiamas finansavimas įmonėms ar organizacijoms, norinčioms įgyvendinti naujas idėjas ar metodus sveikatos apsaugos srityje.

Socialinių inovacijų pavyzdžiais galima įvardyti:

- ♦ Dalinimosi savo daiktais iniciatyvą, kuria siekiama mažinti vartojimą, skatinti bendradarbiavimą ir bendruomeniškumo jausmą;
- ♦ Širdies vainikinių ligų prevencijos schemą, skirtą visai visuomenei, o ne tik į rizikos grupę patenkantiems individams;

---

¹⁵ sporadiškas – pavienis, atsitiktinis.

- ◆ Kaimynų, muziejų socialinius tinklus, kurie įkuriami siekiant plėtoti iniciatyvas bei plačiau įtraukti į edukacines programas netoliese gyvenančius vienišus vyresnio amžiaus žmones;
- ◆ Miestų kultūrinės edukacijos bei ekologinių žemėlapių iniciatyvą, kuri leidžia informuoti gyventojus apie papildomo užimtumo galimybes;
- ◆ Internetines platformas, kuriose informacija gali dalintis muziejų edukatoriai, mokytojai ir mokiniai;
- ◆ Aksesuarų gaminimą iš neperdirbamų medžiagų, siekiant mažinti išteklių vartojimą;
- ◆ Socialinę atskirtį patiriančių žmonių iš pažeidžiamų grupių, susiduriančių su diskriminacija ar išankstinėmis nuostatomis; bibliotekinių – specialiai išmokytų darbuotojų, rengiančių skaitytojus skaitymui ir aiškinančių pagrindines skaitymo taisykles; skaitytojų – praeivių, tikslinės grupės narių ir pan. Skaitymo procesas – atviras pokalbis tarp gyvosios knygos ir skaitytojo.
- ◆ Lietuvos kaimo bendruomenėse įgyvendinamos socialinės inovacijos, kurių pavyzdžiai pateikiami internetinės svetainės skelbiamame Socialinių inovacijų banke, pavyzdžiui, Plungės rajono Babrungo seniūnijos šeimų bendruomenė, pradėjusi vaistažolių auginimo projektą, įkūrusi kooperatyvą, kuriame augina, renka ir parduoda ekologiškas vaistažoles. Kooperatyve dirba ir neįgalieji, senyvo amžiaus žmonės, todėl projektas padeda spręsti kaimo gyventojų užimtumo, socialinės atskirties problemas. Uždirbtas pelnas (nors ir nedidelis) investuojamas į bendruomenės puoselėjimą, šviečiamojo pobūdžio veiklą apie sveiką gyvenseną.

- ♦ 2009 metais pradėjusi veikti pirmoji aukojimo internetu svetainė www.aukok.lt, kurioje privatūs asmenys ir įmonės per internetą gali patogiau paremti įgyvendinamus labdaros projektus.
- ♦ Laikiniai neužimtų patalpų kultūrinio išnaudojimo iniciatyva – Fluxus ministerijos įkūrimas Vilniuje, buvusiose Sveikatos apsaugos ministerijos patalpose. Šia menininkų iniciatyva buvo siekiama populiarinti „Fluxus“ meno srovę, o ministerija veikė 2010–2011 metais nekilnojamojo turto objekto savininkai sutiko laikinai jį nuomoti už komunalines paslaugas/simbolinį mokestį.
- ♦ Projektas „Bibliotekos pažangai“, kuriuo siekiama stiprinti ir kuo geriau panaudoti viešųjų bibliotekų pajėgumus, kad Lietuvos gyventojai sėkmingai naudotųsi informacinių technologijų galimybėmis reikalingai informacijai gauti ir bendrauti.
- ♦ Projektas „Vaikų svajonės“. Internetinėje svetainėje www.vaikusvajones.lt skelbiami vaikų, gyvenančių sunkiomis socialinėmis sąlygomis, kalėdiniai norai, o kiekvienas žmogus, apsilankęs svetainėje ir pasirinkęs kurį nors vaiko norą, gali jį išpildyti. 2011 m projektas išsiplėtė į 10 šalies savivaldybių.
- ♦ Internetinis portalas www.galiudirbti.lt, kurio tikslas – padėti neįgaliems žmonėms surasti sau tinkamą darbo vietą. Svetainėje potencialūs darbdaviai įrašo darbo siūlymus, o neįgalūs žmonės pateikia savo gyvenimo aprašymus ir gali kandidatuoti į portale paskelbtą darbo pasiūlą.
- ♦ Pirmasis bendradarbiavimo (angl. *coworking*) centras „Hub Vilnius“ – naujo tipo darbo vietų nuomos, laisvai samdomų darbuotojų ir pradedančių verslininkų bendruomenės stiprinimo bei tarpusavio bendradarbiavimo erdvė. Ši iniciatyva skatina naują požiūrį į darbo vietą, bendradarbiavimą, iniciatyvumą,

bendruomeniškumo jausmo ugdymą, be to, padeda taupyti išteklius, kadangi darbas bendroje erdvėje yra geriau nei atskiro biuro nuoma. Šio centro veiklos sritys taip pat apima socialinių inovacijų kūrimą ir diegimą.

- ♦ Internetinis tinklas www.pagalbadaiktais.lt, kuris atviras visiems Lietuvos gyventojams ir jungiantis tuos, kuriems reikia paramos daiktais ar paslaugomis, bei tuos, kurie gali tą paramą suteikti.
- ♦ Centralizuota socialinės reklamos internete sistema www.pagalbareklama.lt, kuri leidžia tinklapių administratoriams greitai ir paprastai valdyti socialinę reklamą savo tinklapiuose, o labdaringų iniciatyvų atstovams – operatyviai ir efektyviai pasiekti plačią Lietuvos internautų auditoriją ir kt.

Apibendrinant galima teigti, kad socialines inovacijas reikėtų vertinti tiek per kūrybiškumo (naujų idėjų generavimas, bendruomenių įtraukimas), tiek per socialinių problemų sprendimo (socialinės atskirties mažinimas, susidorojimas su socialiniais iššūkiais) prizmę. **Socialinės inovacijos neturėtų būti suprantamos „siau-rai“**, siejant jas tik su užimtumo, socialinių paslaugų (sveikatos priežiūros, globos, būsto, švietimo ir įdarbinimo) teikimo, atskirtų grupių integravimo problematika, **bet suvokiamos „plačiau“**, įtraukiant tausaus išteklių vartojimo, tvarios transporto sistemos kūrimo, saugios ir švarios energijos tiekimo, alternatyvių energijos šaltinių plėtojimo, kovos su klimato kaita, bendruomeniškumo stiprinimo ir pan. iniciatyvas, naujus modelius ir paslaugas. Esminės socialinių inovacijų įgyvendinimo sėkmės prielaidos yra susijusios su:

- ♦ Tinkamai parengta teisine baze (viešųjų pirkimų, valstybės pagalbos teikimo, finansinės rinkos taisyklių);

- ♦ Naujų idėjų generavimu ir išbandymu;
- ♦ Veiksmų telkimu nacionaliniu ir regioniniu lygiu;
- ♦ Socialinio verslumo ir socialinių inovacijų „kultūros“ formavimu bei pakankamais žmogiškaisiais ištekliais.

2.1. Socialinių inovacijų prioritetai

Trečiasis programos „Horizontas 2020“ prioritetas tiesiogiai susijęs su socialinių inovacijų įgyvendinimu, siekiant spręsti visuomenei aktualias problemas ir susidoroti su šešiose srityse išskirtais socialiniais iššūkiais, kuriems įveikti nepakanka tradicinių priemonių:

- ♦ Sveikata, demografiniai pokyčiai ir gerovė;
- ♦ Maisto tiekimo garantavimas, tvarus žemės ūkis, jūrų ir jūrininkystės moksliniai tyrimai ir bioekonomika;
- ♦ Saugi, švari ir efektyviai naudojama energija;
- ♦ Išmanios, nedaršios ir integruotos transporto sistemos;
- ♦ Kova su klimato kaita, išteklių naudojimo efektyvumas ir žaliavų tiekimas;
- ♦ Integracinė, inovacijas diegianti ir saugi visuomenė.

Europos socialinių inovacijų iniciatyvoje teigiama, kad, analizuojant finansavimo klausimus, reikėtų apsvarstyti **atskiro Europos socialinių inovacijų fondo įkūrimą**, patikint administravimą Europos Komisijai. Jau egzistuojančiose finansavimo programose siūloma numatyti konkretiems socialinių inovacijų ciklams skirtas lėšas: pagal pirmąją kryptį parama būtų skiriama gebėjimams ugdyti, gerosios praktikos mainams, pagal antrąją – socialiniams inkubatoriams kurti, pagal trečiąją – visų keturių socialinių inovacijų ciklo etapų veiksmams (idėjoms, pilotiniams projektams įgyvendinti,

plataus masto plėtrai). Atsižvelgiant į privataus finansavimo lėšų pritraukimo socialinėms inovacijoms įgyvendinti aktualumą, taip pat siūloma socialinių verslų skatinti per Europos investicijų banko grupę ir, kaip vieną iš paramos įmonėms elementų, įsteigti **Europos socialinių inovacijų investicinį instrumentą**. Socialinėms inovacijoms viešoji parama būtų teikiama tik pirmuosiuose ciklo etapuose, o vėlesniuose būtų galima svarstyti finansų inžinerijos priemonių taikymo galimybę (pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje socialines įmones finansuoja verslo angelų fondas), t. y. inovacijų pasiūlą skatinančias subsidijų priemones rekomenduojama derinti su finansų inžinerijos ir inovacijų paklausą skatinančiomis priemonėmis. Kaip papildomos finansavimo galimybės įvardijamos socialinių bankų paskolos, komercinių investicinių fondų (angl. *finance first*) ir socialinių investicijų fondų (angl. *impact first*) lėšų pritraukimas. Nacionalinėje reformų darbotvarkėje pabrėžiama, kad, didinat Lietuvos ekonomikos konkurencingumą, gerinant verslo aplinką, turėtų būti įgyvendinamos prioritetinės veiksmų kryptys, susijusios būtent su socialinėmis ir kultūrinėmis inovacijomis:

- ◆ Plėtoti žiniomis grindžiamus (t. y. švietimo srityje įgyvendinamus), su kultūros ir kūrybinėmis industrijomis siejamus ekonomikos sektorius;
- ◆ Skatinti kūrybingumą ir netechnologines inovacijas per kultūros ir kūrybines industrijas;
- ◆ Skatinti lengvai prieinamą verslo finansavimo paramą kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriams (rizikos kapitalo ir verslo angelų pritraukimas);
- ◆ Teikti finansavimą inovatyvių kultūros ir kūrybinių industrijų klasterių veiklos projektams įgyvendinti (Lietuvos inovacijų 2010–2020 m. strategija);

- ♦ Skatinti verslo ir kultūros bendradarbiavimą pasitelkiant kultūros ir kūrybines industrijas (Investicijų pritraukimo 2011–2020 m. plėtros programa);
- ♦ Skatinti bendruomenių verslumą naudojant kultūros ir kūrybines industrijas (Lietuvos verslumo skatinimo 2011–2020 m. programos projektas);
- ♦ Skatinti socialinę atskirtį mažinančių vietos bendruomenių kūrimąsi, įgyvendinti vietos užimtumo iniciatyvų projektus, skatinti vietos bendruomenių, pasitelkiančių nematerialųjį kultūros paveldą, kultūros ir kūrybinių industrijų plėtrą, kūrimąsi (Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo 2011–2013 m. programa).

3. Socioedukaciniai metodai muziejų programų inovacijoms

Socioedukacinė muziejų funkcija leidžia plėsti jų funkcijas, skatinti darbuotojus ieškoti ir prisiimti naujų iniciatyvų, pavyzdžiui, kurti vaiko ir šeimos pozityviosios socializacijos centrus (klasterius), kurių uždaviniai tokie:

- ♦ skatinti darbdavio socialinę atsakomybę, kadangi daugelyje sektorių trūksta kvalifikuotų darbuotojų, o tai ateityje vers darbdavius ieškoti sprendimų, kaip sukurti patrauklias darbo sąlygas savo darbuotojams. Taigi pritraukiant ir išlaikant jaunus darbuotojus svarbiausia užduotis – sukurti šeimai palankią darbo aplinką;
- ♦ plėtoti įmonių ideologiją, politiką ir praktiką, atspindinčią įmonių elgseną, siekiant savanoriškai įtraukti suinteresuotus visuomenės, verslo ir valdžios atstovus;

- ♦ skatinti šeimai palankios darbo aplinkos modeliavimą, todėl turi būti įgyvendinamas visas priemonių rinkinys: aktyvios tėvystės, socialinių iniciatyvų darbovietėje skatinimo ir palaikymo, švietimo, konsultavimo ir informavimo priemonių plėtros, atostogų dėl šeiminių priežasčių, vaiko priežiūros ar paslaugų globojamam/neįgaliam asmeniui, lanksčių darbo formų ir pan. Tai daro įtaką profesinės veiklos sėkmei ir šeimos gyvenimo kokybei.

Muziejus turi tapti multifunkcinės edukacijos pavyzdžiu, kuris turi būti ne tik muziejus, bet ir besiplečiantis multifunkcinis centras, teikiantis alternatyvias tiek formaliojo, tiek neformaliojo ugdymo ir užimtumo paslaugas įvairaus amžiaus vaikams (nuo vienerių metų iki pilnametystės), jaunimui, senjorams, t.y. visai bendruomenei. Dažnai edukacijoje remiamės mūsų skandinaviskų kaimynų pavyzdžiais. Ko galėtume pasimokyti iš Suomijos edukacijos muziejų? Nepaisant įvairių konkurencinių varžybų (konkurencijos, „competition“), muziejų edukacijose stokojama. Daugelis, net didelius išteklius turinčių, muziejų tenkinasi nuobodžiomis tik specialistams skirtomis ekspozicijomis. Suomijos visuomenės ir edukacijos svarbiausi bruožai – *kūrybiškumas, pasitikėjimas ir lygios starto galimybės, t.y. sąžiningas išteklių paskirstymas, teisingumas, nešališkumas, lygiavos principo laikymasis, objektyvumas, atvirumas.*

Egzistuoja daug mokymo metodų. Didžiulę metodų gausą lemia įvairi praktinė veikla, tikslai ir rezultatai, kurių mes norime siekti. Apžvelgus muziejų siūlomas veiklas suaugusiems lankytojams, taip pat retai rasime paremtas jas tik vienu metodu. Visuotinai priimtino mokymo metodų klasifikavimo, kuris jungtų sudėtingą mokymo(si) metodų įvairovę ir struktūrą, nėra (Lapėnienė, Montrimaitė, 2008,

p. 43). Mokymosi metodų klasifikacija, kai žinių šaltiniais laikomas žodis, vaizdas ir praktinė veikla:

- ♦ žodiniai (žodinis mokomosios medžiagos dėstymas, pokalbis,
- ♦ naudojimasis spausdintais šaltiniais);
- ♦ vaizdiniai (demonstravimas, ekskursija, savarankiškas stebėjimas);
- ♦ praktiniai (įvairūs pratimai, praktiniai darbai).

Mokymo metodai pagal istoriškai susiformavusias mokymo kryptis:

- ♦ informaciniai (skirstomi į teikiamuosius ir atgaminamuosius);
- ♦ operaciniai (pratybų, praktiniai, laboratoriniai metodai);
- ♦ kūrybiniai/kūrybiškumą skatinantys (euristiniai, probleminiai ir tiriamieji metodai).

Kiti mokslininkai mokymo metodus įvardija kaip mokymosi būdus ir suskirsto juos į žodinius-lingvistinius, muzikinius-ritmičius, loginius-matematinius, vizualinius-erdvinius, kūno-kinestezičius, vidinius-asmeninius, bendravimo-visuomeninius.

Mokymo(si) metodai skirstomi į *pasvyviusius* ir *aktyviusius* (Dale, 1969), atsižvelgiant į tai, ar mokymų dalyvis yra aktyvus ar pasyvus.

- ♦ *Pasyvieji metodai* (kai dalyvavimas pasyvus): paskaita, kompiuterinis mokymasis, individualus mokymasis, klausymasis ir stebėjimas. Jų požymis – mokymosi dalyviai įgyja žinių, tačiau patys procese dalyvauja tik kaip informacijos gavėjai.
- ♦ *Aktyviaisiais metodais* vadinami įvairūs grupinio darbo būdai, kuriais mokymosi dalyvis aktyviai įtraukiamas į diskusijas, svarstymus, dalijimąsi patirtimi. Jais siekiama įtvirtinti

dalyvių gautas žinias, formuoti gebėjimus. Pagrindinės aktyviųjų metodų grupės yra darbas poromis bei darbas grupėmis. Mokslinėje literatūroje daug mokymo metodų klasifikacijų ir kiekviena atspindi specifinį grupavimo aspektą.

Pasyvieji mokymosi metodai

Aiškinimas. Aiškinti – tai daryti aiškų, suprantamą, komentuoti. Aiškinimas susideda iš teiginių, kuriais mėginama parodyti įvykių seką, priežastinius ryšius, kontekstą. Dažniausiai naudojamas prieš užduotį nurodant, kaip ją atlikti, arba po užduoties analizuojant rezultatus.

Demonstravimas. Šis metodas dažniausiai naudojamas gebėjimams įsisavinti. Mokytojas rodo mokiniui, kaip atlikti užduotį, kad vėliau mokinys ją atkartotų.

Instruktavimas (lot. *instructio*–*pamokymas*). Tai pamokymai, nurodymai, kaip atlikti kokią nors veiklą, operaciją. Paprastai instruktuoja patyręs srities ekspertas, žinovas. Instruktorius dažniausiai stebi visą procesą ir teikia koreguojančius nurodymus arba demonstruoja pats.

Paskaita. Tai metodas, kai mokytojas (dėstytojas, lektorius) perteikia tam tikrą informaciją dalyviams. Suaugusiųjų seminare tai turėtų būti neilgas (iki 20 min.) įvadinis pranešimas, skirtas temai (ar temos daliai), apie kurią čia kalbama. Paskaitos metodas tinka, kai svarbiausias seminaro dalies tikslas – suteikti informacijos ar žinių, supažindinti su faktais, sąvokomis, principais (t.y. teorine medžiaga); kai reikia pateikti įžangines pastabas prieš darbą kitais metodais; kai nekeliamas uždavinio medžiagą įsiminti ilgam; kai medžiagos kitais būdais perteikti neįmanoma. Paskaita netinka, jeigu suaugusiųjų mokytojas nori skatinti sudėtingesnius pažinimo

procesus (analizė, sintezė); jeigu perteikiama medžiaga yra praktinio pobūdžio ir skiriama įgūdžiams formuoti; kai norima, kad dalyviai medžiagą įsimintų ilgam; kai medžiaga abstrakti. Šis metodas yra pakankamai praktiškas, pigus (vienas mokytojas – daug besimokančiųjų), greitai pritaikomas auditorijai, dėstomai medžiagai, laikui. Kita vertus, yra didesnė tikimybė, kad paskaitoje dalyviai bus pasyvūs ir ilgiau trunkančioje paskaitoje jiems bus sunku išlaikyti dėmesį. Per paskaitą rekomenduojama naudoti vaizdines priemones.

Stebėjimas. Tai metodas, kuriuo žmonės gauna žinių apie aplinkinį pasaulį naudodami jusles.

Testai, klausimynai, anketos. Šis metodas naudojamas norint išsiaiškinti individualias tam tikros srities dalyvio charakteristikas, sužinoti jo nuomonę kuriuo nors klausimu. Kartais po individualaus darbo su testais vyksta darbas poromis ar grupėmis. Tokiu atveju galima palyginti individualias problemų sprendimo strategijas su grupiniais sprendimais. Atlikus testą, seminaro vedėjas turi būtinai apibendrinti, atkreipdamas dėmesį į svarbiausius aspektus.

Kino, vaizdo ir skaidrių filmo naudojimas. Daugelis muziejų turi galimybę edukacinėse programose naudoti filmų peržiūras. Pavyzdžiui, Genocido aukų muziejaus edukacinė programa „Atverta istorija“ rekomenduoja po keliolika įvairios trukmės (35–60 min.) filmų temoms „Apie tremtį“ ir „Ginkluotas pasipriešinimas“. Beveik kiekviename muziejaus archyve rasime filmų ir kitomis temomis (etnografija, archeologija, kalendorinės šventės, amatai ir t.t.). Galimybės integruoti šiuos filmus į edukacines programas, organizuoti jų aptarimus peržiūras, suteikia muziejams galimybę atsigręžti ir į suaugusį muziejaus lankytoją. Taip pat nereikėtų pamiršti ir skaidrių filmų, kuriuos muziejai gali sukurti savo jėgomis. Skaidrių filmo kūrimo etapai: numatoma ir aprašoma edukacinio renginio

tikslinė grupė, mokymosi tikslai ir uždaviniai; parašomas scenarijus; nufotografuojami reikalingi eksponatai ar objektai; parengiama *PowerPoint* prezentacija (žinoma, reikia turėti atitinkamas skaitmeninio fotoaparato naudojimosi ir *PowerPoint* programos įsisavinimo kompetencijas). Ar tai ne dar viena galimybė įtraukti šeimas ar suaugusiųjų grupes į muziejaus projektinę veiklą, užsiėmimus?

Aktyvieji mokymosi metodai

Aktyvieji metodai seminare naudojami informacijai (žinioms) įtvirtinti, įgūdžiams formuoti, turimai patirčiai aktyvinti ir žinioms įsiminti. Metodai parenkami atsižvelgiant į tai, kokia informacija įtvirtinama, koks įgūdis formuojamas. Aktyviesiems metodams įgyvendinti pasirenkamos įvairios formos: minčių lietus, užsienio grupės, debatai, maltinukas, grupės diskusija, interviu, panelinė diskusija, projektai ir atvejų studijos, testai, vaidmenų atlikimas, imitacijos, žaidimai, seminaras, sniego gniūžtė, vizitai, kelionės ir pan. Šios formos parenkamos atsižvelgiant į tai, ar dirbama poromis, grupėmis, ar individualiai.

Darbas grupėmis. Darbui grupėmis dažniausiai siūlomos tokios formos: grupinė diskusija, minčių lietus ir minčių rašymas, užsienio grupės, maltinukas, ekspertų grupė, grupinė mozaika, keitimasis patirtimi, koncentriniai ratai, minčių žemėlapiai, tinklas ir pan.

Darbas poromis. Šiam darbui siūlomi tokie pratimai: asociacijų pasaulis, partnerių interviu.

Perėjimas nuo individualaus prie grupės darbo. Siekiant, kad dalyviai aktyviai naudotų asmeninę patirtį, kartais skiriamos individualios užduotys. Jose kiekvienas dalyvis apmąsto užduotą klausimą, savo mintis fiksuodamas atmintyje arba pasižymėdamas raštu. Tolesnis dalyvių minčių išsakymas ir apibendrinimas priklauso nuo

renginio stadijos (pradžia, vidurys ar pabaiga). Jeigu grupė nauja, joje yra daug nepažįstamų žmonių, o renginys dar neįsibėgėjęs, rekomenduojama nepradėti diskusijos su visa auditorija kviečiant išsakyti dalyvius savo pastebėjimus ar patirtį. Nuo individualios veiklos iki grupinės diskusijos pereiti galima naudojant tam tikrus metodus, palengva įtraukiančius visus dalyvius ir garantuojančius kiekvieno jo saugumą: sniego gniūžtės, žaibo, atvejo analizės ir pan. Jeigu grupė jau susiformavusi arba jos dalyviai pažįstami tarpusavyje, pasitiki vienas kitu, gali būti atviri, tuomet galima bendra diskusija auditorijoje.

Rezultatų pristatymas darbo grupėmis

Rezultatų pristatymas darbo grupėmis yra svarbus aspektas. Skirdami darbą grupėmis, siekiame tam tikrų tikslų, todėl vargu ar galėsime teigti juos pasiekę, jeigu, grupėms padirbėjus, nesužinosime to darbo rezultatų ir jų neaptarsime. Nors kai kurie teoriniai šaltiniai leidžia darbo grupėmis rezultatus aptarti pačioms grupėms, praktika rodo, kad užsiėmimo dalyviai nori pasidalyti tuo, ką nuveikė, su visa auditorija, vedėju. Dalydamiesi jie pasitikrina savo veiklos teisingumą, gauna atsakymus į grupėje neišspręstus klausimus. Planuodami darbą grupėmis, turime atsižvelgti į šį dalyvių poreikį ir numatyti pakankamai laiko ir tinkamus metodus. Dažniausiai darbo grupėmis rezultatai pristatomi naudojant *dalyvių kalbų* auditorijoje metodą. Seminaro vedėjas turėtų garantuoti, kad kalbėtojais nebūtų tie patys asmenys. Norėdami pajavairinti ilgiau trunkantį užsiėmimą bei įtraukti įvairių mokymosi stilių ir intelekto dalyvius, rezultatams pristatyti galime pasitelkti ir kitokius metodus: informacinį turgų, informacines grupes, pasivaikščiojimą pas kaimynus, laisvą sceninį pristatymą. Kiekvienas dėstytojas turi susidaręs jam

priimtinių, jo dėstomą tematiką atitinkančių ir geriausių rezultatų duodančių metodų kompleksą, kuri nuolat plečia (Bėkšta, 2008).

Dažniausiai naudojami tokie metodai:

- ◆ diskusijos;
- ◆ žaidimai;
- ◆ atvejų analizė;
- ◆ vaidmenų atlikimas;
- ◆ vaizdo treniruotė.

Diskusijos

Diskusijas galima naudoti įvairiems tikslams: įvesti į temą, temą aptarti ar apibendrinti, aptarti ir apibendrinti atliktą užduotį, suderinti požiūrius ir kitiems tikslams. Gali būti naudojamos kaip savarankiškas metodas arba derinamos su kitais metodais: atvejų analize, vaidmenų atlikimu, mokomųjų filmų peržiūra ir kitais. Diskusijos gali būti bendros, visos grupės arba vykti mažesnėmis grupelėmis (ūžesio grupėmis).

Bendros diskusijos

Naudojamos, kai grupė jau yra „apšilusi“, jaučiasi saugiai, sukurta atvirumo atmosfera. Bendros diskusijos turi keletą pavojų: jei nesukurta atvirumo atmosfera, gali būti sunku gauti atsakymus į užduodamus klausimus, kita vertus, jeigu dalyviai įsitraukia į diskusijas, jos gali ilgokai užtrukti ir bus sunku jas suvaldyti. Diskusijose gali atsirasti keletas dominuojančių asmenų, kiti dalyviai tada tampa

pasyviais stebėtojais. Dėstytojas turi turėti gerų vadovavimo diskusijoms įgūdžių.

Ūžesio grupės

Metodas sukuria didesnę saugumo jausmą, todėl galima naudoti jau pačioje renginio pradžioje. Tinka praktiškai visuose renginio etapuose. Grupė padalijama mažesnėmis grupelėmis po 2–6 asmenis. Diskusija grupelėmis sudaro didesnę galimybę visiems dalyviams pasireikšti. Grupelės gali analizuoti vieną klausimą, problemą arba skirtingus klausimus, problemos aspektus. Po diskusijos grupelės pristato savo diskusijų išvadas visai grupei. Kitos grupelės gali užduoti klausimus, papildyti savais samprotavimais. Dėstytojo vaidmuo – apibendrinti grupelių darbo rezultatus.

Žaidimai

Yra kelių tipų žaidimai, naudojami paskaitose: „ledlaužiai“, dalykiniai žaidimai ir simuliaciniai žaidimai.

Ledlaužiai

Tai žaidimai, skirti dalyviams išjudinti, dėmesiui perjungti, energijai pakelti. „Ledlaužius“ galima planuoti iš anksto ir įtraukti į renginio programą, tačiau galima juos naudoti ir neplanuotai, kai pastebime, kad krinta dalyvių energingumas. „Ledlaužiu“ gali būti tiesiog bet kokia kitokia trumpa veikla. Tačiau geriausiai naudoti „ledlaužius“, kurie papildytą nagrinėjamą temą.

Dalykiniai žaidimai

Tai tokie žaidimai, kurių turinys paprastai turi mažai ką bendro su realiomis gyvenimo situacijomis, tačiau jo rezultatai arba

užduoties atlikimo procesas turi didelę pažintinę ar taikomąją vertę. Daug laiko reikia skirti žaidimo rezultatams aptarti. Naudojant šį metodą, gali kilti problemų: kai kurie dalyviai gali atsisakyti dalyvauti „tose nesąmonėse“, jiems gali būti sunku įžvelgti „žaidimo prasmę“, t.y. suprasti, kas iš to. Teko sutikti moterį, kuri jau seminario pradžioje pareiškė, kad jai nepatinka dėstytojai, kurie su dalyviais žaidžia, o po to daro „globalias išvadas“. Nepaisant minėtų trūkumų, žaidimai dažniausiai yra gerai priimami ir didina energingumą, taip pat sukuria labiau atpalaiduojančią, neformalią aplinką. Yra daug įvairių dalykinių žaidimų, sukurtų lyderiavimo, motyvacijos, bendravimo ir kitomis temomis. Kadangi žaidimų turinys mažai susijęs su gyvenimo situacijomis, tokie žaidimai tinka įvairios sudėties grupėms. Dalykiniai žaidimai užima palyginti daug laiko, ypač aptarimai, todėl tinkami ilgesniems mokymams.

Socialinė drama (Simuliaciniai žaidimai)

Šio tipo žaidimai (socialinė drama), priešingai negu dalykiniai žaidimai, imituoja beveik realias gyvenimo situacijas ir joms rengia. Tai labai įvairūs žaidimai, nuo paprastų vaidmenų atlikimo (kurį analizuosime kaip atskirą metodą) ir lėktuvų valdymo simuliacinio iki strateginių žaidimų ir karinių manevrų, kur dalyvauja tūkstančiai karių ir daugybė karinės technikos. Kadangi tokie žaidimai yra labai artimi gyvenimo situacijoms, dažniausiai jie tinka tik tam tikroms tikslinėms grupėms. Simuliaciniai žaidimai taip pat užima gana daug laiko, todėl tinka naudoti ilgesniems mokymams arba visas mokymas turi būti simuliacinis žaidimas, o kiti metodai – tik jį papildantys.

Atvejo analizė

Tai detalus atvejo, situacijos, įvykio, problemos, susijusios su mokymosi situacija, nagrinėjimas. Atvejis gali būti tikras arba išgalvotas. Jeigu naudojate tikrą įvykį, reikėtų pakeisti vietovę, vardus, kad atvejis būtų neatpažįstamas. Tai daroma tam, kad asmenys, susiję su aprašomu atveju ir dalyvaujantys grupėje, nesijaustų nepatogiai. Užrašytas atvejis pateikiamas grupei kartu su užduotimi, kur aprašoma, į ką reikia atkreipti dėmesį jį analizuojant, užduodami klausimai. Seminaro vedėjas gali nedalyvauti grupės diskusijoje, tačiau privalo analizę apibendrinti, susieti ją su mokymo medžiaga ir užtikrinti grįžtamąjį ryšį. Jeigu tas pats atvejis pateikiamas kelioms grupėms, grupių diskusijų rezultatai parodys požiūrių ir sprendimų įvairovę. Atvejų analizė tinka daugeliui temų, tačiau gero atvejo parengimas užima daug laiko. Atvejų analizės užduotys gali būti labai trumpos, bet gali užimti net iki kelių valandų. Tuomet užduotį reikėtų atlikti etapais.

Vaidmenų atlikimas

Vaidmenų atlikimas – tai tam tikrų gyvenimiškų ar išgalvotų situacijų vaidinimas siekiant formuoti įgūdžius, įtvirtinti mokymosi medžiagą. Šis metodas gali būti labai sėkminga priemonė geriau suprasti kokią nors situaciją, į ją įsijausti ar pasirengti ateities įvykiams. Galimos problemos: vaidmenų atlikimas paprastai sukelia daug emocijų ir stresą. Atlikdami vaidmenis dalyviai bijo aplinkinių reakcijos, jaučiasi nesaugiai. Dėl šių priežasčių dažnai vengiama dalyvauti. Vaidmenims atlikti dalyvius reikia parengti – sukurti grupėje atvirą, jaukią pasitikėjimo atmosferą. Todėl vaidmenų atlikimą geriau daryti antrą dieną. Vaidmenų atlikimas labai veiksmingas metodas lavinant žmonių bendravimo, lyderiavimo, derybų, konfliktų

sprendimo, klientų aptarnavimo ir panašius įgūdžius. Taikant šį metodą, dažnai vaidinimas filmuojamas, po to filmuota medžiaga peržiūrima ir analizuojama.

Vaizdo treniruotė

Vaizdo treniruotė – tai atvejų analizės, žaidimų, vaidmenų atlikimo filmavimas ir filmuotos medžiagos nagrinėjimas. Be jau minėtų vaidmenų atlikimo metodo problemų, čia atsiranda dar viena – vaizdo kameros baimė. Todėl dalyvius reikia dar labiau parengti, pirmiausia nufilmuoti kurį nors grupės darbą pirmą dieną ir per pertrauką pasižiūrėti jo nevertinant, neaptarinėjant. Grupėje tai dažniausiai sukelia teigiamų emocijų, juoko ir palengvina vėliau atlikti vaidmenis prieš kamerą. Vaizdo treniruotei prireikia labai daug laiko, nes turi pasirengti, atlikti vaidmenis, peržiūrėti filmuotą medžiagą, aptarti, diskutuoti, visa tai ištesia užduoties laiką beveik trigubai palyginti su vaidmenų atlikimu be filmavimo. Vaizdo treniruotė yra labai veiksmingas ir efektyvus metodas, tačiau pats dėstytojas turi būti jam labai gerai pasirengęs – turi nepriekaištingai valdyti techniką, su kuria dirba, mokėti komentuoti, garantuoti grįžtamąjį ryšį, turi būti pasiruošęs visokiems netikėtumams, kurie gali kilti atliekant užduotį ir ją komentuojant.

Apibendrinimas

Kiekvienam besimokančiajam, norinčiam pasiekti gerų rezultatų, reikia pereiti visus mokymosi būdus kaip ciklą, t.y. tinkamu metu pasinaudoti visais būdais (Petty, 2007). Andragogas mokymosi renginį, seminarą gali planuoti taip, kad jis būtų struktūruotas pagal Kolbo ciklą ir skirti laiko kiekvienam mokymosi būdai. Mokymosi metodų įvairovė yra labai didelė. Negalima teigti, kad vieno

mokymosi metodai yra geresni ar labiau tinkami nei kiti. Jie skiriasi savo paskirtimi. Vieni labiau tinkami naujai medžiagai perteikti, kiti – individualiam darbui, treči – mokymuisi grupėje ir socialinių gebėjimų plėtotei. Norint pasiekti gerų rezultatų, mokymosi metodai turėtų būti derinami tarpusavyje. Svarbiausia suprasti, kurioje situacijoje koks metodas labiausiai pasitarnautų mokymosi tikslams. Metodo rinkimuisi reikšmės turi mokymo priemonės arba mokytojo gebėjimas jas sukurti. Bet kuris metodas atliks savo funkcijas tik panaudotas jam labiausiai tinkamoje situacijoje. G. Petty nuomone, ankstesnį įsitikinimą, kad „...mokymosi būdai – tai skirtingi keliai į tą patį tikslą“, dabar keičia nuomonė, kad kiekvienas būdas yra perspektyvus, būdai ir metodai papildo vienas kitą. Įsivyrąja nuostata, jog visi galime mokytis visokiais būdais. Todėl reikia išmėginti kuo daugiau mokymo metodų. Andragogams metodus reikia išmėginti tris kartus: mokantis, taikant ir gerinant. Savo dėstymo praktikoje nuolatos mėginkite įvairius mokymo(si) metodus ir atminkite: „Jei mokydamasis mokyti karkartėmis nepatiriate nesėkmių, vadinasi, eksperimentuojate nepakankamai“ (Petty, 2007). Ką dar verta žinoti muziejininkams, kuriant edukacines programas suaugusiesiems? Kaip teigia T. Sorkas ir M. Newmanas (Folley, 2007), mokymasis yra paslaptingas procesas, tad sprendimas, kokią programą parengti, o paskui ją įgyvendinti su suaugusiųjų grupe, reikalauja vaizduotės, lankstumo ir noro rizikuoti. Įdomi šių autorių mintis, kad „kai kurie švietimo ir mokymo specialistai bandė apriboti šį procesą, parengdami gaires ar būtinų žingsnių atmintines, tačiau, taip darydami, jie paneigia šio proceso kūrybiškumą ir magiją“. Reikia sutikti su minėtais autoriais, kad suaugusiųjų lavinimo programos kūrimas daugiau primena spektaklio teatre statymą – jei viskas sekasi gerai, idėjos, žmonės ir priemonės veikia išvien. Tenka įdėti daug sunkaus

darbo ir viską apmąstyti. Esama tam tikrų priimtų ir patikrintų būdų, bet absoliučių taisyklių yra nedaug. Įvairūs autoriai nurodo skirtingus mokymosi principus ir aptaria jų reikšmes mokymui ir programų planavimui. Pvz., Brookfieldas aptaria šešis rezultatyvios, išmokiną skatinančios praktikos principus (Folley, 2007):

- ◆ savanoriškas dalyvavimas;
- ◆ abipusė pagarba;
- ◆ bendradarbiavimo dvasia;
- ◆ veiksmas ir refleksija;
- ◆ kritinis mąstymas;
- ◆ savarankiškai pasirenkamas mokymasis.

Šie principai rodo, kaip suaugusiųjų mokymo procese reikšminga suvokti socialinio konteksto ir žmogiškojo tarpininkavimo svarbą. Egzistuoja daug sąvokos „programa“ apibrėžimų. Suaugusiųjų mokymo srityje programa gali būti suprantama daugeliu reikšmių. Ji gali reikšti vienkartinį mokomąjį ar praktinio pobūdžio renginį, oficialų kursą, kursų rinkinį, individualų mokymąsi, projektą, seminarą, konferenciją, viešojo švietimo kampaniją. T. Sorko ir M. Newmano manymu, mokymo programos nelengva apibrėžti, bet jos turi daug bendrų bruožų:

- ◆ Žmonės susieina kartu – fiziškai ar virtualiai – turėdami tikslą ir bent jau kai kuriems tas tikslas yra ko nors išmokti.
- ◆ Šių žmonių veiklai būdingas nuoseklumas ir tvarka.
- ◆ Jų veikla turi laiko ribas, jei programa turi aiškią pradžią ir pabaigą.

Suaugusiųjų mokymo programos atsiranda įvairiais būdais. Kai kurios išauga iš idėjos, atsiranda sekant mada, atspindi socialinius pokyčius, kitomis reaguojama į krizę. Kitas programos nulemia tam

tikros jas remiančios misijos, centro ar organizacijos pobūdis, kitos atsiranda dėl organizacijos poreikio tęsti savo veiklą, augti ir atsinaujinti. Dar kitos programos susikuria dėl tam tikrų vyriausybės sprendimų ir reguliavimo pokyčių. Kai kurios programos kuriamos siekiant patenkinti iškilusius poreikius, interesus ar reikalavimus. Kiekviena programa turi savo istoriją, o programos rengėjas – švietėjas ar instruktorius – į tą istoriją įsitraukia tik tam tikru momentu, tada tam tikram laikui jis imasi svarbaus vaidmens toje istorijoje, kurdamas ir koordinuodamas pačią programą; tam tikru momentu pasitraukia iš tos istorijos, leisdamas kitiems perimti iniciatyvą.

Pats muziejus, mokymosi objektai ekspozitai bei informacijos perdavimo priemonės: ekspozicija, etiketės su tam tikra informacija, gido vedamos ekskursijos, specialios programos moksleiviams, seminarai mokytojams, iliustruotos paskaitos studentams, įvairūs konkursai ir veiklos šeimoms bei suaugusiesiems, filmai, koncertai, konferencijos ir t.t. Kiekvienas muziejus turi pasirinkimo laisvę interpretuodamas ir naudodamas edukacijos sampratą muziejuje, tačiau nė vienas neatmeta mokymosi idėjos muziejinėje aplinkoje. Todėl svarbiausia yra žinoti ir taikyti tas mokymosi teorijas, kurios padėtų siekti užsibrėžtų tikslų. Muziejų edukacinėje veikloje pritaikomos trys edukacijos teorijos: didaktinė aiškinamoji, atradimų, konstruktyvizmo. Šias tris edukacijos teorijas galime suskirstyti į du blokus: pasyvaus ir aktyvaus mokymosi. Pasyviajam priskirtinas didaktinis aiškinamasis modelis, o aktyviam – atradimų bei konstruktyvizmo teorijos. Paskutiniu metu nuo pasyvaus mokymosi metodų einama prie aktyvaus lankytojų dalyvavimo mokymosi procese. Meno muziejų edukacijos pobūdis istoriškai skiriamas į modernistinių ir postmodernistinių, kuriuos lėmė tuo metu vyravę meno stiliai, požiūris į menininką bei meno kūrinį apskritai. Pirmuoju atveju

muziejus buvo pasyvus, savime vertingų ir universaliai suvokiamų meno kūrinų reprezentantas, o antruoju atveju muziejus užėmė aktyvias pozicijas interpretuojant meno kūrinį.

Išvados:

- ♦ Muziejų istorija puikiai iliustruoja, kad viena svarbiausių muziejaus funkcijų – edukacija. Amžiams bėgant jos formos, samprata keitėsi, bet pagrindinė idėja, kad muziejus yra mokymosi vieta, išliko. Tai įrodo ne tik Nacionalinio mokslo ir Meno muziejų Jungtinėje Karalystėje, bet ir Vilniaus senienų muziejaus istorija. Jų komunikacija su visuomene buvo unikali ir davė didelį postūmį muziejinės edukacijos plėtrai bei šiuolaikinei muziejų edukacinės veiklos sampratai.
- ♦ Analizuojant šiuolaikinę Lietuvos muziejų edukacinę veiklą pastebimos labai ryškios muziejinių edukacinių programų populiarėjimo tendencijos. Pritaikius garsiausių Europos muziejų edukacinės veiklos metodus ir formas, kuriamos aktyvios veiklos programos, padedančios lankytojams mokytis iš artefaktų nagrinėjant kultūrinį, politinį ir socialinį jų kontekstą. Aktyvi lankytojų veikla, pagrįsta atradimų džiaugsmu ir patirties įgijimu, tampa viena svarbiausių edukacinės muziejaus veiklos sferų, nes neformali (nemokyklinė), jauki ir prasminga muziejinė aplinka yra artimesnė šiandienos vaikų, jaunimo ir kitų suaugusiųjų poreikiams nei nekontekstuali aplinka ir formalūs mokymo metodai mokykloje.

2. MUZIEJININKŲ EDUKATORIŲ PSICHOLOGINĖ KOMPETENCIJA

2.1. Bendroji ir diferencinė psichologija

Jūratė Laurinavičiūtė

Įvadas

Graikų kalba **psyche** – siela, **logos** – mokslas. Psichologija – mokslas apie elgesį ir psichinius procesus. Jau nuo antikos laikų žmonės domino savęs pažinimas. Psichologijos šaknys slypi filosofijos ištakose. Psichologijos kaip mokslo pradžia yra XIX a. Jos tyrimo objektas – psichikos reiškiniai.

Bendroji psichologija – psichologijos šaka, teoriškai ir empiriškai tirianti bendruosius psichikos reiškimosi dėsnius, įtvirtinanti svarbiausias psichologijos sąvokas, kurianti jų sistemą, grindžianti tyrimo principus ir metodus. *Diferencinė psichologija* nagrinėja individų ir grupių skirtumus, tų skirtumų priežastis ir padarinius.

Anotacija

Bendrosios ir diferencinės psichologijos modulis supažindina besimokančiuosius su svarbiausiomis psichologijos sąvokomis, teoriniais požiūriais, naujausiais mokslo tyrimais. Modulis suteikia psichologijos žinių pagrindus apie bendruosius ir specifinius pažinimo procesų tapatumus, psichologinius dėsningumus, asmenybės ypatumus bei individualius skirtumus, psichikos sutrikimus. Modulis padeda besimokantiejiems gebėti taikyti psichologijos žinias kuriant ir įgyvendinant edukacines programas bei sprendžiant praktinius klausimus ir skatinant savivoką.

Modulio tikslai

Siekti, kad besimokantieji ugdytųsi šias kompetencijas, būdingas specialistui:

- 1) žinančiam bendruosius psichologijos mokslo pagrindus ir dėsningumus;
- 2) gebančiam skirti psichologijos mokslo kryptis;
- 3) gebančiam geriau save pažinti, suprasti, analizuoti save ir kitus žmones.

Numatomos kompetencijos

1. Gebėti apibrėžti svarbiausias bendrosios ir diferencinės psichologijos sąvokas, analizuoti psichologinius psichinių reiškinių, asmenybės ypatumus bei individualius skirtumus.

2. Gebėti praktiškai atpažinti, reflektuoti, ugdyti teigiamą nuostatą savo paties ir kitų žmonių pažinimo atžvilgiu, edukacinę profesinę veiklą, mokymąsi visą gyvenimą.

3. Gebėti taikyti įgytas bendrosios ir diferencinės psichologijos žinias kuriant ir įgyvendinant edukacines programas.

Modulio turinys

I. Psichologijos įvadas

Šio modulio tikslas suteikti žinių apie psichologijos mokslo objektą, supažindinti su svarbiausiomis sąvokomis, psichologijos kryptimis, psichologijos mokslo tikslu, tyrimo metodais. Besimokantieji ugdys gebėjimą mokytis kritiškai mąstyti ir atpažinti psichologijos mokslo keliamas problemas, taikyti įgytas žinias siekiant save pažinti.

Tikriausiai esate pastebėję, kad gana dažnai savęs klausiate, kodėl tokia nepastovi mano nuotaika; kas yra sapnai, kodėl taip dažnai sapnuoju, gal jie turi kokią nors prasmę; ar aš galiu save pažinti geriau nei kitus; kuo mes vienas nuo kito skiriamės? Į tokius klausimus psichologija ir gali atsakyti, nes tai mokslas, kuris ieško atsakymo apie tai, kaip žmogus mąsto, jaučia ir elgiasi.

Jau antikos laikais žmonės domino savęs pažinimas. Psichologijos kaip mokslo pradžia yra XIX amžius, nes tuo metu buvo pradėti pirmieji psichologijos eksperimentai. Jos tyrimo objektas – psichika ir jos reiškiniai. Psichologija – mokslas, tiriantis psichinius reiškinius, jų kilmę, raidą, reiškimosi formas ir mechanizmus (Psichologijos žodynas, 1993). K. Huffman (2004) teigia, kad pagrindiniai psichologijos tikslai – apibūdinti psichinius reiškinius, juos aiškinti, numatyti ir keisti. Psichologijos mokslo raidoje susiformavo keletas psichologijos šakų, vienos jų – bendroji ir diferencinė psichologija. *Bendroji psichologija* – tai psichologijos šaka, teoriškai

ir empiriškai tirianti bendruosius psichikos reiškimosi dėsnius, įtvirtinanti svarbiausias psichologijos sąvokas, kurianti jų sistemą, grindžianti tyrimo principus ir metodus. *Diferencinė psichologija* nagrinėja individų ir grupių skirtumus, tų skirtumų priežastis ir padarinius.

Praktinė užduotis

Kiekvienas žmogus turi tam tikrą psichologinių žinių kiekį, kuris padeda spręsti kasdienes problemas. Atsakykite į klausimus.

1. *Kokių psichologinių žinių jau turite ir kaip jas taikote spręsdami kasdienio gyvenimo problemas?*

2. *Kaip paaiškintumėte patarles, posakius. Kokia psichologinė informacija jose užkoduota? Pvz., „Su kuo sutapsi, tuo ir tu tapsi“, „Obuolys nuo obels netoli nurieda“, „ Savo akyje nemato rąsto, o kitame mato šapą“.*

Psichologinių tyrimų problematika. Psichologų tyrinėjimo problematika yra gan įvairi. Pateiksime keletą aktualesnių tyrinėjimo klausimų.

- ◆ Ar žmones labiau veikia vidiniai ar išoriniai veiksniai?
- ◆ Ar mūsų valgymą ir lytinį elgesį tvarko vidinė įtampa ar tai vyksta dėl išorinių paskatų?
- ◆ Ar žmogaus asmenybę ir intelektą labiau veikia genai ar patirtis?
- ◆ Ar mūsų žmoniškumas yra biologinės ar kultūrinės krypties? (Myers, 2000).

Praktinė užduotis

Pasirinkite vieną iš svarbiausių psichologijos tyrimų problematikos klausimų ir pamėginkite surasti pavyzdžių, remdamiesi perskaitytos psichologinės literatūros šaltiniais, kurie padėtų iliustruoti vieną ar kitą poziciją.

Psichologai, mokliškai tirdami žmogaus psichikos raidą, remiasi nuostata, kad bus taikomi metodai, atskleidžiantys objektyvią tiesą, tikruosius psichikos reiškinius ir sąveikas, jų kitimo dėsnius. Labai svarbu tiriamus reiškinius patikrinti žmonių praktine veikla. Mokslinis tyrimas prasideda problemos įvardijimu, hipotezės iškėlimu ir jos patvirtinimu. Psichologinėje literatūroje skiriami šie tyrimo metodai:

- ♦ stebėjimas,
- ♦ eksperimentas,
- ♦ koreliacinis tyrimas,
- ♦ apklausa žodžiu arba raštu.

Praktinė užduotis

1. *Kuo skiriasi mokslinis psichinių reiškinių pažinimas nuo kasdienio? Atsakymą pagrįskite perskaityta psichologine literatūra.*

2. *Pasirinkite vieną iš tyrimo metodų (apklausą žodžiu arba raštu) ir atlikite tyrimą savo darbo vietoje. Numatykite tyrimo tikslą, tyrimo metodą, tiriamuosius.*

Psichologijos mokslo raidoje susiformavo skirtingi požiūriai į psichiką, todėl atsirado ir skirtingos psichologijos kryptys.

1. Bihevioristinės psichologijos atstovai teigė, kad psichologijos objektu turi būti tai, kas įmanoma stebėti ir objektyviai aprašyti, būtent elgesys. Bihevioristai teigė, jog elgesys gali būti aprašomas kaip stimulų ir reakcijų seka ir atmetė bet kokias sąvokas (psichika ar sąmonė), apibūdinančias vidinius, nestebimus procesus ir būsenas.

2. Geštaltinės psichologijos atstovai domėjosi, kaip vyksta suvokimas. Jie teigė, kad egzistuoja tam tikri principai, pagal kuriuos jautiminė medžiaga yra iš karto organizuojama į visumą ir suvokiama visuma, o ne atskiri elementai.

3. Psichoanalitinės psichologijos požiūriu psichikos gyvenimo vyraujantis pradasis yra įgimti potraukiai, o jų svarbiausias – seksualinis potraukis (libido). Šis potraukis su įvairiomis savo atmainomis, sudarančiomis sąmonės turinį, stengiasi išsiskverbti į sąmonę ir ją valdyti.

4. Humanistinės psichologijos atstovai ėmė gilintis į savojo „aš“ ir savo egzistavimo pažinimą. Jų požiūriu žmogui svarbu patenkinti ne tik žemiausius savo fiziologinius poreikius, bet ir aukščiausius siekiant įgyvendinti glūdinčias galias (save atskleisti, aktualizuoti).

5. Kognityvinės psichologijos atstovai žmogaus psichikai apibūdinti naudojo kompiuterio metaforą. Jų nuomone, kaip kompiuteris žmogus priima simboliškai užkoduotą informaciją (kalbą), ją saugo atmintyje ir kada reikia ištraukia, ją pasinaudodamas.

Praktinė užduotis

Atsakykite į klausimą, kaip skirtingos psichologijos kryptys paaiškintų, kas yra „pyktis“.

Biologiniai psichologijos pagrindai

- ♦ Žmogus yra biologinė būtybė. Žmogaus mintys, emocijos, nuotaikos, sapnai, norai, svajonės, idėjos, poelgiai – viskas gimsta biologiniame kūne.
- ♦ Psichikos biologinis pagrindas – centrinė nervų sistema. Nervų sistema veikia refleksu (nesąlyginis, sąlyginis ir orientacinis) principu.
- ♦ Psichologus ypač domina sudėtingesnė centrinės nervų sistemos dalis – žmogaus galvos smegenys, nes jie valdo visas organizmo funkcijas. Didžiausią reikšmę turi smegenų didieji pusrutuliai. Mokslininkai teigia, kad psichinėms funkcijoms galvos smegenų pusrutuliuose atstovaujama nevienodai ir kad vieno iš pusrutulių didesnis aktyvumas, dominavimas turi įtakos asmens polinkių, pomėgių, pažintinės ir praktinės veiklos bei emocinių reakcijų ypatumams. Kai yra baimė, nerimas ir pan., smegenų limbinė sistema neperduoda signalų į smegenų žievę, todėl mažėja smegenų gebėjimas suprasti, suvokti prasmę, įsiminti, mąstyti.

Praktinė užduotis

Kokias skirtingas smegenų funkcijas atlieka kairysis ir dešinysis pusrutulis? Kokias funkcijas jie atlieka mokantis?

Psichikos samprata, struktūra ir rūšys

Psichika – tai ypatingu būdu organizuotas materijos gebėjimas atspindėti aplinką ir reguliuoti organizmo sąveiką su ta aplinka. (Psichologijos žodynas, 1993)

- ♦ Egzistuoja problema, kas labiau lemia psichikos vystymąsi, ar paveldėjimas, ar aplinka.

- ♦ Svarbiausios psichikos funkcijos – adaptacinė, reguliacinė ir savireguliacinė.
- ♦ Psichikos reiškiniai skiriasi savo pastovumu ir vaidmeniu asmenybės veikloje. Vieni psichikos reiškiniai nulemti genų, kitus mes patys sukuriame ir jie lemia elgesį. Pagal tai jie skirstomi į tris rūšis: psichikos procesus, psichines būsenas ir psichines ypatybes.

1 lentelė. Psichikos struktūra

Psichiniai procesai	Psichinės savybės	Psichinės savybės
Pažinimo procesai Emocijos ir jausmai Valia	Sąmonės būsenos Emocinės būsenos	Temperamento ypatybės Charakterio bruožai Gebėjimai Aktyvumas ir kryptingumas

Praktinė užduotis

Pamąstykite, kas, Jūsų nuomone, labiau lemia psichikos vystymąsi – paveldėjimas ar aplinka? Savo atsakymą pagrįskite kasdienio gyvenimo pavyzdžiais arba remdamiesi perskaityta psichologine literatūra.

- ♦ Pagal tai, kaip veikia psichikos reiškiniai, kiek jie lemia žmogaus elgesį, kiek pats žmogus juos supranta, skiriami šie psichikos sluoksniai: pasąmonė, sąmonė ir savimonė.

Pasąmonė kaip nesąmoningoji psichikos dalis susiformavo biologinėje raidoje. Sapnai, hipnozės, įvairūs instinktai (gyvybės išlaikymo, savisaugos, dauginimosi), tai tie reiškiniai, kurių žmogus nevaldo ir nežino apie juos. Manoma, kad sąmoningi reiškiniai sudaro tik 14 proc. visų reiškinų, o daugumą – pasąmoniniai.

Praktinė užduotis

1. *Pasirinktinai perskaitykite vieną skyrių iš Z. Freudo knygos „Kasdienio gyvenimo psichopatologija” ir apmąstykite, kaip įžymus psichologas aiškina sąmonės reiškinių.*

Sąmonė – tai atviras ir tikras (realus) žmogaus ryšys su tikrove, leidžiantis pažinti gamtinę ir socialinę aplinką bei reguliuoti elgesį. Sąmonė turi materialų pagrindą, tai nerviniai procesai, vykstantys galvos smegenyse. Nuo nervų veiklos priklauso sąmonės turinys, ką konkrečiu metu suvokiame, mąstome.

Praktinė užduotis

Nustokite skaityti ir pamėginkite atlikti šią užduotį, kuri padės Jums geriau įsisąmoninti save „čia ir dabar”, tai, kas Jums vyksta. Tai padės Jums labiau suvokti, kas yra sąmonė, sąmoningumas. Atsisėkite patogiai. Užsimerkite, leiskite nurimti mintims, susitelkite į kvėpavimą. Pajauskite, kaip įkvepiate ir iškvepiate. Dabar užduokite sau šiuos klausimus:

1. *Kas dabar vyksta manyje: Ką aš dabar darau? Kaip dabar jaučiuosi? Apie ką dabar mąstau? Kaip dabar kvėpuoju?*

2. *Ko aš noriu dabar? Ar aš noriu tęsti tai, ką dabar darau/ galvoju/jaučiu/kaip kvėpuoju? O gal noriu kažką keisti? (Rainwater, 1994).*

Žmogus jau vaikystėje ima skirti save nuo kitų žmonių ir kurti savo paties įvaizdį (savivaizdį). Taip formuojasi *savimonė* – savęs išskyrimas iš aplinkos, savo santykio su pasauliu, savęs kaip asmenybės, savo poelgių, veiksmų, minčių, jausmų, norų ir interesų

vertinimas. Įvaizdžiui formuotis turi įtakos kitų žmonių vertinimai, savo poelgių ir veiksmų motyvai, tikslai ir laimėjimai lyginant su visuomenės priimtomis socialinio elgesio normomis. Nepriklausomai nuo kultūros žmonės išskiria šiuos 8 savimonės elementus: aš, vardas, noriu, geras, lytis, buvau-esu- būsiu-, turiu teisę, privalau.

Praktinė užduotis

Atlikite užduotį raštu. Parašykite teiginį, kuris prasideda „Aš esu...“ ir jį tęskite. Visa tai, ką Jūs užrašysite, ir sudaro Jūsų savimonės turinį. Savo atsakymą pagrįskite psichologinėmis žiniomis apie savimonę.

II. Pažinimo psichologija

Šis modulis suteikia psichologijos žinių apie bendruosius ir specifinius pažinimo procesų ypatumus bei dėsningumus. Besimokantieji gebės atpažinti profesinėje ir kasdienėje veikloje, kaip psichiniai reiškiniai reiškiasi išoriniu elgesiu, veiksmais, reakcijomis, fiziologiniais organizmo pokyčiais ir kaip jie vienas kitą veikia. Be to, įgis praktinių įgūdžių apie tam tikrus pažinimo procesų ypatumus, dėsningumus ir gebės juos lavinti.

Kaip mes suvokiame save ir pasaulį? Šio kurso dalyje kaip tik ir mėginsime ieškoti atsakymo į šį klausimą. Žmogus gauna informaciją apie išorinio pasaulio objektus ir reiškinius, priima informaciją iš savo organizmo. Išsamiau bus aptariami pažinimo procesai (dėmesys, jutimas ir suvokimas, atmintis, mąstymas ir kalba, vaizduotė),

kurie padeda žmogui orientuotis ir veikti pasaulyje, pažinti save ir kitus, spręsti problemas, kurti naujas idėjas, susikurti tam tikras veikimo programas. Bus analizuojami pažinimo procesų ypatumai bei dėsningumai. Pažinimo procesai vienas su kitu susiję ir vienas kitą veikia, todėl bus nagrinėjama, kaip gaunama informacija per juti- mą ir suvokimą, kaip dėmesys padeda atrinkti tam tikrą informaciją ir sujungti psichinius procesus vienai veiklai, kaip atmintis padeda įsiminti informaciją, o kaip informacija, kurios negalima gauti ju- timais ir suvokimu, gaunama mąstymu ir kaip vaizduotės pagalba sukuriama nauji reiškinių ar daiktų vaizdai.

Modulyje pateikdami teorinį pažinimo procesų pristatymą kreipsime dėmesį į praktinius pažinimo procesų ypatumus bei dė- sningumus, kurių žinios bus naudingos kasdienėje ir profesinėje veikloje.

Dėmesys. Žmogų veikia daug įvairiausių dirgiklių, tačiau žmo- gus reaguoja tik į tam tikrus. Nervų sistema atrenka ir filtruoja tai, kas žmogui reikšminga ir slopina reakcijas į nereikšmingus povei- kius. Psichinės veiklos atrenkamumą, perėjimą nuo vienos veiklos prie kitos lemia išoriniai ir vidiniai dėmesio veiksniai. Ypač tuo do- misi ne tik psichologai, jie yra svarbūs ir pedagogams, oratoriams, reklamos kūrėjams ir kt. Trumpai aptarsime išorinius ir vidinius dėmesio veiksnius.

Išoriniai dėmesio veiksniai

- ♦ **Intensyvumas.** Kuo intensyvesnis garsas, kvapas, spalva, tuo didesnė tikimybė, jog tai taps dėmesio objektu.
- ♦ **Dėmesį patraukia nauji dalykai:** nematytas daiktas, kurio anksčiau nebuvo, nauja apranga, nauja pakuotė ir pan.

- ♦ **Netikėtumas.** Tai netikėti nauji dalykai pažįstamoje aplinkoje arba atvirkščiai.
- ♦ **Judėjimas.** Kokio nors veiksmo pradžia ar pabaiga padeda pritraukti dėmesį.
- ♦ **Kontrastingumas.** Pvz., pradėjus kalbėti garsiai, o po to tyliau, klausytojai klausysis atidžiau.
- ♦ **Struktūriškumas.** Tarp chaotiškų objektų greičiau bus pastebimas aiškia struktūrą turintis objektas. Pvz., triukšmingoje aplinkoje ritmingi garsai atkreips dėmesį.

Vidiniai dėmesio veiksniai

- ♦ **Poreikiai.** Pvz., ištroškęs žmogus greičiau atkreips dėmesį į vandenį.
- ♦ **Tikslai.** Ketinantis ką nors pirkti ar kuo susidomėjęs žmogus geriau įsidėmės informaciją ar daiktus.
- ♦ **Reikšmingumas.** Žmogus dažniausiai reaguoja, jei dėmesio fone atsiranda jam reikšmingi dalykai.

Per tyrimus nustatyta, kad suaugęs žmogus pajėgus išlaikyti dėmesį 20 min., vėliau dėmesys pamažu silpnėja. Žmonės skiriasi mokėjimu sukaupti dėmesį, jo intensyvumu, gebėjimu jį paskirstyti, perkelti prie kito objekto. Skirtumai svyruoja nuo 3–4 ir 7–9 objektų.

Pojūčiai. Jau antikos laikais Aristotelis išskyrė 5 žmogaus jautimus: regėjimo, klausos, uoslės, skonio ir lytėjimo. Vėliau buvo priskaičiuota dar daugiau pojūčių, kurių neuropsichologiniai mechanizmai nebuvo visiškai aiškūs ir net neturi aiškios lokalizacijos centrų smegenyse. Tai spaudimo, skausmo, šilumos, šalčio ir pan. Nors dabar ir vyrauja skirtingos nuomonės dėl pojūčių įvairovės,

tačiau išskiriami penki svarbiausieji: regėjimo, klausos, uoslės, skonio ir lytėjimo. Modulyje aptarsime keletą svarbesnių pojūčių dėsningumą.

- ♦ Pojūčiams būdingos bendros savybės: kokybė, intensyvumas, erdvinė padėtis, jautrumas ir trukmė.
- ♦ Individualūs sensorinio jautrumo skirtumai nėra įgimti. Jie susiklosto priklausomai nuo asmenybės išsivystymo ypatumų ir veiklos.
- ♦ Praktinėje žmogaus veikloje ir pažinimo procesuose dalyvauja vienu metu keli jutimai.
- ♦ Egzistuoja absoliutūs regos, klausos, skonio, kvapo ir lytėjimo slenksčiai. Pvz., rega – tamsią ir giedrą naktį žvakės šviesa matoma 48 km spinduliu.
- ♦ Psichologiniu-pedagoginiu požiūriu svarbu tai, kad žmogus geriausiai priima ir įsimena informaciją, kai jis naudoja kuo daugiau pojūčių:
  - kai skaitome, 10 proc.,
  - kai girdime, 20 proc.,
  - kai matome, 30 proc.,
  - kai klausome ir žiūrime, 50 proc.,
  - kai pats žmogus skaito tai, ką girdėjo, 75 proc.,
  - kai atlieka veiksmus, įsimena dar daugiau.

Suvokimas. XX amžiaus pradžioje grupė vokiečių pradėjo domėtis, kaip protas pojūčius jungia į suvokinius. Jie teigė, kad suvokiantis žmogus keletą pojūčių jungia į geštalą (vok. gestalt- forma, visuma). Kaip jutimai siejami į suvokinius, buvo nustatyti šie dėsningumai: formos suvokimas, daiktiškumas, kategorialumas, konstantiškumas, gylio, spalvų suvokimas.

- ♦ Suvokimas priklauso nuo patirties, bendrojo psichikos veiklos turinio, individo ypatybių ir psichikos būsenų.
- ♦ Suvokimo iliuzijos – tai neteisingas, iškreiptas objekto suvokimas. Jas sukelia tam tikrų pojūčių ir suvokimo dėsningumai ir jas tam tikromis sąlygomis patiria visi arba dauguma žmonių. Pvz., Miulerio Lyer iliuzija, Hering'o iliuzija, linijų iškreipimo iliuzijos, kontrasto ir pan.
- ♦ Laiko suvokimas priklauso ne tik nuo organizme vykstančių procesų ritmiškumo (kraujo apytakos, širdies darbo, kūno temperatūros) ir jutimo ypatybių, bet ir nuo žmogaus aktyvumo, asmenybinių skirtumų, amžiaus, praleisto laiko turtingumo ir pan.
- ♦ Judėjimo suvokimas priklauso nuo erdvės ir laiko veiksmių: daiktų nuotolio, jų persikėlimo greičio ir paties stebėtojo buvimo vietos judėjimo erdvėje.
- ♦ Neretai suvokimui įtakos turi kultūriniai žmonių skirtumai.

Atmintis. Ar atmintis beribė? Kaip įsiminti kuo geriau didelį informacijos kiekį? Kaip gerinti atmintį? Atmintis yra vienas iš psichikos procesų, kurio dėka suvokiame save kaip egzistuojančius laiko tėkmėje su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

Atminties efektai

1. Zeigarnik efektas. Jei reikia atlikti užduotis, kurių vienas bus galima baigti, o kitų – ne, tai beveik du kartus geriau bus įsimenamos nebaigtos užduotys.

2. Krašto efektas. Įsimenant vieno tipo informaciją, geriau įsimenama šios informacijos pradžia ir pabaiga.

3. Reminiscensijos efektas. Išmokta medžiaga geriau įsimenama po kelių dienų. Jis išryškėja, kai medžiagą mokomės dalimis

kelias dienas. Mokantis viską iš karto ir beveik atmintinai, šis efektas neišryškės.

Kaip įsimenama daugiausia informacijos?

- ♦ Kuo daugiau kartų kartojama, tuo daugiau informacijos išlieka atmintyje.
- ♦ Prisiminimo kiekis priklauso nuo mokymuisi skirto laiko.
- ♦ Daugiausia informacijos užmirštame per pirmąsias minutes, valandas, pirmąsias dienas. Po 3 dienų užmiršimo procesas sustoja ir įsimename beveik tiek pat, kiek ir per 3 dienas.
- ♦ Didinant informacijos kiekį, įsiminti reikia ilgesnio laiko.
- ♦ Egzistuoja individualūs atminties skirtumai. Vieniems gali būti būdingas žodinės-loginės atminties tipas, kitiems garsinis ir pan.
- ♦ Vieni įsimena greitai ir daug, kiti nelabai tiksliai ir nedaug.

Mąstymas ir kalba yra tai, kas ryškiausiai žmogų išskiria iš kitų gyvų būtybių, leidžia jį pavadinti Homo sapiens. Mąstydamas žmogus tiria aplinką, analizuoja, konstatuoja, apibendrina, daro išvadas, sprendžia. Mąstymas atspindi reiškinių esmę, vidinius ryšius, funkcijas, priklausomybes, vystymosi dėsningumus ir pan. (R. Kaffeman, 2001). Daugumai žmonių mąstymas yra svarbiausias problemų sprendimo įrankis. Mąstymas ir kalba sudėtingai persipina. Kas pirmiau, tai vienas iš psichologų klausimų. Kalba daro įtaką mąstymui. Jeigu mąstymas neveiktų kalbos, tuomet niekad neatsirastų nė vieno naujo žodžio. Mąstymas veikia mūsų kalbą, kuri savo ruožtu veikia mąstymą. Kalbos plėtra reiškia mąstymo gebėjimų plėtrą.

Svarbiausios mąstymo operacijos:

Analizė– mąstymo operacija, daikto, žodžio, reiškinių suskaidymas į sudėtinę dalis. Pvz., norint pažinti kompiuterį, reikia jį išardyti, kas įvyko 1410 m. liepos 15 d., kur, kas dalyvavo, kaip baigėsi šis mūšis.

Sintezė – mąstymo operacija, kai mintyse jungiamos į visumą analizės išskaidytos daikto arba reiškinių dalys. Pvz., ką nors išardžius, reikia vėl sudėti.

Lyginimas. Lyginant nustatomas daiktų ar reiškinių panašumas ir skirtumas. Kartu reikalinga sintezė ir analizė. Pvz., kuo skiriasi mėnulis ir saulė.

Apibendrinimas – vienas esminių pažintinių procesų, kurio esmė – daiktų ir reiškinių stabilų savybių ir ypatumų išskyrimas bei lyginamų objektų jungimas į grupes pagal juos vienijančius bendrus požymius. Apibendrinimo lygiai gali būti skirtingi; nuo elementariausio (obuolys ir slyva) – vaisiai ir iki aukštesnio lygio (atomas ir molekulė) – fizika. Tokio apibendrinimo pagrindu susikuria sąvokos, formuluojant taisyklės, dėsniai ir pan.

Abstrahavimas – mąstymo operacija, kurios esmė – bendriausių esminių daiktų ar reiškinių savybių, ypatumų išskyrimas, atskleidimas bei jų atsiejimas nuo neesminių, šalutinių savybių. Pvz., vėliava, lankstinukas, herbas ir pan.

- ♦ Mąstymas ir problemų sprendimas. Trys problemų sprendimo būdai: algoritmas, euristika, įžvalga. *Algoritmas*, tai toks sprendimas, kai spręsdami problemą žengiame nuosekliai, žingsnis po žingsnio. Pvz., parduotuvėje taip ieškoma tam tikro skyriaus. Paprastesnė strategija yra *euristika*, kai sprendimo ieškoma remiantis patirtimi ir praktiniais veiksmais. Kartais kai

problemos sprendimo strategija staiga ateina į galvą, tai lyg staugus įkvėpimas, blykstelėjimas, ją vadiname *įžvalga*.

Teisingai spręsti apie tam tikrus dalykus ir problemas trukdo:

Polinkis ieškoti patvirtinimo. Turėdami tam tikrą įsitikinimą žmonės vengia faktų, tampa nenuoseklūs arba visokiais būdais ginasi nuo naujos svarbios informacijos.

Fiksacija. Negebėjimas pažvelgti į problemą kitu žvilgsniu. Kai neteisingai įsivaizduojame problemą, sunku keisti sprendimą. Polinkis kartoti anksčiau tikusius sprendimus yra tam tikra fiksacijos atmaina, proto nuostata.

Funkcijos fiksavimas. Polinkis objektų funkcijas laikyti nekinančiomis ir pastoviomis. Pvz., galima išversti namus ieškant atsuktuvo, bet tam galima pritaikyti monetą.

Teisingai spręsti apie tam tikrus dalykus trukdo:

Tipiškumas, kai apie reiškinio arba daikto tikimybę sprendžiama pagal tai, kaip jis atitinka tam tikrą prototipą.

Pasiekiamumas, kai savo sprendimus grindžiame atmintyje laikoma ir lengvai pasiekiamo informacija.

Perdėta savikliova, tai polinkis pervertinti savo žinojimo ir vertinimų tikslumą.

Stresas ir įtampa trukdo lanksčiai ir racionaliai mąstyti.

Vaizduotė. Vaizduotė laikoma žmogaus specifine psichikos veikla, kuri atsirado ir plėtojosi dirbant. Žmogus, prieš ką nors darydamas, kurdamas, mintyse įsivaizduoja, ką ir kaip darys. Vaizduotė padeda žmogui sukurti tai, ko tikrovėje dar nėra, o kartais ir tai, ko ir nebus.

Skiriami šie vaizduotės vaizdinių kūrimo būdai:

Agliutinacija – skirtingų dviejų ar daugiau objektų dalių jungimas į naują visumą. Pvz., kentauras – vyro ir arklio junginys.

Hiperbolizavimas – tai vaizduojamo objekto arba atskirų jo dalių padidinimas arba sumažinimas. Pvz., liliputai, milžinai, slibinai, nykštukai, troliai.

Akcentavimas – kūrybinės vaizduotės procesas, kai pabrėžiamos ir atskleidžiamos vaizduojamo objekto atskiros dalys. Dažnai naudojamas karikatūros mene.

Schematizavimas – objektų grupėms būdingų bruožų atskleidimas atmetant individualias ypatybes. Pvz., žmogaus schematizavimas, ornamentai.

Įterpimas – daikto arba reiškinio atskirų savybių perkėlimas į naują kontekstą, kuriame jie įgyja naują prasmę. Pvz., metafora „vilties gėlėlė“.

Tipizavimas – sudėtingas vaizdinių pertvarkymo būdas atskleidžiant grupei būdingas ypatybes atskirų individų vaizduose ir aprašymuose. Pvz., naujasis rusas, Don Žuanas.

Praktinė užduotis

Norėdami įtvirtinti pažinimo psichologijos žinias atlikite šį žinių patikrinimo testą. Atsakykite į pateiktus klausimus. Pasirinkite vieną arba kelis teisingus atsakymus. Teisingi atsakymai pateikti priede.

1. Ką atspindime pojūčiais? a) savo pačių atskirų jutimo organų specifinę energiją; b) aplinkos daiktų ir reiškinių savybes, c) sielos pakitimų dėl aplinkos įspūdžių įtakos.

2. Dėl kokių priežasčių asmenybių pojūčiai yra skirtingi? a) dėl skirtingo pojūčio išlavinimo; b) dėl įgimto jutimo aparato savybių, gyvenimo patirties ir lavinimo skirtumų; c) dėl jutimo organų įgimtų anatominių ir fiziologinių savybių.

3. Suvokimas yra: a) problemų supratimo sprendimas; b) daiktų ir reiškinių visumos atspindėjimas; c) suvokiančiojo asmens pojūčių grupė.

4. Suvokimo objektyvumą lemia: a) individo pastangos tiksliai suvokti daiktus ir reiškinius; b) platesnis empirinis patyrimas ir teisingas teorinės nuostatos; c) apercepcija.

5. Žmogaus dėmesį atkreipia: a) įdomūs dalykai; b) stiprūs poveikiai; c) žmogui reikšmingi daiktai ir reiškiniai.

6. Ryškiausi asmenybiniai skirtumai pasireiškia šiais atvejais: a) dėmesio patvarumo, b) dėmesio sutelktumo; c) dėmesio apimties; d) dėmesio paskirstymo; e) dėmesio perkėlimo; f) dėmesio saviorganizacijos; g) dėmesio išsiblaškymo.

7. Atminties biologinį mechanizmą sudaro: a) naujų nervinių skaidulų formavimasis; b) elektriniai ir cheminiai pasikeitimai nervinėse ląstelėse; c) jaudinimų fiziniai pėdsakai smegenų žievėje.

8. Gerai atminčiai būdinga: a) greitas įsiminimas ir ilgas išlaikymas; b) gebėjimas nieko nepamiršti; c) gebėjimas greitai rasti atmintyje tai, ko reikalauja situacija; d) gebėjimas tiksliai įsiminti išlaikytą informaciją.

9. Mąstymu vadinama: a) bet kokia abstrakti psichinė veikla; b) problemų sprendimo procesas; c) teisingas pasaulio pažinimas.

10. Mąstymo problemos sprendžiamos: a) logišku protavimu; b) įvairių sprendimo variantų išbandymais; c) nesąmoningų „proto prašviesėjimų“ dėka; d) sprendimo algoritmų paieškomis;

e) kūrybiškai pasirenkant optimaliausius būdus iš nurodytųjų (o gal ir naujų).

11. *Vaizduotė nuo atminties skiriasi: a) didesniu vaizdinių fantastiškumu; b) atmintis-vaizdinių saugykla, vaizduotė-operavimas tais vaizdiniais; c) vaizduotėje pertvarkomi ir kuriami tokie vaizdiniai, kurių atmintyje nebuvo.*

12. *Kieno vaizduotė produktyvesnė? a) poetų; b) fantastinių romanų rašytojų; c) aiškiaregių ir pranašų; d) mokslininkų; e) tik konkretūs moksliniai tyrimai gali duoti atsakymą į šį klausimą.*

(Jacikevičius, 1999)

III. Asmenybės psichologija

Šis modulis supažindina su asmenybės sampratos problematika, asmenybės struktūra bei individualiais asmenybės skirtumais. Besimokantieji gebės apibrėžti asmenybės sampratą, atpažinti individualius asmenybės skirtumus bei mokės geriau pažinti save, ugdyti pozityvų požiūrį į nuolatinį asmenybės pažinimą ir ugdymą.

Asmenybės samprata

Mokslinis asmenybės tyrinėjimas yra siekis suprasti ir paaiškinti žmogaus minčių, jausmų ir elgesio suderinamumą, pasikartojimą. Asmenybės psichologija, tyrinédama individus, nori išsiaiškinti, kas jie yra, kaip jie tokiais tapo, kodėl jie elgiasi būtent taip, o ne kitaip, kodėl jie apskritai yra aktyvūs. Kas yra asmenybės varomoji jėga? Ar žmogaus elgesys yra nuoseklus? Ar kiekvienas žmogus yra asmenybė? Kas lemia individualias žmogaus savybes? Į šiuos klausimus atsakymus pateikia asmenybės psichologija.

Praktinė užduotis

Nusibrėžkite apskritimą ir jo viduryje įrašykite sąvoką „asmenybė“. Nuo apskritimo nuveskite keletą spindulių, ant kurių surašykite, kas, Jūsų nuomone, yra asmenybė. Savo asmenybės sampratą pasitikrinkite perskaitę psichologinį modulį apie asmenybę.

Šiandieninėje psichologijoje nėra nusistovėjusios vieningos sampratos, kas yra asmenybė, todėl egzistuoja daugybė asmenybės apibrėžimų. Labiausiai priimtas naudoti G. Allporto (1961) apibrėžimas. Asmenybė – yra dinaminė organizacija psichofizinių žmogaus organizmo sistemų, kurios lemia mintis, jausmus, savitą elgesį ir rodo žmogaus santykį su tikrove.

Pasak W. Mischel (1976, žr. A. Perminas), asmenybės sąvokos turinys apima būdingą elgesio stilių, įskaitant mąstymą, jausmus, kurie pabrėžia kiekvieno individo prisitaikymą prie gyvenimo sąlygų. Juo remiantis galima išskirti keletą svarbių asmenybės sampratai aspektų:

- ♦ asmenybė yra organizacija, o ne chaotiškas psichologinių aspektų rinkinys;
- ♦ asmenybė yra dinamiškas procesas, o ne statiškas organas;
- ♦ nors asmenybė yra psichologinė sąvoka, ji neatsiejama susijusi su fiziniu kūnu;
- ♦ asmenybė reiškiasi daugiau ar mažiau stabiliomis tendencijomis, būdingomis žmogaus elgesyje, mąstyme, jausmuose;
- ♦ asmenybė yra priežastinė jėga, kurianti žmogaus santykio su pasauliu tendencijas.

Jau antikos laikais pastebėta, kad žmonės yra skirtingi. Norint suprasti ir klasifikuoti šiuos skirtumus, buvo sukurta daugybė sistemų bei modelių. Psichologinį tipą apibūdina tam tikrų savybių

kompleksas, būdingas visai žmonių grupei, nors kai kurie požymiai gali reikštis nevienodai. Tipas apima tik dalį visų žmogaus savybių. Kiekviena asmenybės tipologija turi tiek privalumų, tiek trūkumų.

Žmonės skirtingi pagal savo individualias savybes, kurios juos skiria nuo kitų žmonių. Viena reikšmingiausių savybių, turinti įtakos visoms kitoms asmenybės savybėms, yra temperamentas. Temperamentų apibūdinimai – sangvinikas, cholerikas, flegmatikas, melancholikas – pasiekė mus jau iš antikos laikų. Hipokratas, gyvenęs X a. pr. m. e., tikėjo, kad Žemė sudaryta iš keturių gaivalų. Analogišką teoriją jis pritaikė ir žmogui. Garsus romėnų mokslininkas Galenas (II a.) temperamento tipus siejo su vyraujančiais organizme syvais: melancholikus (melas–juoda) ir cholerikus (chole–tulžis), kuriuose vyrauja tulžis, sangvinikai (lot. sanquis – kraujas), flegmatikus (lot. phlegma – gleivės), kurių organizme daug jungiamojo audinio. Galenas nesirėmė jokiais tyrimais, bet dabartiniai endokrinologai nelinkę atmesti jo teorijos, nes kai kurie charakterio bruožai (pvz., reakcijos greitis) tikrai priklauso nuo organizmo syvų, t. y. nuo hormonų. Klasikinė Galeno keturių temperamentų teorija gyvuoja iki šiol, nors dabar temperamentas nustatomas kitaip nei antikos laikais – remiamasi žmogaus reakcija į išorės dirgiklius bei jo emocijų išgyvenimų ypatybėmis. Psichologai teigia, kad temperamentas lemia asmenybės psichinių procesų dinamikos ypatybes – tempą, greitį, ritmą ir būsenų intensyvumą.

Psichologinė temperamentų charakteristika

Sangvinikas. Tokio žmogaus psichinių procesų tempai greitai. Labai energingas ir darbingas. Greitai sukaupia dėmesį. Emocijos kyla greitai ir ryškiai. Audringai reaguoja į patirtus įspūdžius, bet greitai juos pamiršta. Būdinga lengva interesų ir emocijų kaita,

nepastovumas. Dažnai neištęsia garbės žodžio. Tai linksmas, draugiškas ir nepiktas žmogus. Būdingas aukštas jautrumo slenkstis.

Gerosios charakterio savybės: optimistas, paklusnus, nuoširdus, draugiškas, linksmas, noras padėti.

Blogosios charakterio savybės: vengia sunkesnio ir atsakingesnio darbo, noras patikti sau, pasigirti, pavydus, ieško linksmybių, klaidingi sprendimai, silpna valia, nepastovus, nenoriai žvelgia į savo vidinį pasaulį.

Cholerikas. Tai labai energingas, greitų reakcijų, lengvai ir greitai susierzinantis, stiprių emocijų su ryškiais išoriniais pasireiškimais žmogus. Jautrus įspūdžiams, į viską audringai reaguojantis. Jis siekia pirmauti ir stipriai priešinasi viskam, kas tam trukdo, stengiasi kuo greičiau pasiekti tikslą, todėl dažnai renkasi netikusias priemones, dažnai veikia impulsyviai ir per greitai. Didesnis polinkis į afektus ir jų proveržius, tai dažnai pusiausvyrą ir taktišką bendravimą prarandantys žmonės. Nors pasižymi tvirta valia, tačiau praktiškai gyvenimui mažai vertingi.

Gerosios charakterio savybės: tvirta valia, energingas, aštrus protas, atidus, drąsus, ištvermingas, atkaklus.

Blogosios charakterio savybės: polinkis į rūstybę, būdinga neapykanta, nejautrus.

Flegmatikas. Lėti psichinių procesų tempai, labai didelis pastovumas ir maža kaita. Tai ramūs, lėti, sunkiai susidraugaujantys, uždari ir abejingi įspūdžiams žmonės. Silpnos, trumpai trunkančios, ramios emocinės reakcijos. Veidas ir judesiai neišraiškingi. Energingas ir ištvermingas darbe. Palengva susikaupia ir sunkiai perkelia dėmesį, retai ir pamažu pasiekia tikslą, lėtai dirba. Sunkiai prisitaiko prie aplinkos, keičia įgūdžius bei įpročius.

Gerosios charakterio savybės: ištvermingas darbe, ramus, šaltakraujis.

Blogosios charakterio savybės: trūksta idealizmo, linkęs į tinginystę, nemėgsta aukotis.

Melancholikas. Būdingiausia bruožas – labai didelis jautrumas. Gilios, ramios, pastovios emocijos, tačiau jų išorinės išraiškos silpnos, balsas tylus. Silpnas reaktyvumas. Mimika ir judesiai neišraiškingi. Silpnai reaguoja į aplinkos įspūdžius arba visiškai jų nepastebi, bet jei įstringa, sunkiai pamiršta. Dažnai trūksta energijos, ištvermės ir pasitikėjimo savimi. Labai intravertiški, vengia draugijų, triukšmo, sunkiai bendrauja. Pasiekimais gali pralenkti kitus.

Gerosios charakterio savybės: protingas, jautrus, rimtai žiūri į gyvenimą, nuoširdus, atsakingas.

Blogosios charakterio savybės: negeba surasti kitų, nuolat graužiasi dėl savo elgesio, dažnai nusiminęs, dvejoja, nepasitiki artimaisiais, kerštingas, silpnos valios, į viską žiūri pro tamsius akinius.

Nors temperamentas paveldimas, tačiau kai kurios jo savybės gali keistis veikiant gyvenimo bei auklėjimo sąlygoms. Skirtingi temperamento žmonės skirtingai reaguoja įvairiose gyvenimo situacijose.

Praktinė užduotis

1. Apibūdinti kiekvieno temperamento tipą iliustruojant juos konkrečiais pavyzdžiais.
2. Nustatyti savo temperamento tipą asmeninėse situacijose.

Asmenybių tipai pagal Šeldoną. Psichologas W. Šeltonas klasifikavo žmones pagal kūno tipus:

Entomorfai – Santa Klausas – apvalus, menki raumenys, orientuotas į aplinką, linksmas, atlaidus, tolerantiškas.

Mezomorfai – supermenas – tvirtas, raumeningas, mėgsta nuotykius, ryžtingas, drąsus, sportiškas, pasitikintis.

Ektomorfai – Šerlokas Holmsas – lieknas, aukštas, nervingas, drovus, mėgsta vienatvę, meniškas, santūrus.

Ar iš tikrųjų yra koks nors ryšys tarp skirtingų kūno tipų ir skirtingų asmenybių? Tyrėjai, atskirai įvertinę kūno tipą ir asmenybę, nustato tarp jų nežymų ryšį.

Šiandien labiau įprasta klasifikuoti žmones pagal C. Jungo asmenybės tipus.

Asmenybių tipai pagal C. Jungą. Įžymus analitinės asmenybės kūrėjas išskyrė du asmenybės tipus: intraversiją ir ekstraversiją. Ekstravertas – tai žmogus, kuris savo dėmesį sutelkęs į išorinį pasaulį, į jame vykstančius įvykius ir žmones. Ekstravertai yra aktyvūs, mėgsta būti dėmesio centre, pirmauti, yra agresyvesni, lengvai užmezga ryšius su kitais žmonėmis. Intravertas – tai žmogus, kuris savo dėmesį nukreipęs į vidinį pasaulį, savo mintis, jausmus, patyrimus. Mėgsta būti vienas arba nedideliame draugų būrelyje, vengia triukšmingų draugijų, yra drovūs, ramūs ir santūrūs. Naujausi tyrimai rodo, jog retai kada pasitaiko tipiškų intravertų ar ekstavertų, dažniau ambavertų, turinčių ir vieno, ir kito tipo savybių. C. Jungas išskyrė ir keturias psichikos funkcijas: mąstantį, jaučiantį, juntantį ir intuityvų asmenybės tipą. Pagal tai, kaip dominuoja šios funkcijos, jis nustatė asmenybės tipą.

Mąstantis tipas dažniausiai vadovaujasi protu, apie objektus sprendžia vadovaudamasis logika, argumentais, analizuoja įvykius, lygina ir kuria apibendrinančias koncepcijas.

Jaučiantis tipas dažniausiai vadovaujasi emocijomis, realybę vertina pagal tai, kokius ji jausmus kelia, dažnai vertina kategorijomis: malonus arba nemalonus, geras ar blogas, kreipia dėmesį į tarpasmeninius santykius.

Juntantis tipas tikrovę suvokia realiai ir vengia vertinti. Objektus mato tokius, kokie jie yra, kreipia dėmesį į detales ir tikslumą.

Intuityvusis tipas tikrovę suvokia nuojauta, besąlygiškos išvalgos dėka, žinojimu to, ką sunku paaiškinti, įsiklauso į vidinį savo balsą.

Sujungęs dominuojantį asmenybės tipą su vyraujančia funkcija, C. Jungas gavo pagrindinius asmenybės tipus: 1) mąstantis ekstravertas, 2) mąstantis intravertas, 3) jaučiantis ekstravertas, 4) jaučiantis intravertas, 5) juntantis ekstravertas, 6) juntantis intravertas, 7) intuityvus ekstravertas, 8) intuityvus intravertas.

Klasifikuojant žmones pagal vienokius ar kitokius asmenybės tipus, nepavyksta atskleisti jų ypatingumo. Kaip dar galima būtų apibūdinti asmenybę?

G. W. Allporto asmenybės bruožų teorija. Kas yra asmenybė, tuo ypač buvo susidomėjęs G. W. Allportas, kuris suskaičiavo net 18 tūkst. sąvokų, apibūdinančių žmogų. Jo požiūriu *asmenybės bruožai* sąlygoja iš dalies pastovų asmenybės elgesį ir kartu skatina asmenybę ieškoti tokių situacijų, kur jie galėtų naudingiau reikštis. Bruožas suprantamas kaip stabili elgesio, jausmų ir mąstymo tendencija. Bruožai apibūdinami dviem priešingais būdvardžiais (draugiškas–nedraugiškas ir pan.). Psichologas pastebėjo, kad žmogus įprastai save arba kitą žmogų apibūdina išskirdamas

5–7 asmenybės bruožus. Bruožas yra varomasis žmogaus elgesio elementas. Asmenybė auga ir bręsta visą gyvenimą, nors svarbiausi bruožai iš dalies lieka pastovūs.

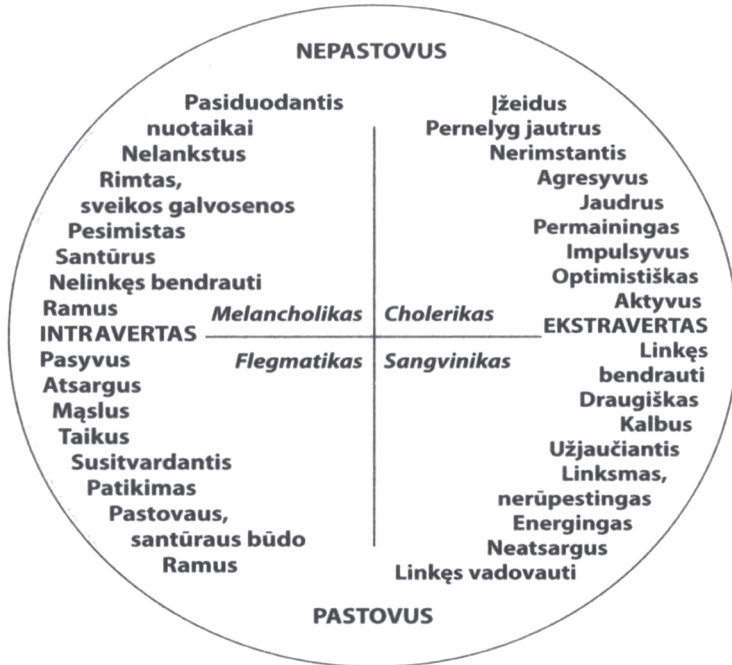
Praktinė užduotis

Kaip galėtumėte save apibūdinti? Užrašykite raštu savybes, kuriomis save apibūdintumėte.

Kurie asmenybės bruožai Jus daro unikaliu? Kokios Jūsų asmenybės stipriosios savybės? Kokios Jūsų asmenybės silpnosios savybės? Ar Jūs tikrai esate savo atžvilgiu objektyvus?

H. Aizenkas. H. Aizenko (1972) požiūriu, asmenybės bruožai turi neurofiziologinį pagrindą, tai priklauso nuo smegenų žievės aktyvacijos lygio. Jis teigia, kad asmenybinius skirtumus galima paprastai išreikšti dviem genetiškai sąlygojamais matmenimis: tai ekstraversija – intraversija ir emocinis pastovumas – nepastovumas. H. Aizenkas pabrėžė, jog intravertai dirglūs ir jautrūs aplinkos stimuliavimui ir linkę vengti sudėtingesnių bei ekstremalių situacijų, o ekstravertai yra mažiau jautrūs ir linkę ieškoti dirginančių, ekstremalių situacijų. Emociškai pastovūs žmonės į aplinkos dirgiklius reaguoja ramiau, nes jų autonominė nervų sistema nėra tokia jautri kaip emociškai nepastovių žmonių. Pateikiame (1 pav.) temperamento tipus pagal H. Aizenką ir jų sąveiką su ekstraversija, intraversija ir emociniu stabilumu.

1 pav. Ekstraversijos, intraversijos ir emocinio stabilumo ryšys su temperamento tipais

Kiti tyrėjai mano, kad nors ir H. Aizenko požiūris svarus, tačiau visko apie konkrečią asmenybę nepasako, nes reikėtų įtraukti daugiau veiksnių. Jie, remdamiesi Allporto, Aizenko ir kitų tyrimais, nustatė, kad egzistuoja penki baziniai bruožai, kurie pakankamai stabilūs suaugusio žmogaus gyvenime. Šie veiksniai buvo pavadinti „Didžiuoju penketu“. Išskirti šie penki bruožai:

Ekstraversija (aktyvus, atkaklus, energingas, mėgstantis bendrauti).

Sutariamumas (mylintis, atlaidus, dosnus, mielas, simpatiškas, pasitikintis).

Sąmoningumas (veiklus, organizuotas, apdairus, patikimas, atsakingas).

Neurotiškumas (neramus, gailintis savęs, įsitempęs, įžeidus, nestabilus).

Atvirumas (meniškas, smalsus, turintis vaizduotę, išvalgus, originalus, besidomintis įvairiais dalykais).

Beveik viso pasaulio žmonės apibūdino kitais žodžiais, kurie atitinka „penketo bruožus“, pvz., ekstravertiški ar sutariantys su kitais ir pan. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad galbūt reikėtų įtraukti ir tokias kategorijas, kaip savimonė ir vyriškumas/moteriškumas.

Aptarėme šiuolaikinius psichologijos atstovų požiūrius į asmenybę. Jus naudinga žinoti dėl to, kad pažintume savo ir kitų žmonių temperamentą, jų asmenybės individualias savybes, kad geriau suprastume save, kitus žmones, teisingiau su jais elgtumėmės, būtume jiems pakantesni, tolerantiškesni.

IV. Motyvacija ir emocijos

Šiame modulyje bus nagrinėjama poreikių, motyvų ir emocijų sąveika, apžvelgiama emocijų reiškinų įvairovė bei jų raiška. Besimokantieji gebės sąmoningiau motyvuoti savo veiklą, atpažinti emocinius išgyvenimus ir sėkmingiau su jais tvarkytis.

4. 1. Motyvacija

Kas skatina žmones veikti? Ar visada pats žmogus gali paaiškinti savo poelgių priežastis? Kodėl vieni žmonės pasiekia gyvenime daug, o kiti mažai? Kam žmogui reikia emocijų ir jausmų? Gal

geriau vadovautis vien protu, nes emociniai išgyvenimai kartais ne-naudingi ar net trukdo? Į šiuos klausimus ieško atsakymų psichologai, tyrinėjantys motyvacijos ir emocijų prigimtį.

Šiuolaikinės psichologijos požiūriu, motyvacija yra vidinių psichinių procesų visuma, skatinanti individą kryptingai veikti (Gorman, 2003, žr. R. Lekavičienė). Motyvacinėje sferoje išskiriami poreikiai ir motyvai. Poreikiai – tai psichofiziologinė individo būseną, nervinę įtampą, kurią sukelia jo egzistavimui būtinų sąlygų trūkumas. Pasak Baumeisterio ir Leary (1995), poreikio nepatenkinimas veikia žmogaus jausmus, mąstymą, elgesį ir atvirkščiai.

Plačiausiai paplitusi A. Maslow (1943) poreikių piramidė. Jis teigė, kad žmogus turi tam tikrą motyvų hierarchiją: fiziologiniai, saugumo, socialiniai (priklausomybės ir meilės), savigarbos ir savaktualizacijos. Tik patenkinęs žemesnius poreikius, jis siekia aukštesniųjų poreikių patenkinimo. Pasak A. Maslow (2011), poreikių vienų ar kitų patenkinimas bei svarba priklauso nuo daugelio priežasčių: nuo amžiaus, vertybinių nuostatų, asmenybės brandos ir pan.

2 pav. A. Maslow poreikių piramidė

Praktinė užduotis

1. Nusibraižykite A. Maslow piramidę. Pamąstykite, kiek Jums yra svarbūs vienu ar kitų poreikių patenkinimas. Tarkime, kad visų poreikių patenkinimas sudaro 100 proc. Šį procentą paskirstykite savo nuožiūra, pagal tai, kiek Jums svarbūs vienu ar kitų poreikių patenkinimas. Ar esate patenkintas gautu įvertinimu, ar norėtumėte ką nors keisti? Jeigu taip, tai ką ir kodėl? Išsamiau apie poreikių piramidę galite paskaityti A. Maslow knygos „Motyvacija ir asmenybė“ IV, V, VI, VII, XI skyrius.

2. A. Maslow savo studentams užduodavo klausimą – „Kas iš Jūsų norėtų būti žmogiškesniais nei dabar esate“? Koks Jūsų atsakymas? Jeigu pasakėte, kad taip, tai atsakykite: Kas Jums trukdo tokiais būti jau dabar? Kur yra to priežastys ar jos Jūsų ar kituose žmonėse, Jūsų aplinkoje? Išsamiau apie saviaktualizacijos poreikį galite paskaityti A. Maslow knygą „Būties psichologiją“ II, III ir V skyrius.

Supažindiname su muziejų darbuotojų atliktais tyrimais, kurių tikslas buvo išsiaiškinti, kokie motyvai skatina moksleivius ir suaugusiuosius lankyti muziejus.

1. Raminta Kirtiklytė atliko apklausą, kurioje dalyvavo 30 respondentų (16–69 m., aukštąjį išsilavinimą turintys (83,3 proc.), aukštesnįjį (10 proc.) ir vidurinį (6,7 proc.). Pusė apklausoje dalyvavusių tyrime žmonių muziejuose apsilanko bent kartą per metus, kiti respondentai lankosi rečiau. Tik 6 respondentai atsakė, kad muziejuose lankosi bent kartą per metus. Tiriant nustatyta, kad muziejų edukacinėse programose yra dalyvavę (33,3 proc.) apklaustųjų. Net (86,7 proc.) mano, kad edukacinės programos muziejuose reikalingos. Jie motyvuoja tuo, jog tai neįprasta aplinka, kurioje geriau

ir greičiau įsisavinama informacija, tvirčiau įsimenama. Tiriamieji mano, kad edukacinės programos, tai puiki galimybė pritraukti kuo daugiau lankytojų į muziejus ir tai gali padėti muziejams atsikratyti nuobodžios institucijos statuso, puikus būdas leisti laisvalaikį ir pažinti eksponatus iš arčiau. Dažniausiai apklaustieji Lietuvos muziejų aplinkoje pasigenda tokių šiuolaikinių technologijų, kaip audiogidas, kompiuterių, daugiau interaktyvumo, daugiau renginių, informacijos apie muziejus sklaidos ir gausiau eksponatų. Labiausiai Lietuvos muziejuose apklaustiesiems patiko ekspozicijos pateikimas (30,6 proc.), ekskursijos (20,4 proc.), maloni aplinka (16,6 proc.) ir edukacinės programos (12,2 proc.). Remiantis atlikta apklausa nustatyta, jog muziejus lankantys respondentai teigiamai vertina muziejus ir jų siūlomas programas. Autorė daro prielaidą, kad muziejai tampa vis labiau dominantai ir pritraukianti lankytojus socialinė-kultūrinė institucija. Kadangi šioje apklausoje dalyvavo gan nedidelis respondentų skaičius, tai šis tyrimas yra žvalgomojo pobūdžio. Manytume, kaip teigia autorė, jog reikėtų atlikti išsamesnį tyrimą, todėl išvados būtų patikimesnės.

2. Giedrė Matiukaitė atliko tyrimus Vilniaus (V. Sirokoplės, Tuskulėnų, Licėjaus ir „Ateities“) mokyklose, kuriuose dalyvavo 34 XII klasių mokyklų mokiniai. Daugelis mokinių teigia, kad muziejų lankymas jiems yra įdomi veikla (76 proc.), reikšminga (15 proc.), nė vienas iš apklaustųjų neatsakė, jog muziejų lankymas yra nereikalinga veikla. Mokiniais įdomiausi meno, archeologijos, mokslo ir istorijos muziejai. Svarbiausi vidiniai motyvai, skatinantys lankyti muziejus, yra šie: pažinimo motyvas, skatinantis sužinoti ką nors naujo (40 proc.), ateities motyvas, jų nuomone, muziejuje

įgytos žinios padės gauti geresnį išsilavinimą (21 proc.), bendravimo motyvas (19 proc.), savigarbos (9 proc.), saviraiškos (6 proc.).

Vienas iš išorinių motyvų, skatinančių lankyti muziejus, yra noras gauti tėvų ar mokytojų paskatinimą (4 proc.). Tyrimas parodė, jog (27 proc.) mokinių mielai eina į muziejus. Labiausiai atbaidančios muziejus lankyti priežastys yra: muziejų lankymas užima daug laiko (15 proc.), mokiniams trūksta informacijos apie muziejus (12 proc.), mano, kad galės apsilankyti vėliau (12 proc.), per brangu lankytis muziejuose (8 proc.).

Mokiniai muziejuose pasigenda įtaigesnių, įdomesnių priemonių, jaukesnės aplinkos, malonių muziejaus darbuotojų. Nepaisant mokinių išvardytų muziejų trūkumų, apklaustieji (100 proc.) mano, kad mokytojai turėtų organizuoti ekskursijas ir vestis mokinius į muziejus bei meno galerijas. Jų požiūriu, muziejai galėtų tapti viena iš jaunimo pamėgtų vietų, kuriose malonu ir jauku leisti savo laisvalaikį. Daroma išvada, kad dauguma mokinių yra gan motyvuoti lankyti muziejus, jie mielai užtruktų juose ir ilgiau, nei numatyta ekskursijos trukmė.

Praktinė užduotis

Susipažinę su muziejų darbuotojų tyrimo rezultatais, pamėginkite apsvarstyti su kolegomis, kokie motyvai, Jūsų nuomone, skatina lankyti muziejus, kuriuose Jūs dirbate. Galite atlikti ir savo muziejų lankytojų apklausą. Kaip Jūs manote, kuo Jūsų muziejus domina lankytojus? Kokie motyvai skatina jį lankyti? Kuo Jūsų muziejaus edukacinė programa yra išskirtinė ar specifinė? Ar tai yra privalumas ar trūkumas? Ką, Jūsų manymu, reikėtų keisti ar tobulinti?

Žmogaus veiklos kryptingumui bei intensyvumui turi įtakos įsisąmoninti ir neįsisąmoninti motyvai. **Įsisąmoninti motyvai yra šie:**

- ◆ *įsitikinimai,*
- ◆ *pasaulėžiūra,*
- ◆ *idealai,*
- ◆ *interesai,*
- ◆ *vertybės,*
- ◆ *gyvenimo tikslai.*

Neįsisąmoninti motyvai išskiriami šie:

- ◆ *potraukiai,*
- ◆ *aspiracijos,*
- ◆ *nuostatos.*

Praktinė užduotis

Atsakykite į šiuos klausimus apie Jūsų gyvenimo vertybes.

Kas Jums gyvenime svarbu?

Kaip Jūs nusprendžiate, kas Jums iš tikrųjų svarbu?

Koks Jūsų gyvenimo moto?

Kur Jūs matote savo gyvenimo prasmę?

Ką Jūs darote, kad rastumėte gyvenimo ir jus supančio pasaulio prasmę?

Psichologus domina klausimas, kodėl vieni žmonės pasiekia daugiau nei kiti? Kodėl vieni stengiasi atlikti geriau užduotis, o kiti nesistengia? D. C. Maklelandas (1917–1988, žr. R. Lekavičienė), tyrinėjęs net 4 dešimtmečius pasiekimų motyvaciją, teigia, kad tai yra išugdoma, svarbiausias vaidmuo tenka tėvams ir aplinkai, kurioje

auga vaikas, taip pat labai svarbus veiksnys gali būti ir konkrečios visuomenės kultūros ypatybės bei mentalitetas, kuriai būdinga stipri pasiekimų motyvacija. Pasiekimų motyvacijos tyrinėtojai teigia, kad vidinė motyvacija lemia didesnius laimėjimus nei išorinė.

Praktinė užduotis

Pamąstykite, koks Jūsų didžiausias laimėjimas? Kas lėmė šią Jūsų sėkmę? Ko norėtumėte pasiekti artimiausiu laiku profesinėje veikloje? Ko dar norėtumėte ateityje pasiekti? Išgarsėti? Praturtėti? Turėti daugiau valdžios? Būti laimingu? Meilės? Gyvenimo pilnatvės?

Emocijos. Emocinio gyvenimo įvairovė ir priklausomybė nuo išgyvenimų kelia nemažai klausimų. Emocijos labai veikia žmogaus elgesį, lemia gyvenimo įvykius. Emocijų išpynimas į žmogaus psichinį ir fiziologinį gyvenimą lemia tai, kad psichologijos mokslui labai sunku jas tyrinėti. Šiuolaikinėje psichologijoje daug tyrimų, sampratų, teorijų, siekiančių paaiškinti žmogaus jausmus, jų vietą žmogaus psichikoje ir elgesyje. (Strongman, 1998, žr. R. Lekavičienė)

Prieš pradėdami aiškintis, kas yra emocija, emocinės būsenos, kokius jausmus patiriame ir kodėl, pamėginkime nustatyti poreikių, motyvų ir emocijų ryšį. Kaip jau buvo minėta, norint patenkinti poreikį, kyla tam tikras motyvas, skatinantis žmogaus veiklą. Žodžiai motyvas ir emocija turi tą pačią šaknį, bet skirtingas reikšmes lot. *e(x)movere* – išjudinti; *movere* – judinti. Vadovaujamasi nuomone, jog emocijos išjudina organizmą, o motyvai – veiksmus. Emocinių išgyvenimų kaita priklausys nuo to, ar seksis patenkinti poreikius. Tenkinant poreikį, žmogaus emocijos kinta. Poreikiui

virtus motyvu, žmogus žino ir supranta, ką jis turi padaryti, kad išsilaisvintų iš tos įtampos. Galima teigti, jog emocijos, tai tam tikru momentu kylantis išgyvenimas, kuris parodo, kaip žmogus vertina situaciją, susijusią su jo poreikių patenkinimu tuo metu.

Praktinė užduotis

Kaip rodo patirtis, žmonės dažnai neranda tikslių žodžių jausmams išreikšti. Apsiribojama pasakant, kad jie jaučiasi: gerai, blogai arba yra liūdnas, rimtas ar linksmas. Tai trukdo pačiam sėkmingai bendrauti, geriau suprasti save ir kitą. Raštu atlikite nurodytą užduotį, kuri padės geriau atpažinti, kada ir kokiose situacijose išgyvenate vienus ar kitus jausmus.

Pabaikite teiginius:

Aš būnu laiminga/s, kai .....

Aš būnu liūdna/s, kai .....

Aš būnu pikta/s, kai .....

Aš būnu sumišusi/ęs, kai .....

Aš jaučiu gėdą, kai .....

Aš bijau, kai .....

Aš pasimetu, kai .....

Aš prarandu pasitikėjimą savimi, kai .....

Aš jaučiu pasitikėjimą savimi, kai .....

Dažniausiai šiuolaikinėje psichologijoje pagal emocinių reiškinių išgyvenimo trukmę įvairovė skirstoma į emocijas, jausmus, emocienes būsenas ir emocinius bruožus.

2 lentelė. Emocinių reiškinių įvairovė

emocijos	trumpalaikės emocinės reakcijos	pyktis, džiaugsmas, nuostaba ir kt.
jausmai	Ilgiau trunkantys reiškiniai, susiję ne tiek su konkrečia situacija, kiek su asmens nuostatomis, įsitikinimais, motyvais	meilė, pavydas, laimė ir kt.
emocinės būsenos	tam tikrą laiką trunkantys emociniai reiškiniai	nuotaika, nerimas, frustracija, aistra, stresas, depresija, empatija, užuojauta
emociniai bruožai	pastovūs emociniai asmenybės ypatumai	emocionalumas, nerimastingumas, ramumas ir kt.

Praktinė užduotis

Žmogaus studijų centras (2011) atliko tyrimą, kuris parodė, kad lietuviai Europoje – viena nelaimingiausių tautų. Lietuviai savo gyvenimą įvertino 4,9 balo (iš 10) ir atsidūrė priešpaskutinėje, 26-oje, vietoje. Paskutiniai – bulgarai, jų laimės indeksas 4,4. Laimingiausia Europos tauta yra danai (8,4), toliau rikiuojasi šveicarai (8,1), austrai (7,9), suomia (7,8) ir Liuksemburgo gyventojai (7,7). Prisiminkite psichologų požiūrį, kas daro žmogų laimingu? Kokie du psichologiniai dėsniai padeda suprasti laimę? Kaip galėtumėte argumentuoti, kodėl lietuviai save laiko tokiais nelaimingais žmonėmis? Kokios būtų priežastys? Kas padėtų jiems pasijausti laimingesniais?

Trumpai supažindinsime su emocinėmis būsenomis, kurios sulaukia nemažai psichologų tyrinėjimų. Jos klasifikuojamos atsižvelgiant į gyvenimo trukmę, pasireiškimų stiprumą ir įtakas asmenybės veiklai. Išskiriamos šios svarbiausios emocinės būsenos:

nuotaika, nerimas, frustracija, aistra, stresas, depresija, empatija, užuojauta.

Nuotaika – ilgiau arba trumpiau trunkantis išgyvenimas, emocinė būseną, kuri savotiškai nuspalvina visus kitus žmogaus išgyvenimus, požiūrį į aplinką, save ir savo veiklą.

Nerimas – emocinė būseną, kylanti dėl grėšiančio pavojaus, galimos įtampos, nelaimės.

Frustracija – psichinė būseną, sukelta objektyviai neįveikiamų sunkumų ir kliūčių, atsirandančių siekiant tikslo ir sprendžiant problemas.

Aistra – stiprus, nuolatinis ir gilus jausmas, apimantis visą žmogų ir nulemiantis jo minčių ir veiksmų kryptį. Pvz., aistra mokslui, menui, žmogui.

Afektai – greitai, staigiai kylantys stiprūs ir trumpalaikiai išgyvenimai. Žmogus, ištiktas afekto būsenos, dažnai elgiasi neapgalvotai, dėl ko paskui gali ir gailėtis.

Stresas – nepageidaujama emocinė būseną, kylanti dėl žmogaus veiklai nepalankių sąlygų ir ją dažnai dezorganizuojanti.

Empatija – tai kito žmogaus emocinės būsenos pajautimas, įsijautimas į jo išgyvenimus, poreikius.

Užuojauta – tai paties subjekto emocinė būseną, kilusi pažinus kito jausmus.

Domintis emocijų raiška daugiausia dėmesio buvo skiriama mimikai tyrinėti. Tačiau šiuo metu psichologai daro išvadą, kad nėra vienareikšmio konkrečios veido išraiškos įvertinimo ar žynyno, kuriame būtų nurodyta, kaip kiekviena emocija atsispindi veide. Tačiau įvairių kultūrų žmonės atpažįsta 6 bazines emocijas: pasibjaurėjimą, baimę, džiaugsmą, pyktį, nuostabą, liūdesį.

V. Psichiniai sutrikimai

Šio modulio tikslas supažindinti su psichikos sutrikimais ir ugdyti gebėjimą juos atpažinti kasdienėse situacijose.

Kodėl domimasi sutrikusios psichikos žmonėmis? Gal dėl to, kad kartais, tam tikromis akimirkomis žmogus gali jaustis panašiai taip, kaip mąsto, jaučiasi ar elgiasi sutrikusios psichikos žmogus? Kiekvienas tikriausiai yra susidūręs su tokiais žmonėmis ir galbūt išgyvenęs situacijas, kai nežinojęs, kaip su jais elgtis ar jiems padėti? Psichologijos moksle vyksta diskusija, kas yra psichinė sveikata ir kas yra sutrikimas? Kur yra riba tarp normalaus ir nenormalaus elgesio? Dažniausiai atsakymas į šiuos klausimus yra susitarimo dalykas. Šiuo metu teigiama, kad psichinė sveikata apima ne tik būseną be sutrikimo, bet ir tam tikrą išteklių rezervą, kuris gali būti panaudotas netikėtai iškilusiems sunkumams įveikti. Tai galėtų būti problemų sprendimas, bendradarbiavimo įgūdžiai, platus socialinis tinklas, gera socioekonominė padėtis ir pan. Jeigu 1952 metais buvo išskirta 60 psichikos sutrikimų, tai 1994 metais Amerikos psichiatrų asociacija išplėtė diagnostinę sutrikimų sistemą ir dabar išskiriama daugiau nei 300 sutrikimų. Kas yra psichikos sutrikimas? Psichologinėje literatūroje skiriami šie psichikos sutrikimui būdingi bruožai:

Statistinis elgesio retumas – nedaugelis žmonių demonstruoja nenormalų elgesį.

Asmeninis distresas – pačiam žmogui elgesys nepriimtinas ir kelia stresą, tačiau žmogus nesijaučia galįs to elgesio kontroliuoti.

Nukrypimas nuo socialinių normų – žmogaus elgesys pažeidžia konkrečioje visuomenėje visuotinai priimtas normas. Šie bruožai remiasi normomis. Kas yra norma, tai susitarimo dalykas.

Šiame modulyje bus aptariami skirtingi psichologiniai požiūriai, nagrinėjantys psichinių sutrikimų kilmę, ir plačiau aptariami kai kurie psichikos sutrikimai.

Praktinė užduotis

Perskaitykite klausimus ir pamėginkite į juos atsakyti. Kurie, Jūsų manymu, teiginiai apie psichikos sutrikimus yra teisingi ir kurie neteisingi, kodėl?

1. *Ar visada keistas elgesys – psichikos sutrikimo požymis?*
2. *Ar žmogus, kurio elgesys neatrodo keistas ar nepriimtinas, gali turėti psichikos sutrikimą?*
3. *Ar tikimybė susirgti šizofrenija visiems žmonėms vienoda?*
4. *Ar nerimas prieš egzaminą yra psichikos sutrikimo požymis?*
5. *Ar sėkmingą karjerą padaręs ir šeimą turintis žmogus gali turėti psichikos sutrikimą?*
6. *Ar teisingas teiginys, kad psichinių sutrikimų turintį žmogų sunku atpažinti?*

Bendrosios ir diferencinės psichologijos dalyko modulis supažindino su svarbiausiomis šio kurso temomis bei ugdė gebėjimą psichologijos žinias taikyti savo ir kitų pažinimui. Tikimės, kad šio modulio parengta medžiaga bus naudinga ir padės atsižvelgti į psichinių reiškinių ypatumus ir dėsningumus bei individualius asmenybių skirtumus kuriant ir vykdant edukacines muziejines programas.

Kurso medžiagą reflektuoti padės ši praktinė užduotis.

Praktinė užduotis

1. *Prašome pabaigti nebaigtus sakinius.*

Svarbiausia, ką aš sužinojau .....

Labiausiai šiame kurse aš susidomėjau .....

Mane nustebino .....

Aš norėčiau daugiau sužinoti .....

Dabar aš jaučiuosi .....

Ši mokymosi patirtis man galėtų būti dar vertingesnė, jeigu ...

.....

2. *Prisiminkite visas šio kurso temas ir pamąstykite, kaip įgytos psichologijos žinios ir gebėjimai padės profesinėje veikloje kuriant ir įgyvendinant edukacines programas. Į kokius psichologinius žmogaus pažinimo ypatumus bei individualius asmenybinius skirtumus ar motyvacijas, emocinius aspektus yra atsižvelgta Jūsų edukacinėse programose, į kurias neatsižvelgta. Kokius išvelgiate savo programose trūkumus ir stipriąsias savybes? Kaip norėtumėte programas tobulinti?*

Priedai

Teisingi atsakymai

1. **Psichologijos kryptys**

Psichoanalitinės teorijos požiūriu **pyktis** yra tai, kas slypi pasąmonėje (priešiškumas), žmogus pats to nesuvokia.

Bihevioristinės teorijos požiūriu **pyktis** – tai žmogaus išraiška, kūno judesiai nustato, į kokius išorinius dirgiklius kaip reaguoja.

Humanistinės teorijos požiūriu **pyktis** – tai žmogaus potyris. Ką reiškia patirti pyktį?

Kognityvinės teorijos požiūriu **pyktis** – tai mąstymas, pažinimas, kaip žmogus suvokia tam tikrą situaciją, kokią įtaką pyktis turi mūsų mąstymui.

2. **Pažinimo psichologija.** Žinių patikrinimo testo teisingi atsakymai:

1. reikia paaiškinti pasirinktą variantą. 2.b. 3.b. 4.b. 5. teisingas kiekvienas ir visi kartu. 6. pasirinkite 2–3 atsakymus ir argumentuokite atsakymą 7. b. 8. a, c, d. 9. b. 10. e. 11. c. 12. tik konkretūs moksliniai tyrimai gali duoti atsakymą į klausimą.

3. **Psichikos sutrikimai.** Teisingi atsakymai. 1.ne. 2.taip. 3.ne. 4.ne. 5.taip.

Literatūra

1. Arlauskienė R. *Psichologija*. Klaipėda: KU. 2009.
2. Benjamin L.T., Nodine B.T., Ernst, R.M., Blair-Broeker. C. *Activites Handbook for the Teaching of Psychology*. Washington. 2009.
3. Bernstein D. et.al. *Psychology*. Boston, New York. Houghton Mifflin company. 2003.
4. Buzan T. *Lavinkite atmintį*. Vilnius: Alma Littera. 2007.
5. Daukšytė J. *Bendroji psichologija: pažinimo procesai*. Vilnius: VPU. 2010.
6. Endriulaitienė A., Perminas A. *Asmenybės psichologija*. Kaunas: VDU. 2007.
7. Jacikevičius A. *Siela, mokslas, gyveniena. Žodynas*. Vilnius: 1999.
8. Jungas C. *Žvelgiant į pašąmonę*. Vilnius: Taura. 1994.
9. Gurčienė O. *Jutimo ir suvokimo mechanizmai*. Vilnius: 2012.
10. Freud Z. *Kasdienio gyvenimo psichopatologija*. Vilnius: Apostrofa. 2006.
11. Freud. Z. *Psichoanalizės paskaitos*. Vilnius: Vaga. 1999.
12. Kaffemanas R. *Mąstymo psichologija*. Šiauliai: ŠU. 2001.
13. Kaffemanas R. *Jutimo psichologija*. Šiauliai: ŠU. 2002.
14. Laurinavičiūtė J. *Keletas būdų, kaip patobulinti dėstymą*. Vilnius: VPU. 2008.
15. Lekavičienė R. *Psichologija šiandien*. Kaunas: Technologija. 2007.
16. Maslow A. *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa. 2006.
17. Maslow A. *Būties psichologija*. Vilnius: Vaga. 2011.
18. Myers S. D. *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika. 2000.
19. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1993.
20. Rainwater J. *Padėk sau*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1994.
21. Teresevičienė M., Oldroyd D., Gedvilienė G. *Suaugusiųjų mokymasis: andragogikos didaktikos pagrindai*. Kaunas: VDU. 2004

2.2. Pedagoginė, raidos, specialioji, rizikos grupių vaikų psichologija

Violeta Rimkevičienė

Įvadas

Kiekvienas muziejininkas, kurio veikla susijusi su įvairaus amžiaus žmonių grupėmis, žino, kaip svarbu sudominti, atvykstančius į muziejų lankytojus, kad jie dar ir dar kartą grįžtų bei išsineštų kuo geriausius prisiminimus bei išgyvenimus. Ši leidinio dalis skirta plėsti muziejininkų edukatorių supratimą apie vaiko, paauglio, suaugusiojo raidos ypatumus. Čia analizuojami kiekvieno raidos laikotarpio esminiai pokyčiai ir problemos, pateikiami edukacinių užsiėmimų pavyzdžiai.

Šio leidinio psichologinėje dalyje pateikiami mokymosi stiliai, kurie leidžia diferencijuoti edukacines veiklas įvertinant dalyvių individualius ypatumus. Tikiuosi, kad ši leidinio dalis bus naudinga muziejininkams edukatoriams, dirbantiems su įvairiomis lankytojų amžiaus grupėmis.

Vaikystės psichologiniai ypatumai

Vaikystė – tai toks žmogaus gyvenimo tarpsnis, kai vaiko raidoje vyksta reikšmingi pokyčiai, veikiantys jo pažintinę, emocinę, socialinę raidą, kuri lems tolesnį žmogaus gyvenimą.

Vaiko pažintinė raida. Vaiko pažintinę raidą apima jo visų pažinimo procesų, atminties mąstymo vystymasis. 2–4 metų vaiko žodynas gali išsiplėsti iki kelių šimtų žodžių, (pvz., 2,5 metų vaiko

žodyną sudaro apie 600 žodžių). Šiuo laikotarpiu vaikas mokosi kalbėti trumpais (trijų-keturių žodžių) sakiniais, sparčiai mokosi naujų žodžių ir jų reikšmių, naudoja įvardžius (aš, tu), pasako savo vardą (kartais ir pavardę), supranta, kas yra skaičiaus sąvoką (vienas-daug), geba atpažinti skirtingus paveikslėlius ir daiktus, dėlioti nesudėtingas dėlionės, statyti bokštus iš kaladėlių, piešti žmogų (pvz., apie 2 m. piešia žmogų-galvakojį, vėliau piešinys tobulėja). Vaikas gali apsiauti batais, bet dar nemoka užsirišti raištelių, geba nuosekliai įvykdyti du-tris nurodymus. Jis naudoja simbolius, metaforines schemas. Šio amžiaus vaikams būdingas egocentrizmas, animizmas, centracija.

4–6 metų vaikai geba nupiešti žmogų, sudėlioti dėlionę, kalbėti sakiniais, paaiškinti žinomų žodžių reikšmes, reikšti mintis, užduoti klausimus, įsitraukti į diskusijas, suprasti gramatiką, turėti mėgstamus ir nemėgstamus dalykus, suvokti priežasties ir pasekmės ryšį, tačiau tik santykyje su savo poreikiais ir patirtimi (pvz., negerti karštos arbatos, nes nusideginsi liežuvį). 6 metų vaikas gali žinoti apie 15 tūkst. žodžių. Šiuo laikotarpiu palengva vystosi sensorinė atmintis, darbinė atmintis, ilgalaikė atmintis, metaatminties gebėjimai, stabilizuojasi intelekto koeficiento rezultatai.

6–11 metų vaikui būdinga išvystyta kalba: jis geba pasakoti linksmas istorijas, juokauti; formuluoti klausimus, kai nori žinoti „kodėl“, „kaip“ ir „kada“; gali suvokti abstrakčias sąvokas. Vaikui yra būdingas tūrio, masės, tvermės supratimas. Jis pradeda vertinti sėkmę pagal gebėjimą rašyti, skaityti ir skaičiuoti, atlikti praktines užduotis ir pasiekti rezultatą. Šiuo laikotarpiu gerėja vaiko darbinė atmintis, jis mokosi sistemiškai ir apibendrintai mąstyti apie konkrečius dalykus, vartoja sąvokas, susijusias su praeitimi, dabartimi, ateitimi.

Pagal Piaget, nuo 2 iki 5–7 metų vaikų mąstymas yra pasiekęs priešoperacinio mąstymo stadiją. Tokio amžiaus vaikų mąstymas pasižymi rigidiškumu ir statiškumu. Vaikas koncentruoja dėmesį į vieną daikto ar situacijos požymį, jis negeba suprasti pokyčių, nes geriausiai suvokia pastovius ir nejudančius dalykus, o ne procesus, kurie sukelia pasikeitimus. Jis koncentruojasi ties vienu požymiu, t.y. jam būdinga centracija, jis fiksuojasi tik į vieną daikto ar reiškinių savybę, bet negeba įvertinti kitų savybių ir pačios situacijos. Todėl vaikas gali koncentruotis ir į neesminį, tačiau jam į akis kritusį požymį. Šio amžiaus vaiko mąstymas yra egocentriškas, todėl vaikas negeba suvokti dalykų, atsistodamas į kito poziciją. Vaikas įsivaizduoja, kad visi pasaulį suvokia taip, kaip jis, todėl viską vertina tik iš savo pozicijos. Ir tik priešoperacinės stadijos pabaigoje, sprendžiant įvairius uždavinius, vaiko mąstymas tampa intuityvus, tada vaikas pradeda abejoti, pateikdamas ir teisingų, ir klaidingų sprendimų. Tai vyksta todėl, kad jis mokosi suskirstyti objektus į paprastas kategorijas, tačiau neretai priskiria joms ir netinkamų narių. Jeigu 3–5 metų vaikai geriau koncentruoja dėmesį, jeigu kartoja kieno nors judesius, tai 6–7 metų vaikai jau gali sutelkti dėmesį į žodines instrukcijas ir geba pakankamai tiksliai jas suprasti, ypač kai vaikai dalyvauja jiems pažįstamoje veikloje. Intuicijos stadijoje, kuri prasideda 5 metais, vaikai pradeda atskirti mentalinę realybę nuo fizinės. Intuicijos stadijoje vaikai pradeda suprasti įvairius požiūrius į tą patį reiškinį ir įsisavinti įvairias sąvokas, tačiau neskiria reiškiniių eiliškumo ir sistemingumo. Klasifikacijos supratimas pagal dydį, skaičių, erdvinius požymius dar nėra pakankamas, ir todėl jie negali atlikti daugelio iš pagrindinių mąstymo operacijų. Tačiau mąstymas tampa vis racionaliiau aiškinant įvairius įvykius, vaikas dažnai griebiasi magiško mąstymo.

Taigi ikimokyklinio vaiko mąstymas pasižymi konkretumu, jis nemoka naudotis abstrakcijomis, jo protas užimtas tuo, kas vyksta „čia ir dabar“, t.y. fiziniais objektais, kuriuos jis gali pamatyti ir įsivaizduoti, jo mąstymas nepasižymi atvirkštumu (grįžtamumu): veiksmai gali vykti tik viena kryptimi ir ryšiai tarp reiškinių taip pat. Vaikai negeba įsivaizduoti, kad objektas gali sugrįžti į savo pirmykščią padėtį, ir kad ryšiai tarp jų gali būti abipusiai. Vaiko mąstymui būdingas egocentriškumas, centracija. Jis fokusuoja dėmesį į dabartinę situaciją, o ne į kitimo ar pasikeitimo procesą. Daiktų erdvinis santykius vaikas suvokia įgydamas patirties, susijusios su jo paties kūnu, tik po to kurio nors daikto pagalba, dar vėliau geba išskirti sąvokas arti, toli, virš, po, aukštai, žemai paveikslėliuose ir moka išreikšti jas žodžiais.

Pagal Piaget, nuo 5–7 iki 11–12 metų vaikų mąstymas pasiekia konkrečių operacijų stadiją. Jis ima mąstyti lanksčiau, geba išeiti už situacijos „čia ir dabar“ ribų, t.y. suvokti, kas gali įvykti artimiausiu laiku, numatyti įvykius, kai apibrėžiamos tam tikros sąlygos, t.y. gebėjimas teoretizuoti reiškiasi tik naudojantis konkrečiais objektais ir socialiniais santykiais, kurie gali būti stebimi ir patikrinti. Konkrečių operacijų stadijoje vaikai supranta tvermės dėsnį, tai panaudojama mokant matematikos ir gamtos ir pan., t.y. tik pasiekęs konkrečių operacijų stadiją, vaikas gali sudėti – atimti, dauginti – dalinti, tačiau geriausia šių matematinių veiksmų vaikai gali išmokti veikdami su realiais daiktais. Dauguma erdvės ir laiko sąvokų jam yra pakankamai abstrakčios. Vaikui vystantis, jo mąstymas tampa įvairiaplaniškas, jis yra mažiau egocentriškas, geba daryti logiškas išvadas, ieškoti priežasties-pasekmės ryšių, t.y. jis gali logiškai mąstyti, ne remdamasis tiesioginiu stebėjimu, o netiesioginiu loginiu būdu.

Tyrimai rodo, kad pradinių klasių mokinių mokymosi pasiekimai yra susiję su jų dėmesio savybėmis. Dauguma nepažangių mokinių negeba koncentruoti savo dėmesio, tokie vaikai sunkiai perkelia ir paskirsto dėmesį. Pažangūs mokiniai geba pakankamai gerai integruoti dėmesio savybes (apimties, koncentracijos, paskirstymo, perkėlimo). Jų pažangumas susijęs su valingu dėmesiu. Jeigu palygintume šešiamečio, septynmečio ir aštuonmečio dėmesį, tai šešiamečio dėmesys yra daugiau priklausomas nuo emocijų lyginant su vyresniais vaikais, tik devynmetį ir dešimtmetį gali veikti tiesioginio emocinio atspalvio neturintys veiksniai. Šio amžiaus vaikai jau gali mokytis pernelyg nesiblaškydami. Taigi pradinėse klasėse pamažu auga mokinių protinis darbingumas, kuris taip pat priklauso nuo lyties, mokyklinės brandos, individualių mokinio savybių.

6–7 metų vaikai geriausiai įsitema emociškai reikšmingus savo gyvenimo įvykius, gali pažodžiui atkartoti knygos ar filmo įvykius. Nustatyta, kad pirmokėliui lengviau atgaminti tekstą pažodžiui, negu papasakoti jį savais žodžiais. Kadangi pradinių klasių vaikų mąstymas yra pasiekęs konkrečių operacijų stadiją: jie gali išvelgti pastovius dalykus kintančioje aplinkoje, įsivaizduoti veiksmus ne tik konkrečioje veikloje, bet ir mintyse, grupuoti daiktus pagal tam tikrus požymius (pvz., pagal spalvą, dydį ir pan.), skirstyti daiktus juos į serijas (pvz., sudėti pagaliukus nuo mažiausio iki didžiausio, sudaryti skaičių sekas, sudėti spalvas pagal atspalvius nuo šviesiausio iki tamsiausio ir pan.), grįžti prie pradinio veiklos taško. Kadangi šio amžiaus vaikams būdingas konkretus mąstymas, jis gali spręsti užduotis su konkrečiais daiktais. Pradinėse klasėse keičiasi ir tvermės supratimas: skysčių tvermę supranta 7 metų, masės – 9 metų ir apimties – 11 metų vaikai. Skaičių seką pradeda suprasti 7–8 metų vaikas, taip pat vaikas išmoka sudėti, atimti, dauginti, dalinti.

Įsiminimo strategijų naudojimas vaikystėje. Nuo 5 iki 7 metų vaiko gebėjimai išvardyti atmintinai daiktus, kuriuos jis matė, išauga. Šiuo laikotarpiu vaikas jau sąmoningai kelia sau uždavinį įsiminti tam tikrą medžiagą. Iš pradžių vaikas stengiasi sau tyliai kartoti medžiagą, kurią siekia įsiminti, vėliau grupuoja medžiagą remdamasis kategorijomis, dar vėliau susikuria trumpus pasakojimus ar vaizdinius, padedančius įsiminti informaciją.

Pradinių klasių mokiniai pradeda taikyti tam tikras medžiagos įsiminimo strategijas: kartojimą (pvz., iš pradžių vaikai keletą kartų kartoja pavienius žodžius, nuo 9 metų jie pradeda kartoti žodžius grupėmis); **organizaciją- medžiagos grupavimą** (pvz., 1–3 klasių mokiniai linkę jungti žodžius naudodami paprastas asociacijas, pagal jų išsidėstymą, vėliau žodžiai į grupes grupuojami pagal kategorijas, taip sugrupuotų žodžių kiekis didina įsimenamos medžiagos kiekį. Tačiau ši strategija iki 9 metų vaiko iniciatyva dar nėra naudojama.); **semantinį (prasminį) medžiagos apdorojimą** (Vaikas geba įsiminti ne tik atskirus sakinius, bet ir išstisus pastraipas, tačiau dažnai paaiškėja, kad jis įsimena ne tik tą medžiagą, kurią stengėsi įsiminti, bet ir sukuria logines išvadas, kurios seka iš perskaitytos ar išgirstos medžiagos.); **vaizdinių susidarymą** (taip vaikas gali išmokti įsiminti sunkesnę medžiagą, tačiau geriau įsiminti sekasi vyresniems mokiniams, nes jų vaizdiniai ryškesni.); **medžiagos ieškojimas atmintyje** (dažnai vaikai, stengdamiesi išskaidyti žodį raidėmis, ieško atmintyje „teisingų“ raidžių); **scenarijų sudarymą**. (Tam, kad būtų įsimenami dažnai pasikartojantys įvykiai, įsiminimas gali būti organizuojamas sukuriant scenarijų, pvz., rytas prieš einant į mokyklą).

Lygiagrečiai su įsiminimo strategijų taikymu vystosi vaikų **metapažinimo gebėjimai**. Metapažinimas – tai savo pažinimo procesų

(mąstymo, atminties ir kt.) bei savo žinių, tikslų, veiksmų kontrolė. Jau viduriniojoje vaikystėje vaikai ugdosi savo metapažinimo gebėjimus, kuriais naudojasi planuodami savo veiksmus, rinkdamiesi efektyvias išimimo strategijas ar uždavinių sprendimo būdus. Taigi ikimokyklinukams dar sunku įvertinti, ar medžiagą jie išmoko gerai, nes jie dar nepakankamai kontroliuoja savo pažinimo procesus, tuo tarpu 6 metų vaikai jau pradeda kontroliuoti savo mąstymo ir atminties procesus, o tarp 8 ir 10 metų jie jau moka tai daryti. Metapažinimo gebėjimai sparčiai vystosi viduriniojoje vaikystėje ir toliau tobulėja paauglystėje bei jaunystėje, visais šiais raidos etapais skiriasi savikontrolės lygis.

Skaitymas. Prieš pradėdant skaityti vaikui būtina įgyti fonologinę kompetenciją. Nustatyta, kad vaikai, kurie lengvai skiria garsus, greičiau išmoksta skaityti. Garsams suvokti didelę įtaką turi eilėraščių skaitymas ikimokykliniame amžiuje, nes kuo daugiau tėvai vaikams skaito eilėraščių, tuo gerėja jų fonologinė kompetencija, o tai padeda išmokti skaityti. Pirmiausia yra ištariamos raidės, kurios vėliau jungiamos į žodžius. Žodžių atpažinimas – pirmasis skaitymo laiptelis. Nuo žodžių įgarsinimo daugelis vaikų pradeda skaityti. Šią strategiją jie taiko ir kai susiduria su sudėtingu nepažįstamu žodžiu.

Vaikui mokantis skaityti, perskaityti žodžiai užsifiksuoja ilgalaikėje atmintyje, todėl įgydami skaitymo patirtį vaikai geriau supranta ką skaito. Nustatyta, kad žodžių suvokimas veikia žodžių supratimą, o supratimas veikia suvokimą. Būtent skaitymas kaip simbolinės komunikacijos forma reikalauja vaiko psichinių procesų (dėmesio, suvokimo, atminties ir kt.) siejimo su turimomis žiniomis ir konkrečiu kontekstu. Nustatyta, kad tekstui suprasti įtakos turi: operatyvinės atminties didėjimas, nes vaikas tada gali išlaikyti atmintyje didesnius sakinių fragmentus; įgyjama patirtis (materialioji,

socialinė, psichologinė, kultūrinė), nes tai leidžia geriau suvokti tai, ką jis perskaitė; įgyjama patirtis padeda geriau kontroliuoti perskaitytos medžiagos suvokimą; įgyjama patirtis, priklausomai nuo keliamų tikslų, leidžia vaikui pasirinkti adekvatesnes skaitymo strategijas (ar skaityti visą tekstą, ar pasirinkus kai kurias vietas ir pan.).

Skaitymas ir rašymas – tai vaiko kalbinės kompetencijos augimo pagrindas. Stebėjimai rodo, kad dar iki skaitymo ir kalbėjimo vaikas atmintinai skaito jam skaitytas knygas, rašinėja į šeimos narių knygeles ir pan.

Rašytine kalba praturtintą vaiko aplinką sudaro: sau skaitantys ir rašantys suaugusieji; dažnas suaugusiųjų garsinis skaitymas; laiško rašymas diktuojant; vaikui sudarytos sąlygos skaityti kokybišką literatūrą; vaikui sudarytos sąlygos susipažinti su žodžių reikšmėmis ir žodžių kontekstu; instrukcijų, kurias vaikas supranta ir pagal kurias gali atlikti veiksmus, skaitymas. Užrašų tyrinėjimas, studijavimas; galimybė gauti atsakymus į klausimus, kurie parašyti ar išspausdinti.

Vaiko laisvą eksperimentavimą su rašytine kalba sudaro: atskirų linijų vedžiojimas; karakuliai, keverzonės; nefonetinis laiškas; skelbimo rašymas; savanoriški bandymai skaityti; skaitymas iš atminties; skaitymas, paremtas kontekstinėmis užuominomis; išgirstų žodžių rašytinių formų ieškojimas.

Žodine kalba praturtintą vaiko aplinką sudaro: suaugusiųjų vartojami kalbiniai modeliai; suaugusieji, gebantys išklausti vaiką; laisvas susipažinimas su žodine kalba; bendravimas su bendraamžiais; vaidybiniai žaidimai; kalbinio žodyno turtinimas; galimybė naudotis žodžių reikšmių žodynais ir kt. informacija; įdomios patirties gavimas; žaidimai ir kasdienė veikla; pasivaikščiojimai gamtoje, užmiestyje; gamtos tyrinėjimai; simbolinės reprezentacijos patirtis;

muziejų lankymas, teatro lankymas (teatre matyti ar pačių suvaidinti spektakliai); muzika ir šokis; piešimas ir tapyba.

Vaiko psichosocialinė raida. Vaikui augant, vyksta pakankamai sparti jo socialinė bei emocinė raida. Jau 2–4 metų vaikai apibūdina save pagal ūgį, lytį, amžių. Iki 2 metų susiformuoja lytinio tapatumo suvokimas, o iki 4 metų stabilizuojasi lyties suvokimas; jeigu iki 2 metų vaikai linkę žaisti greta vienas kito, tai sulaukę 3 metų pradeda žaisti kartu su kitais vaikais; žaidžiant pirmenybė teikiama tos pačios lyties draugams; 3–4 metais žaidžiami sudėtingesni žaidimai, kurie persikelia į įsivaizduojamą pasaulį, vaidybiniai žaidimai sudaro sąlygas vaikui mokytis palengva prisiimti vienkis ar kitokius vaidmenis, reguliuoti savo emocijas. Tyrimai rodo, kad tiek dvimečių berniukų, tiek ir mergaičių emocinio reguliavimo lygis leidžia numatyti agresyvaus jų elgesio lygį, kai jiems sukaks ketveri.

4–6 metų vaikams būdingas lyties pastovumas; jiems būdinga pastovi draugystė, jų kategoriškas „aš“, pagrįstas fizinėmis savybėmis, gebėjimais, savęs kaip asmens suvokimu; besivystantis vaiko emocinis reguliavimas ankstyvojoje vaikystėje sudaro prielaidas ir yra susijęs su vaikų gebėjimu laikytis dorovinių normų ir mokantis mokykloje atskirti, kas yra gerai, o kas negerai.

6–11 metų vaikų socialinėje aplinkoje griežtai atskiriamos skirtingos lytys, nustatomos neformalios taisyklės dėl ribų pažeidimo; berniukai ir mergaitės skirtingai bendrauja su tos pačios lyties bendraamžiais. Jie save apibūdina atsižvelgdami į psichologines savybes; tačiau šiame laikotarpyje savigarba dar pagrįsta neatitikimu

tarp idealiojo ir realiojo „aš“; savęs suvokimas skiriasi priklausomai nuo įvairių gebėjimų (pavyzdžiui, akademinų, sportinių) sričių.

Skatindami vaikų socialinę ir emocinę brandą, tėvai ir kiti suaugusieji turėtų siekti, kad vaikas galėtų lengviau atsiskirti nuo tėvų, sudaryti sąlygas jiems žaisti su kitais vaikais, palikti jį su kitais suaugusiais. Vaikas kartu su suaugusiuoju turėtų priprasti vaikščioti didesnėse teritorijose: muziejuose, parkuose, soduose, baseinuose, lankytis triukšmingose vietose, prekybos centruose ir pan. Suaugusieji turėtų sudaryti sąlygas atsiskleisti vaiko: **pasitikėjimui savimi**, t.y. tikėti savo sėkme, kad viskas jam pasiseks, nes pasitikintys vaikai labiau linkę imtis naujų užduočių, jie dažniau siekia pakartoti veiklą, kai ji nepasiseka; **savarankiškumui**, siekdami, kad jis kai kuriuos dalykus darytų pats; **motyvacijai**, skatindami vaiką mokytis; **smalsumui**, nes vaikas iš prigimties yra smalsus ir nori sužinoti apie mokymosi galimybes; **atkaklumui**, kad jis baigtų tai, ką pradėjo; **bendradarbiavimui**, t. y. būti ir mokytis kartu su kitais; **savikontrolei**, leidžiančiai įsisąmoninti, kad elgesys, susijęs su mušimusi, užgauliojimais, yra nepriimtinas. Jie turėtų išmokti tinkamai išreikti savo pyktį; **empatijai**, leidžiančiai vaikui domėtis kitais ir suprasti, kaip ir ką jie jaučia.

Kiekviena šeima siekia, kad jų vaikas rastų vietą visuomenėje, gebėtų tinkamai bendrauti su įvairaus amžiaus žmonėmis, gerai jaustųsi jam nepažįstamoje aplinkoje, t.y., kad jis augtų ir užaugęs būtų laimingas. Tam augantis vaikas turėtų įgyti pasitikėjimo savimi, turėtų gerbti save, siekti sėkmės, pasitikėti savo šeima, auklėtojais, mokytojais, bendraamžiais, būti priimtas, pripažintas aplinkinių. Augdamas vaikas turėtų pamažu vis geriau įsisąmoninti savo savijautą, norus, gebėjimus, stengtis suprasti, kas padeda ir kas

trukdo jam gerai jaustis ir veikti, tinkamai bendrauti su bendraamžiais ir suaugusiais. Vaiko socialiniai raidai svarbią reikšmę turi ir kitų žmonių suvokimas, priėmimas, jų mimikos, gestų, emocijų „perskaitymas“, todėl vaikas palengva išmoksta perskaityti kitų jausmus, nujauti, kai kitam reikia pagalbos, mėginti jam padėti, siekti elgtis savarankiškai, suprasti, kas gerai ir kas blogai. Jis pratinasi elgtis lanksčiai įvairiose jam išskylančiose gyvenimiškose situacijose, t.y. sugyventi su ta socialine aplinka, nuo kurios priklauso jo santykiai su aplinkiniais ir pačiu savimi. Tam, kad vaikas tinkamai prisitaikytų visuomenėje, jam būtini socialiniai gebėjimai, kuriems ugdyti įtakos turi socialinė vaiką supanti aplinka.

Santykiai su bendraamžiais labai svarbūs įvairiais vaiko gyvenimo laikotarpiais. Daugelyje situacijų vaikai emociškai veikia vienas kitą, skatindami vienokį elgesį ir nepriimdami kitokio elgesio, t.y. sąveikaudami vaikai skatina arba agresyvų arba prosocialų (tinkamą) elgesį. Taigi vaikai vienas kitam yra tartum savotiškas modelis, sudarantis sąlygas kopijuoti, mėgdžioti vienas kito elgesį. Stebėdami vaikus darželiuose arba pradžios mokyklose galime matyti, kad vieni vaikai yra populiarūs, o kiti ne. Tokia padėtis gali išlikti ne tik darželyje, bet ir mokykloje. Atlikti tyrimai rodo, kad palankūs ir geri vaiko santykiai su bendraamžiais įvairiais gyvenimo laikotarpiais turi įtakos kiekvieno iš mūsų psichinei sveikatai sulaukus brandaus amžiaus. Todėl suaugusiesiems svarbu žinoti, kokiam vaikui bendraamžiai simpatizuoja, o kokiam yra abejingi, su koku vaiku bendraamžiai yra nelinkę bendrauti, o su koku ne.

Tyrimai rodo, kad populiarūs vaikai labiau linkę bendrauti ir bendradarbiauti su įvairiais žmonėmis, jiems būdingas prosocialus (teigiamas) elgesys žaidžiant su bendraamžiais. Nepopuliarūs vaikai dažnai yra linkę elgtis agresyviai, jie dažnai iškrenta iš bendrų

žaidimų su bendraamžiais. Ikimokykliniame amžiuje vaiko demonstruojami socialiniai gebėjimai leidžia pakankamai tiksliai numatyti, kokią socialinę padėtį pradinėse klasėse gali užimti vienas ar kitas vaikas, t.y. ar jis bus lyderis, populiarus, nepopuliarus, o gal atstumtasis. Kiti tyrimai rodo, kad populiarūs grupėje vaikai išsiskiria šiais socialiniais gebėjimais: jie yra įvaldę įvairius socialinius gebėjimus; jie geba pamažu įsitraukti į grupinius užsiėmimus, teikdami pastabas bei dalindamiesi informacija, ir tik po to jie linkę pereiti prie aktyvių veiksmų; populiarūs vaikai yra jautresni kitų poreikiams ir veiksams, neprimeta savo valios kitiems vaikams; sutinka žaisti šalia kitų vaikų ir su jais; moka palaikyti draugiškus santykius; kai reikia, ateina į pagalbą; geba palaikyti pokalbį; dalinasi įdomia informacija; atsiliepia į kitų siūlymus; moka spręsti konfliktus; konfliktinėse situacijose nelinkę elgtis agresyviai arba naudoti fizinę jėgą.

Kodėl vieni vaikai turi šiuos socialinius gebėjimus, o kiti neturi? Viena svarbiausių priežasčių yra žiaurus suaugusiųjų elgesys su vaiku naudojant fizinę prievartą vaikystės laikotarpiu. Tyrinėtojai akcentuoja, kad vaikai, su kuriais griežtai ir žiauriai elgėsi suaugusieji, dažniau yra atstumiami savo bendraamžių. Tokie vaikai negeba tinkamai bendrauti ir bendradarbiauti su savo bendraamžiais, jie yra jų mažiau mylimi, mažiau populiarūs, t.y. dažniau tampa izoliuoti, o tai reiškia, kad tokių vaikų socialinė izoliacija su laiku gali didėti. Taigi vaiko santykiai su bendraamžiais veikia vaiko socializaciją ypač viduriniojoje vaikystėje, todėl būtina dar vaikystėje padėti vaikams ugdyti jų socialinius gebėjimus. Suaugusieji galėtų šiuos gebėjimus padėti ugdyti pateikdami konkrečių pavyzdžių, aiškindami, sudarydami sąlygas vaikui sąveikauti su bendraamžiais. Taigi vaikams turi būti suteiktos galimybės žaisti su kitais vaikais, sudarant tam tinkamą erdvę ir priemones, vaikai turi turėti galimybes

žaidžiant kreiptis į suaugusiuosius, siekdami gauti informacijos, spręsdami konfliktus, koreguodami savo veiklą.

Socialinių gebėjimų raidai svarbus gali būti ir vaiko įsivaizduojamas draugas. Daugelis ikimokyklinukų, susikuria sau realiai neegzistuojančius draugus. Šie įsivaizduojami vaiko gyvenimo bendražygiai, kuriuos vaikas vadina vardais, mini pokalbiuose, žaidžia ilgai trunkančius žaidimus kaip su realiais partneriais. Jie yra labai svarbūs vaiko gyvenime. Vaikui toks įsivaizduojamas draugas padeda susidoroti su baimėmis, pakeičia tam tikru momentu nesančius draugus, palaiko jį priimant sprendimus.

Nors vaikui toks draugas atrodo realus, tačiau tikrovėje jis neegzistuoja. Neseniai atlikti tyrimai rodo, kad iki 65 proc. ikimokyklinio amžiaus vaikų išsigalvoja sau draugus. Nors kai kurie vaikai, turintys išsigalvotus draugus, gali turėti klinikinių problemų brandos amžiuje, tačiau iš esmės tai yra susiję su teigiamomis vaiko savybėmis. Tokie vaikai, lyginant su kitais vaikais, neturinčiais įsivaizduojamų draugų, daugiau bendraujantys, mažiau užsispyrę, kūrybiškesni, turi daugiau realių draugų, linkę intensyviau dalyvauti šeimos gyvenime. Tai rodo, kad įsivaizduojami draugai padeda įgyti daugiau socialinių gebėjimų, nes tokie vaikai turi didesnių galimybių „treniruotis“ ir mokytis palaikyti pokalbį, spręsti iškilusias konfliktines situacijas. Vaiko turimi įsivaizduojami draugai leidžia prognozuoti, kad tokie vaikai lengviau adaptuosis darželio grupėje, mokyklos klasėje bus draugiški ir gebantys bendrauti su bendraamžiais ir suaugusiais.

Užduočių muziejininkams edukatoriams pavyzdžiai

1. ŽAIDŽIAME PASAKĄ

Tikslas – supažindinti su liaudies pasakomis naudojant vaidybos metodą

Uždaviniai:

1. Papasakoti lietuvių liaudies pasaką;
2. Gamintis rekvizitus iš gamtoje randamų medžiagų;
3. Padėti vaikams įsijausti į personažą;
4. Pristatyti auditorijai savo spektaklį.

Paskirtis: ikimokyklinio amžiaus vaikams, iki 18 vaikų grupei.

Užsiėmimo eiga

I susitikimas, 45 min.

1. Pasakos skaitymas;
2. Aptarimas:
  - ♦ Pasakos turinio klausimai;
  - ♦ Reikalingų priemonių klausimai.
3. Spektakliui reikiamų priemonių paieška gamtoje.

Asociacijų kūrimas:

karūnos=vainikai;
pinigai=akmenukai;
dovanos=gėlės ir pan.

II susitikimas, 45 min.

1. Prisimenama pasaka, kartojama antrą kartą;
2. Vaidmenų skirstymas;
3. I repeticijos bruožai.

III susitikimas, 45 min.

1. Repeticijos kartojimas, generalinė repeticija;
2. Spektaklio demonstravimas tėvams ir draugams.

Naudojami metodai:

- ◆ Pasakojimas;
- ◆ Klausimai/atsakymai;
- ◆ Vaidybinė/praktinė veikla;
- ◆ Sinestezinis/judėjimo;
- ◆ Simbolių vartojimas;
- ◆ Gamtos animizmas;
- ◆ Įspūdžių patyrimas;
- ◆ Kartojimas;
- ◆ Atminties vystymas.

Parengė Jurgita Jasevičiūtė, Gabija Šutkienė.

2. KELIONĖ LAIKU

Pradinių klasių mokiniams nuo 2 iki 4 klasės.

Edukacinis užsiėmimas, kuriame pasitelkus nuotraukas, brėžinius, žemėlapius, pasakojama Gargždų istorija nuo miesto atsiradimo ištakų iki dabartinių laikų. Moksleiviai taip pat atlieka praktines užduotis:

1. Pirmoji „Kelionė“. Muziejaus edukatorė veda mokinių ekskursiją po Gargždų miestą neišeinant iš muziejaus. Moksleivių prašoma užsimerkti ir įsivaizduoti, kad jie eina nusakomu maršrutu, tam tikroje vietoje sustojama,

ir mokiniai turi atspėti, kurioje vietoje ar prie kurio objekto jie „atėjo“.

2. Po „kelionės“ moksleiviai atlieka dar vieną užduotį – sprendžia kryžiažodį, kurio klausimai susiję su Gargždų miesto istorija.

Darbą atliko Gargždų krašto muziejaus edukatorė Gintarė Sargūnaitė.

3. EDUKACINĖ PROGRAMA „LIAUDIES PASAKOS LĖLIŲ TEATRE“

Skirta jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams.

1. Susipažinimas su eksponatais – teatro lėlėmis:
  - a. personažai;
  - b. lėlių valdymo principai (lyginamos dvi lėlės ir vaikai ieško jų skirtumų);
  - c. išsiaiškinamas sąlygiškumo principas teatre (namas mažesnis už žmogų, o vieversėlis už karvytę);
  - d. lėlių valdymo sudėtingumas (vaikai gali pavedžioti lėlę – eksponatą);
  - e. pasakojimas – diskusija apie teatro lėlių kūrėjus ir gamintojus.
2. Praktinė veikla:
  - a. pasakos sekimas vaikams pasitelkiant lėlę (lietuvių liaudies pasaka „Jaučio trobelė“). Kai kurie pasakos elementai kuriami drauge su vaikais;
  - b. vaikai paskirstomi pasakos personažais (pagal jų pačių pageidavimus);

- c. išdalinamos vaidinimui skirtos lėlės. Vaikai supažindinami su jų valdymo ypatumais;
  - d. repeticija;
  - e. vaidinimas.
3. Aptarimas:
- a. Kaip mokiniams sekėsi vaidinti?
  - b. Ar nejautė scenos baimės?
  - c. Apie ką ši pasaka?
4. Namų užduotis – nupiešti tai, kas labiausiai patiko.
- Darbą atliko Daiva Krutulienė, Aušra Mickevičienė.

4. PAŽINTIS SU MAIRONIO NAMAIS IR KŪRYBA **Pradinių klasių mokiniams**

Edukacinę programą „Pažintis su Maironio namais ir kūryba“ sudaro dvi dalys. Pirmiausia ekskursijų vadovė moksleivius supažindina su Maironio butu: trumpai papasakoja apie kambarių paskirtį, pristato svarbiausius eksponatus. Vėliau kiekvienas vaikas gauna po keletą kortelių su kambariuose esančių eksponatų nuotraukomis. Vaikščiodami po kambarius moksleiviai mėgina surasti jau matytus, iš vadovės pasakojimo girdėtus ir kortelėse pavaizduotus paveikslus, nuotraukas, baldus, buitines daiktus. Suradę eksponatus, vaikai korteles pastato šalia jų.

Antroje užsiėmimo dalyje pradinukai dalyvauja kūrybiniame procese. Vaikams išdalinamos kortelės su sukarpytais Maironio eilėraščių tekstų žodžiais. Moksleiviai dėlionės principu iš turimų žodžių kuria savo eilėraščio posmą.

Programos pabaigoje ekskursijų vadovė drauge su moksleiviais vėl keliauja po Maironio butą, tikrina korteles bei pasakoja apie kiekvieno kortelėje pavaizduoto eksponato istoriją, paskirtį, siedama juos su Maironio darbu, pomėgiais, asmenybe. Baigus tikrinti korteles, edukacinės programos dalyviai skaito dėlionės principu sukurtą eilėraščio posmą. Vėliau ekskursijų vadovė perskaito, kokį eilėrašį iš tų pačių žodžių yra sukūręs Maironis.

Iliustruojame pasaką. Programos pradžioje ekskursijų vadovė moksleiviams pristato lietuvių rašytoją Vytautą V. Landsbergį, perskaito jo pasaką „Bulvė generolė“. Vaikai suskirstomi į keturias grupes, kurių kiekviena gauna skirtingą dėlionę. Jų užduotis – sudėti paveikslukus ir atpažinti jau girdėtos pasakos personažus ar veiksmo scenas, pvz.: bulvę generolę, vardu Karolina, kopūstą Petrą – Povilą, kopūsto ir bulvės vestuves, miegantį kopūstą Jurgį. Vėliau, pasirinkę piešimo techniką, moksleiviai patys iliustruoja pasaką. Savo įsivaizduojamus pasakos personažus dalyviai gali piešti guašu, akvarele, spalvotais pieštukais arba kreidelėmis, flomasteriais.

Edukacine programa siekiama per dailę ir literatūrą ugdyti vaikų pažinimo bei meninę kompetenciją.

Svečiuose pas Maironį

Per ekskursiją po Maironio butą specialiai parengtame sąsiuvinyje, kurį gauna kiekvienas lankytojas, mokiniai atlieka užduotis, kurios skatina atidžiau pažvelgti į eksponatus, gilinti savo žinias. Sąsiuvinyje gausu paveikslėlių, nuotraukų, susijusių su Maironio gyvenimu. Apie šią programą rašė Santaros vidurinės mokyklos pradinukai: Maironio namuose labai malonūs žmonės, todėl blogos nuotaikos ten eiti nederėtų.

Jaunesniųjų klasių moksleiviams

Viešnagė Maironio namuose

Maironio memorialiniame bute kiekvienas mokinys pagal pateiktus aprašymus suranda eksponatus. Vėliau dalijamasi įspūdžiais, aptariami rezultatai.

Programos eigoje varžosi 2 žaidėjų grupės, kuriose yra vienas narių skaičius. Kiekvienas žaidėjas gauna po užduočių kompleksą (taigi derinamas ir individualus darbo metodas), tačiau, iškilus neaiškumams, jis gali kreiptis į savo komandos narius, prašydamas pagalbos. Abi komandos rungtyniauja tarp savęs, kuri komanda padarys mažiau klaidų. Taip skatinama atidžiau atlikti užduotis, nes vertinama visa komanda, o ne pavienis jos narys.

Kas gi taip sudomino moksleivius? Tegu jie patys atsako į šį klausimą. „Įėjome į prieškambarį. Nors tai ir prieškambaris, po kurio buvo vienas už kitą gražesni kambariai, tačiau savo puošnumu jis yra gražesnis net už auklėtojo namus! Kur ten už auklėtojo, jis gražesnis už mano namus. Ekskursijos vadovė, suskirsčiusi mus į dvi komandas, išdalino po dešimt lapelių su užšifruotais daiktų, kuriuos reikėjo rasti, aprašymais. Priėmęs šį žaidimą kaip rimtą bandymą, puoliau vykdyti užduotis. Buvo visai smagu, aš nesuradau tik dviejų daiktų, tad teko prašyti pagalbos. Visi klasės draugai šypsodamiesi lakstė po kambarius ir atsakinėjo į kortelėje užduotus arba užšifruotus klausimus. Kadangi Maironis gyveno tik aštuoniuose to namo kambariuose, todėl mums neteko apžiūrėti viso muziejaus, o gaila... Bet geriau pagalvojus, kad to, ką pamačiau, man užteks ilgam, daugiau įspūdžių tikrai nereikėjo.“

Nuo plunksnos iki knygos

Ekskursijų vadovas pasakoja moksleiviams, pasidalinusiems į 4 grupes, kaip iki rašto atsiradimo informacija buvo perduodama įvairiais ženklais, pvz., išvykdamas medžiotojas palikdavo nubrėžtą strėlę, kad būtų žinoma, į kurią pusę jis išvyko. Siūloma ir moksleiviams pasekti išdėstytomis strėlėmis ir pabūti „medžiotojais“ – surasti ir iš paveikslėlių pirmų raidžių sudėti žodį – gyvūno pavadinimą. Kiekviena grupė seka skirtingų spalvų rodyklėmis. Kadangi dažniausiai moksleiviams patinka toks „skaitymo“ būdas, jiems leidžiama sudėti dar kažkokių kitų žodžių asmeniškai, ir vėliau, pasikeitus vietomis, aiškintis, ką parašė kita grupė. Sugrįžusiems į savo vietas „medžiotojams“ parodomi paprasti piešiniai, kokie buvo anglimis braižomi ant sienos. Jie spėlioja, kas tuose piešiniuose pavaizduota ir – kiek bei kokios informacijos galima perduoti neturint jausmus ar veiksmus apibūdinančių žodžių, kai tai, ką reikia perduoti kitiems, galima tik nupiešti.

Vėliau mokinukai supažindinami su pirmaisiais rašto ženklais – „dievų žodžiais“ (egiptietiškais hieroglifais); naudodami tuos hieroglifus su pateiktais kiekvieno hieroglifo atitikmenimis lietuviškoje abėcėlėje jie bando sudėlioti žodžius, ir vėliau, susikeitę vietomis, mėgina perskaityti, kuri grupė kokį žodį sudėjo. Susipažinę su rašto atsiradimo istorija, moksleiviai sprendžia kryžiažodį, aiškinasi, kokios buvo pirmosios rašomosios medžiagos ir priemonės – ieško paslėptų žodžių ir mėgina paaiškinti, ką reiškia papirusas, pergamentas, kaip su rašymu susijęs molis ar nendrė. Jų atsakymus komentuoja ir papildo ekskursijų vadovas.

Kadangi spausdintų knygų dar nebuvo, žmonės rašė plunksnomis, todėl ir vaikams duodama rašalo bei plunksnų, kad jie pabandytų rašyti šiuo senoviniu metodu, kai kompiuterių ar spaustuvių dar

nebuvo. Vėliau mokiniai turi galimybę „nusikelti“ į J. Gutenbergo laikus ir, naudodami iškilius rašto ženklus, patirti spausdinimo sunkumus.

5. EDUKACINIS UŽSIĖMIMAS „DARBŠTUS DUONĄ GAMINA, TINGINYS VARGĄ AUGINA“

Tikslas: per praktinę užsiėmimą – duonelės kepimą – ugdyti meilę savo šalies papročiams, tradicijoms.

Uždaviniai:

- ◆ Iškepti duonos kepalėlius;
- ◆ Papasakoti, kaip seniau kepė duoną, kokie buvo lietuvių papročiai, susiję su duonele;
- ◆ Išmokti 3 žaidimus.

Užsiėmimas prasideda, kai krosnis jau iškūrenta ir išrauginta duonos tešla duonkubilyje.

Grupės dalyviai, pamokyti užsiėmimo vedėjos, su žarstekliu ir semtuvėliu išima žarijas ir „pušine“ iššluoja krosnį. Ant kopūsto lapo ar ajerų kiekvienas formuoja savo duonos kepalėlį ir su liže juos pašaua į krosnį. Visi stebi, kaip duonelė kepa.

Kol duona kepa (apie 1,5 val.), edukacijos vedėja pasakoja, kaip minkė duoną, kaip kūreno krosnį, kokių malkų reikėjo ir t. t. Pasakojama apie lietuvių papročius, susijusius su duona, moko masi ratelių, žaidimų. Užsiėmimo vedėjai skambinant kanklėms, dainuojamos dainos. Kai duonelė iškepa, ji traukiama iš krosnies, apdengiama šlapiu lininiu rankšluosčiu ir leidžiama ataušti. Vienas kepalėlis suraikomas ir visi ragauja po gabalėlį, užsitemdami sviestu.

Užsiėmimo pabaigoje minamos mįslės, susijusios su daiktais ir įrankiais, naudotais per užsiėmimą.

Metodai:

- ♦ Pasakojimas – naujų žinių suteikimas;
- ♦ Praktinė veikla – ugdomi įgūdžiai dirbti individualiai, sutelkti dėmesį į užduotį, skatinami įgūdžiai dirbti grupėje;
- ♦ Emocinis perteikimas – ugdomas pilietiškumas – meilė savo šalies tradicijoms ir papročiams;
- ♦ Grįžtamasis ryšys – mįslių minimas – kartojimas, skatinant vaikų gebėjimą įsiminti naujus žodžius, tuo turtingant vaiko žodyną.

Užsiėmimą aprašė Lorita Kulakauskienė, Jurgita Adomaitienė, Jolanta Petronytė, Gražina Meilutienė, Laura Obelevičiūtė.

6. JAUNESNIŲJŲ MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ EDUKACINIŲ PROGRAMŲ ANALIZĖ

Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams mąstymui tampant vis logiškesniu, žaidimų jau nepakanka, jiems reikia informacijos čia ir dabar. Edukacinės programos jaunesniesiems mokiniams suteikia galimybę informaciją gauti neįprastoje mokytis aplinkoje, kur vietoje čia ir dabar susipažįstama su eksponatais, leidžiama juos paliesti, su jais susipažinti iš arčiau. Kaip pavyzdys, edukacinė pamokėlė apie rudenį, kai iš pradžių mokinius supažindinama su rudeniu, su rudeniniais lapais, o vėliau iš šių lapų daromi darbeliai. Edukacinėje programoje „Molinukas“ vaikai mokosi lipdyti iš

molio, o „Geležinkelininkų profesijos pasaulyje“ „dirba“ su geležinkelininkų darbo įrankiais, taip suprasdami, koks darbo įrankis kam naudojamas.

Tokio amžiaus vaikų lavėja vaizduotė, gerėja atmintis, tačiau į klausimus gali atsakyti tik tada, kai pateikiami pavyzdžiai ar operuojama daiktais. Edukacinėse programose vaikams informacija suteikiama vaizdžiais pasakojimais, kaip apie miegapelę, kuri miega susisukus uodegėlę apie nosytę. Žaidžiamas žaidimas „Atpažink geležinkelininką“, per kurį vaikai be žodžių turi parodyti savo draugams geležinkelio atstovą, su kuriuo prieš tai susipažino. Baigiantis programai duodami kontroliniai klausimai, kurie padeda vaikams lengviau įsiminti tai, ką jie per pamoką sužinojo.

Pagal socialinės raidos ypatumą, vaikų priklausomybė jaunesniame amžiuje perauga į prisirišimą prie savo bendraamžių. Taip jie mokosi vienas su kitu bendrauti, drauge dalyvauti programoje. Edukacinėse pamokose vaikams taip pat leidžiama atliekant užduotis pasirinkti sau porininką, kaip žaidime „Traukinys“, kuriame jie sustoja po du. Kad vaikai nesijaustų nuskriausti, jei kuris neturi draugo, suskirstomi į komandas pagal savybes, kaip edukacinėje programoje Jonavos krašto muziejuje. Čia vaikai skirstomi pagal tai, kas turi klijų ir kas turi žirkles. Tokiu būdu visi vaikai turi reikalingų priemonių ir mokosi vienas su kitu bendrauti.

Darbą parengė Raminta Kirtiklytė, Aldona Petrokienė (Jonavos krašto muziejus), Rima Binkienė (Biržų krašto muziejus „Sėla“).

7. KAUNO TVIRTOVĖ

Kūrybinės edukacinės pamokėlės programa 1 – 5 klasių mokiniams

Tikslas: per kūrybinės edukacinės pamokėlę mokinius supažindinti su Kauno tvirtovės istorija ir jos pritaikymu.

Būdai:

- ♦ Pasakojimas – naujų žinių suteikimas;
- ♦ Vaizdinis – emocijos suteikimas;
- ♦ Praktinis – ugdomi įgūdžiai dirbti individualiai ir grupėje, sutelkti dėmesį užduočiai atlikti, darbinės atminties įgūdžiai;
- ♦ Grįžtamasis ryšys – diskusija, patys dalyviai vertina savo darbelius, forto nuotrauką ir už savarankiškai suklijuotą dėlionę gauna dovanų.

Priemonės – Kauno tvirtovės fortų nuotraukos ir jas atitinkantys skiautiniai, kanceliarinės priemonės.

I variantas. Skirtas 1 – 4 klasių mokiniams

1. Ekspozicijoje vadovas trumpai pristato Kauno tvirtovės istoriją. Rodo ir paaiškina Kauno tvirtovės žemėlapi, fortų schemas, nuotraukas.
2. Edukacinių programų klasėje vadovas demonstruoja, aiškina, analizuoja Kauno tvirtovės įvairių laikotarpių fortų nuotraukas.
3. Kiekvienas moksleivis savarankiškai atlieka kūrybinę užduotėlę: išdalinama po forto nuotrauką ir ją atitinkančią popierinių skiaučių dėlionę, kurią reikia taisyklingai suklijuoti. Diskutuojame, vertiname darbelius.

II variantas. Skirtas 5 klasių mokiniams

1. Ekspozicijoje vadovas trumpai pristato Kauno tvirtovės istoriją. Rodo ir paaiškina Kauno tvirtovės žemėlapi, fortų schemas, nuotraukas.
2. Edukacinių programų klasėje vadovas demonstruoja Kauno tvirtovės įvairių laikotarpių fortų nuotraukas; aiškina, analizuoja fortų schemas.
3. Kiekvienas moksleivis savarankiškai atlieka kūrybinę užduotėlę: moksleiviams išdalinami popieriaus lapai, kuriuose yra tik dalis vieno iš fortų schemų. Kiekvienas moksleivis, pasitelkęs savo kūrybiškumą, turės nupiešti trūkstantą schemas dalį.
4. Diskutuojame, vertiname darbelius.

Programą parengė Kauno IX forto ryšių su visuomene skyriaus vedėja Jurgita Adomaitienė

8. EDUKACINĖS PROGRAMOS „ŽAIDŽIAME POEZIJĄ“ TURINIO ANALIZĖ

V. Mykolaičio-Putino memorialiniame bute – muziejuje nuo 2008 m. vedama edukacinė programa „Žaidžiame poeziją“, skirta pradinėjų klasių mokiniams. Kadangi tokio amžiaus vaikai jau pradeda įsidėmėti sąvokas, edukacinės programos tikslas yra supažindinti su eilėraščio, poezijos, poeto sąvokomis ir žaidžiant sukurti savo eilėraštuką. Mokymasis tokio amžiaus vaikams – svarbiausia veikla, be to, pradiniam mokykliniam amžiui lavėja vaizduotė, atmintis, dėmesys, todėl naudojant įvairias vaizdines priemones, memorialinius daiktus, skaitant eilėraštkus, skatinama išmokti keletą naujų sąvokų – kas yra poezija, eilėraštis ir poetas. Be to, kad procesas

būtų įdomesnis ir vaikai praktiškai pajustų, kas yra kūryba, žaidimo principu kuria savo eilėraštuką.

Naudojama vaizdinė medžiaga: eilėraščiai – dėlionės, vaikų literatūros autorių eilėraščiai, memorialiniai daiktai, V. Mykolaičio-Putino rankraščių kopijos.

Taikomi metodai: pasakojimas, mįslės, skaitymas, žaidimas, aptarimas.

Pirmiausia atėjusieji į edukacinį užsiėmimą labai trumpai supažindinami su memorialiniu butu. Paklausama, ar vaikai žino, kur atėjo. Pasakoma, kad tai yra rašytojo V. Mykolaičio-Putino butas, kuriame jis gyveno, o dabar čia įsteigtas muziejus, kuriame galima pamatyti, kaipgi gyveno rašytojas ir kokiais daiktais naudojosi kurdamas poeziją. Parodoma biblioteka, pasakojama, kaip mėgo poetas skaityti, pirkti knygas ir jas saugoti. Kiekvienas pasakytas teiginys siejamas su vaizdais (paveikslas, kad vaikai pamatytų, kaip atrodė rašytojas, biblioteka, knygos).

Mokinių klausama, gal jie žino kurį nors V. Mykolaičio-Putino sukurtą eilėraščių ir siūloma iš rašytojo knygelės, skirtos vaikams, išsirinkti vieną ir jį perskaityti. Jei atsiranda norinčiųjų, eilėraščių ar kelis jų skaito vaikai, jei nėra tokių, skaito pats edukatorius. Po to aiškinama, kas yra poezija, eilėraštis, poetas. Pavyzdžiui, poezija – eiliuoti literatūros kūriniai, poetas (kūrėjas) – poezijos kūrinių autorius. Taigi, kaip atsiranda, kaip sukuriamas eilėraštis? Mėginama paaiškinti siejant su vaikų patirtimi, klausama, kas juos yra labiausiai sužavėję ir apie ką norėtų parašyti, tada atsakymai siejami su aiškinimu, kaip atsiranda eilėraštis. Galimas aiškinimo pavyzdys:

„Mokykloje rašote rašinėlius. Pavyzdžiui, aprašote vasaros atostogų išpūdžius. Gal teko būti kaime prie ežero? Prisimenate žydinčias pievas, paukščių čiulbėjimą, raibuliuojantį ežero vandenį,

maloniai praleistą laiką uogaujant, išskylaujant ir pan.? Nereikėjo eiti į mokyklą, rengtis pamokoms. Tie malonūs prisiminimai sukelia tam tikrą nuotaiką, kuri verčia ieškoti įvairesnių, gražesnių žodžių, pasakytume – poetinių. Bet tai dar nebūtų poezija. Kad iš to rašinėlio išeitų eilėraštis, reikėtų jį surašyti eilėmis ir posmais, laikantis tam tikrų taisyklių. Viena iš jų – eilutes reikia surimuoti. Eilučių pabaigos žodžiai turi vienodai ar panašiai skambėti. Tam padeda rimas. Pavyzdžiui, sunku – taku, minti – apkabinti. Paprasčiausias eilėraščio pavyzdys – skaičiuotės. Taip pat patarlės ir priežodžiai gali būti eiliuoti. Eiliuotą tekstą daug lengviau įsiminti.“

Toks aiškinimas siejamas su vaikų patirtimi, padeda jiems geriau suvokti, kas įkvepia eilėraščio autorių, kad iš kiekvienos patirties gali gimti nuostabus kūrinys.

Po to liečiama kita tema – kokių įrankių reikia, kad galėtume eilėraštį užrašyti. Aiškinama, kad anksčiau daugiausia rašydavo ranka, spausdindavo rašomosiomis mašinėlėmis. Leidžiama „išbandyti“ V. Mykolaičio-Putino memorialinę rašomąją mašinėlę „Torpedo“, aiškinamas jos veikimo principas. O kai prispausdinama daug gražių eilėraščių, leidžiamos knygos. Anksčiau, kad jas galėtų perskaityti, reikėdavo specialių įrankių. Nuo V. Mykolaičio-Putino rašomojo stalo paimami du daiktai (peilis, skirtas popieriui pjaustyti, ir pirštų drėkintuvas), vaikų prašoma atspėti, kam šie daiktai galėjo būti naudojami. Kadangi pabrėžiamas šių daiktų santykis su knygomis, kad daiktai paimami nuo rašomojo stalo, vaikai skatinami logiškai mąstyti ir susieti daiktų naudojimo sritis su išgirsta informacija. Paprastai po atsakymų aiškinama, kaip leidžiamos knygos, parodoma sena knyga su nesukarpytais puslapiais ir vaikams leidžiama išbandyti, kaip peiliu perpjaujami lapai.

Mėginama diskutuoti, kas yra kūryba, kad tai ne tik eilėraščių ir prozos rašymas. Kūrybingai dirbti galima bet kokį darbą. Kadangi vaikai bijo nespėti, padaryti kažką ne taip, būti neigiamai įvertinti, pabrėžiame, kad niekada nereikia bijoti kurti – parodoma, kiek yra braukymų V. Mykoliaičio-Putino rankraščiuose, nors yra pripažintas literatūros klasikas. Šiam procesui reikia laiko, įdėti pastangų, kad net ir didžiausi klasikai pridarydavo klaidų, nuolatos savo darbus taisydavo ir tobulindavo. Pabrėžiama, kad be talento, būtinas darbas, valia, užsispyrimas.

Anksčiau minėtas poezijos skaitymas ir rankraščių rodymas, taip pat pasakojimas, kaip kuriamas eilėraštis siejant su jų patirtimi, padeda vėliau vaikams atlikti praktinę užduotį – sukurti savo eilėraštuką ar jo fragmentą. Mat pradinio mokyklinio amžiaus vaikams, perteikiant informaciją ir vėliau ją taikant, padeda rėmimasis tuo, ką vaikai jau žino. Todėl naudojamos konkrečiais daiktais, pavyzdžiais ir skatinama juos pačius mąstyti mėginant atspėti daiktus – mįsles, žaidžiant poezijos kūrimą. Apskritai tokio amžiaus vaikams sunku ilgai dirbti kokį nors darbą, atlikti užduotis, jei nėra žaidimo elementų. Todėl po tokios edukacinės ekskursijos vaikai kviečiami mėginti sukurti savo eilėraštuką ar jo fragmentą. Užsiėmimo dalyviai sudominami kūrybiniu procesu. Visi skatinami drąsiai kurti, reikšti mintis bei individualiai mąstyti, susipažįsta su įžymiausių vaikų literatūros klasikų poezija. Jei edukacinio užsiėmimo dalyvių yra daugiau nei 10, jie skirstomi į dvi grupes, ir užsiėmimas vykdomas dviejuose kambariuose, juose ant grindų paklojami dembliai, padedama pagalvėlių, ant kurių dalyviai sėdi, klūpo arba guli – kaip jiems patogiau.

Dalyviams išdalijamos kortelės su sukarpyto vaikiško eilėraščio teksto žodžiais. Dėlionės principu visi kuria savo eilėraštį, posmą

ar tiesiog eilutę. Kiekvienas dalyvis gauna skirtingų autorių eilėraščius. Baigus kūrybinį procesą, kiekvienas garsiai skaito savo poeziją. Vėliau jie perskaito, kokį eilėraščių iš tų pačių žodžių yra sukūręs vaikų literatūros autorius. Tokiame žaidime lavėja vaiko kalbiniai gebėjimai, plečiasi žodynas, vaikas įgytas žinias, patirtį mėgina sieti su kūrybiniu procesu ir apskritai išmanyti kūrybą. Parinkto žaidimo principas lavina protą, ugdo kūrybiškumą, skatina kurti vaizduotėje arba bandymo metodu, dedant vieną žodį prie kito, mėginti surasti žodžių prasmę ir nustatyti kalbinius, reikšminius santykius tarp jų. Šis žaidimas skatina jų sensorinę, motorinę, socialinę raidą (nuolatos bendrauja su savo klasės draugais, leidžiama jiems pasitarti, padėti vieni kitiems), ugdo mąstymą, fantaziją, kūrybiškumą, iniciatyvumą, savarankiškumą ir pasitikėjimą savimi.

Pradinių klasių mokiniai dažnai subjektyviai suvokia klaidą – klaida tampa ne tik konkretaus rezultato įvertinimu, todėl užsiėmimo pabaigoje viskas aptariama. Vaikai giriami už sukurtus eilėraščius, skatinami, nes tokiu principu visiems pavyksta sukurti eilėraščių, paaiškinama, kad net ir viena eilutė yra labai vertinga, graži, meniškai sukurta, nes tokio amžiaus vaikas paprastai įdeda labai daug pastangų. Kadangi pradiniame mokykliniame amžiuje konkretaus vaizdinio mąstymo raidą skatina žaidimai, piešimas, konstravimas, ši edukacinė programa, kurioje naudojama ir žaidimo, ir konstravimo elementų, atitinka vaikų raidos poreikius, ir mokinukas tobulėja, ugdosi.

Darbą parengė V. Mykolaičio-Putino memorialinio buto – muziejaus muziejaininkė Giedrė Matiukaitė

Paauglystės psichologiniai ypatumai

Paauglystė – tai gyvenimo etapas tarp vaikystės ir suaugystės. Paauglystėje vyksta biologiniai, psichologiniai, socialiniai pokyčiai.

Paauglystė prasideda lytiniu brendimu. Nors tai normalus brendimo procesas, tačiau kiekvienas paauglys gali turėti įvairių sunkumų. Ypač jie pasireiškia tada, kai paauglys yra ne pagal metus lytiškai subrendęs arba jo brendimas atsilieka. Toks paauglys gali patirti stresą, kurio pasekmės – žemesnė savigarba, savivertė.

Paauglystėje didėja ūgis, kinta svoris, vystosi antriniai lytiniai požymiai, keičiasi išvaizda. Šie paauglių pokyčiai vyksta skirtingu ir individualiu greičiu bei tempu. Taigi vieni paaugliai jaučiasi suvaržyti, drovūs, nerangūs ir nespėjantys keistis kartu su kitais paaugliais, kurie jau yra kitoje ugdymosi pakopoje. Todėl daugelis paauglių gali jaustis labai susirūpinę dėl savo išvaizdos, svorio, skirtingo brendimo tempo.

Lytiniai pokyčiai gali būti paauglio diskomforto priežastimi. Didėjant lytinei energijai, paauglys susiduria su asmeninio seksualumo ir seksualinio tapatumo problemomis. Jos tampa svarbiomis daugeliui paauglių ir veikia jų tarpasmeninius santykius.

Kognityvinė raida paauglystėje. Vykstant biologiniams pokyčiams kartu vyksta ir kognityviniai pokyčiai. Paauglys ugdomi abstraktyvaus mąstymo gebėjimus, atranda būdų, kaip spręsti santykių problemas, įžiūri naujus informacijos apdorojimo būdus ir mokosi kritiškai bei kūrybingai mąstyti.

Steinberg, Vandell, Bornstein (2011) išskiria šiuos svarbius mąstymo pokyčius paauglystės laikotarpiu:

1. Gebėjimą mąstyti apie galimybes labiau nei apie tai, kas vyksta čia ir dabar. Taigi paauglystėje tobulėja dedukcinis ir indukcinis mąstymas, paremtas gebėjimu analizuoti reiškinius, formuluoti

išvadas, pereinant nuo bendro prie atskiro ir nuo atskiro prie bendro. Taip pat ugdosi hipotetinis mąstymas, kuris remiasi paauglio gebėjimu nagrinėti vadinamąsias problemas „kas būtų, jeigu būtų“.

2. Gebėjimą mąstyti apie abstrakčias kategorijas: meilę, laimę, demokratiją, teisę, laisvę, moralę, politiką ir pan. Taip pat gebėjimą suprasti patarles, priežodžius, metaforas.

3. Gebėjimą mąstyti apie savo mąstymą. Paauglys geba naudoti metapažinimą (metakogniciją), tai leidžia jam paaiškinti, kokiais būdais jis efektyviai sprendžia problemas. Jo gebėjimas mąstyti apie savo mąstymą yra susijęs su introspekcija, savimone ir intelektualizacija. Tačiau paauglio mąstymas pasireiškia **egocentriškumu**, t.y. įsitikinimu, kad jo mintys, nuostatos ir jausmai yra unikalūs ir nepakartojami. Paauglių egocentriškumas reiškiasi per išivaizduojamą publiką ir asmeninio mito kūrimą. Paauglys mano, kad kiekvienas asmuo jį stebi tarsi jis stovėtų ant scenos. Kartais paauglys tyčia „demonstruoja“ save kitiems, pozuoja, norėdamas savo elgesiu atkreipti į save dėmesį. Dėl savo egocentriškumo paauglys dažnai kuria mitus apie save. Jis gali svajoti apie sėkmę ir imti ja tikėti. Jis mano, kad yra unikalus ir nepakartojamas. Taigi paauglys, išgyvendamas savo ypatingo, unikalumo jausmą, nelinkęs tikėti, kad kas nors kitas geba suprasti ir žinoti, kaip jis jaučiasi.

4. Gebėjimą mąstyti apie dalykus tuo pat metu įvairiais aspektais: metaforiškai, sarkastiškai ir pan. Paauglio mąstymas leidžia jam pačiam save kritikuoti, vertinti idėjas, sprendimus, samprotavimus, keliamas hipotezes, pažvelgti į save iš šalies, įvertinti savo plusus ir minusus.

5. Paauglių mąstymo reliatyvumą, kuris reiškiasi kitaip nei vaikų, kurie daiktuose mato baltą arba juodą. Paauglys, analizuodamas įvairius reiškinius ir faktus, nevertina kaip absoliučiai teisingų.

Anot Piaget (1948–1966), ankstyvojoje paauglystėje vyksta perėjimas nuo konkrečių operacijų stadijos prie formalių operacijų stadijos. Jie geba nagrinėti naujas idėjas, sąvokas ir abstrakčias teorijas. Taigi apie 15–16 metus paauglio mąstymas tampa panašus į suaugusiojo. Nauji informacijos apdorojimo būdai leidžia paaugliams suvokti, suprasti, įsiminti informaciją, naudotis naujai įvaldytomis atminties strategijomis. Vyresni paaugliai linkę tikėti, kad jie išsiskiria puiškesniais gebėjimais nei jaunesni paaugliai. Jie mano, kad gali spręsti painias socialines ir etines (moralines) problemas. Tačiau šis gebėjimas priklauso nuo protinių gabumų, nes, kaip aprašo Jensen ir kt. (1989), gebėjimas greitai apdoroti informaciją yra tiesiogiai susietas su aukštesniais intelektinio funkcionavimo lygiais.

Flavell (1977) pasiūlė keletą būdų, kurių dėka paauglio mąstymas tobulėja greičiau nei vaikystėje, nes paaugliai geba įsivaizduoti realius ir nerealius įvykius:

- ♦ apgalvoti daugybę galimų pasekmių remiantis vienu atskiru pasirinkimu;
- ♦ mąstyti apie planų, projektų derinių variantus;
- ♦ suprasti informaciją ir veikti pagal asmeninį supratimą;
- ♦ spręsti problemas keliant hipotezes, naudojant hipotetinį-deдукcinį mąstymą;
- ♦ spręsti problemas analizuojant įvairias situacijas.

Kita vertus, paauglys, linkęs samprotauti vien prielaidomis, ne visada remiasi realiais faktais, taigi dažnai tikėtina, kad jis samprotauja dėl samprotavimo.

Paaugliams būdinga ir socialinė kognicija, t.y. gebėjimas mąstyti apie kitus žmones. Kartu su individualumo ar unikalumo jausmu ateina gebėjimas kritiškai mąstyti apie kitus žmones ir visuomenines problemas. Paaugliai mokosi, kaip remiantis asmenine

patirtimi, suprasti kitus žmones. Tai įgalina juos priimti sprendimus, kaip bendrauti su kitais asmenimis.

Psichosocialinė raida paauglystėje. Viena svarbiausių psichologinių užduočių paaugliams – asmenybės tapatumas. Paauglystė turi asmenybės formavimo unikalią ir individualią užduotį. Erikson (1968) šį laikotarpį apibūdina kaip tapatumo-vaidmenų maišaties stadiją, kai paaugliui svarbu suprasti, kas aš esu, kokie mano gyvenimo ir profesiniai tikslai, koks yra lytinis, religinis, tautinis tapatumas.

Anot Adams ir Marshall (1996), dažniausia aprašomos šios paauglio asmenybės tapatumo funkcijos:

- ◆ *supratimas* kas esi;
- ◆ kryptis, įsipareigojimai, vertybės, tikslai bei jų numatymas;
- ◆ savikontrolė ir laisva valia;
- ◆ pastovumo, darnumo, harmoningumo, vertingumo, įsitikinimų ir įsipareigojimų numatymas;
- ◆ galimybių įgyti pripažinimą ateityje alternatyviuose pasirinkimuose numatymas.

Adams ir Marshall (1996) teigia, kad tapatumo paieškos yra besitęsiantis procesas, neapsiribojantis vien tik paauglyste. Jie nurodė, jog asmenybės tapatumas gali keistis plėtodamas savimonę per visą asmens raidos ciklą. Vienas jų yra *paauglystė*, kur savęs fokusavimas ir tapatumo formavimas, yra sustiprinti. Netgi jei mes sutiksime, kad tapatumo paieška yra procesas, kuris baigiasi gyvenimo pabaigoje, tai jaunų žmonių stebėjimai pažymi, jog toks savęs fokusavimas ir tapatumo formavimas yra ryškesnis.

Individualumas. *Paauglystėje vystosi nepriklausomybė nuo šeimos. Silpnėja ryšiai su subjektais, kurie anksčiau buvo svarbūs paaugliui, kai jis buvo vaikas, auga gebėjimas perimti visateisio nario funkcinius vaidmenis suaugusiųjų bendruomenėje (Archer, 1992).*

Procesas, kuriantis asmenybės tapatumą ir įgyjantis individualumą, turi socialinę prasmę. Paauglys gali formuoti tikrai bendras sąvokas savyje, santykių su kitais situacijas, jis ieško kaip izoliuotis, nustatyti ribas. Pirma, paauglio socializacijos procesas pagrįstas pusiausvyra tarp individualizacijos ir asmens tapatumo, antra, tai integracija į visuomenę (Adams and Marshall, 1996).

Emocinės reakcijos. Paaugliai, atrasdami save, nuolatos taikosi prie naujų potyrių, susidūrimų ir situacijų. Jie įsitempę, nerimastingi ir susierzinę. Nenuostabu, kad paaugliai demonstruoja sumažėjusius gebėjimus toleruoti kitų emocijas. Todėl paaugliams sunku kontroliuoti ir moduluoti elgesio reakcijas. Tyrimai rodo, kad ankstyvojoje paauglystėje labiausiai trukdanti emocija – gėda (Shave and Shave, 1989). Paaugliai dažnai patiria pajuoką, kuklinasi, sutrinka, jaučiasi bjauriai ir gėdijasi savęs. Todėl suprantama, kodėl jie linkę vystyti stiprius gynybos mechanizmus, kurie gali apimti neigimą, atmetimą, projekciją ir regresiją. Šie gynybos mechanizmai labai svarbūs ankstyvojoje paauglystėje esantiems reaguoti į situacijas ir sąveikauti su kitais.

Socialiniai sunkumai paauglystėje. Didžiausias paauglių sunkumas susijęs su jų troškimu turėti savo vietą visuomenėje ir pritapti joje. Socializacijos procesas traukia paauglius integruotis į visuomenę. Šis procesas vyksta tuo pačiu metu kaip ir asmenybės tapatumo ieškojimas. Socializacija didina asmenybės tapatumo jausmą, jo vystymasis padeda paaugliui elgtis pagal visuomenės standartus ir lūkesčius.

Visuomenė, tėvai, šeima, bendraamžių grupės turi lūkesčių, susijusių su paaugliu. Viltys paremtos atitinkamomis prielaidomis, kad paauglys geba kitaip elgtis. Jungtiniai visuomenės, tėvų,

bendraamžių lūkesčiai naujai išugdo psichologinius ir kognityvinius pokyčius, sunkumus paaugliui keisti socialinį elgesį.

Dažniausiai draugais pasirenkami tie, kurie yra to paties amžiaus ir subrendimo lygio. Iš draugų paauglys sužino apie savo gebėjimus, kur jam sekasi geriau, o kur blogiau (Santrock J. W., 1998).

Psichologai nustatė, kad per tipišką dieną mokykloje paauglys su draugais buvo susidūręs 229 epizoduose, o su bendraamžiais jis praleidžia du kartus daugiau laiko negu su tėvais (Condry J., Simon M. & Bronfenbrenner U., 1968). Geri santykiai su bendraamžiais būtini normaliam socialiniam ugdymuisi. Socialinė izoliacija, bendravimo sunkumai susiję su įvairaus pobūdžio problemomis ir sunkumais: nuo delinkvencijos ir alkoholio vartojimo iki depresijos (Hop H. Ir kt., 1997). Geri tarpasmeniniai santykiai susiję su socialinių santykių suregulavimu (Ryan A. & Patrick H., 1996). Santykiai su bendraamžiais vaikystėje ir paauglystėje susiję su tolesniu gyvenimu: skurdūs santykiai vaikystėje susiję su iškritimu iš mokyklos ir delinkvencija paauglystėje (Roff M., Sells S. & Golden M., 1972), o harmoningi santykiai su bendraamžiais paauglystėje susiję su psichine sveikata brandžiam amžiuje (Highttower E., 1990). Kita vertus, bendraamžių spaudimas verčia paauglį išsiskirti ne tik individualumu, bet ir būti konformistu.

Konformizmas, pasireiškiantis bendraamžių spaudimu paaugliui, gali būti pozityvus ir negatyvus. Bendraamžiai veikia paauglio negatyvų konformistinį elgesį: vartoti paauglių žargoną, stilių, kartais dalyvauti vandalizmo aktuose, juoktis iš tėvų ir mokytojų. Kita vertus, konformizmas nėra negatyvus reiškinys, nes padeda paaugliui įsitraukti į bendraamžių pasaulį, rinktis ir leisti laiką su draugais. Tai susiję su didėjančių paauglių socialiniu aktyvumu.

Skirtingą įtaką daro paaugliams tėvai ir bendraamžiai: jei 7 klaseje tėvai ir bendraamžiai veikia skirtingose situacijose, tai 9 klaseje tėvų ir bendraamžių įtaka susiduria su paauglio elgesio konformizmu: paaugliui stiprią įtaką daro bendraamžių socialinis elgesys. Būtent tuo laiku paaugliai dažnai perima antisocialinius standartus iš bendraamžių, dėl to kyla dažni konfliktai su tėvais. Ryškiausias noras siekti nepriklausomybės nuo tėvų reiškiasi devintoje klaseje. Šis priešiškas tėvų-bendraamžių susidūrimas baigiasi vidurinėje mokykloje. Šiuo laikotarpiu sumažėja antisocialinio bendraamžių elgesio įtaka paaugliui, o tarp tėvų ir paauglio draugų atsiranda sąlyčio taškai. Galima būtų pažymėti, kad 11–12 klasėse išauga ir vystosi sprendimų priėmimų stilius, ir paauglys tampa labiau nepriklausomu ir nuo bendraamžių, ir nuo tėvų įtakos. Tyrimai rodo, kad vaikai, kurie buvo retai vadinami draugais ir nemėgstami bendraamžių, turėjo daugiau elgesio problemų arba iškrisdavo iš mokyklos paauglystėje, buvo agresyviūs, palyginus su kitais pradinukais (Kupersmidt J. & Coie J., 1990).

Kitą vertus, agresyvaus ir netinkamo elgesio neįmanoma iš karto atsisakyti, nes agresyvumas dažnai pastiprinamas agresyvaus jaunimo poreikiais, paklausa, nes paaugliai siekia būti agresyviais. Todėl, kaip rodo Coie J. Ir Dodge K. (1997) tyrimai, pozityviam teigiamam statusui pasiekti su bendraamžiais reikia laiko, kad bendraamžiai pakeistu nuomonę.

Visuomenės lūkesčiai. **Visuomenės lūkesčiai kelia sunkumų paaugliams. Bendruomenėse, kuriose suaugusieji išreiškia pastovias vertes ir viltis, paaugliai linkę vystyti pozityvius savo jausmus (Ianni, 1989). Anaipol taip nėra bendruomenėse, kuriose šeima, mokykla ir visuomenė netinkamai pateikia pastovius nurodymus ir aiškius tikslus, paaugliai pamažu ima elgtis netinkamai, linkę**

tapti ciniškais ir susipainiojusiais, išgyvena dažnai pasklidusią nuomonę apie save.

Paaugliai gali tik formuoti asmenybės tapatumą santykių su kitais kontekste. Bendraudami neabejotinai įtraukia pagarbą ir atsakomybę, būdingą jų lūkesčiams. Visuomenė daugiausia vilčių deda į paauglių elgesį, būtent tai ir konfliktuoja su paauglių lūkesčiais. Vadinasi, paaugliams reikia įgyti individualius konfliktinių sunkumų numatymus, siekiant asmens tapatumo ir kartu tyrinėti naujus prisitaikymo prie visuomenės būdus. Taigi galima pastebėti dvilypumą daugelio paauglių nepriklausomybės problemos kėlimą prieš priklausomybę, išreiškiant nuostatų ir elgesio pasikeitimus, palaikant socialinius santykius (Archer, 1992).

Daug paauglystės uždavinių įtraukia stiprius socialinius lūkesčius. Havighurst (1951) nurodė 9 vyraujančius vystymosi uždavinius:

1. Priimti kito asmens fizinį ir lyties vaidmenį;
2. Nustatyti naujus, lygiaverčius santykius tarp abiejų lyčių;
3. Įgyti emocinę nepriklausomybę nuo tėvų;
4. Rinktis ir rengtis profesijai;
5. Vystyti intelektualinius įgūdžius ir gebėjimus, būtinus piliečiui;
6. Įgyti ekonominę nepriklausomybę;
7. Išsiugdyti socialiai patikimus elgesio modelius;
8. Pasirengti santuokai ir šeimyniniam gyvenimui;
9. Kurti ir įsisaugoti vertybes, harmoningas su aplinka.

Šis užduočių sąrašas paaugliams gali atrodyti bauginantis. Kai kurie ras neįveikiamų sunkumų ir jausis atitolę nuo visuomenės, nes jie negeba atitikti visuomenės lūkesčių.

Augantis paauglys atrodo kaip jaunas suaugusysis ir yra pajėgus subrendusiai bei efektingai komunikuoti. Taigi nesuprantama, kodėl

daugelis suaugusiųjų tikisi, kad paauglio elgesys turi atitikti normalų suaugusiojo elgesį. Lūkestis, kad paauglys bus atsakingas ir sąžiningai mėgins sutikti vystymosi uždavinius, yra nerealus. Paauglys dar tik augimo procese sprendžia naujus ir senus neįvykdytus sunkumus. Taigi neįtikėtina susitelkti ties tam tikromis užduotimis, neabejotinai galima pridaryti klaidų. Paaugliai, užvaldyti visuomenės lūkesčių, gali pasukti į antisocialinį elgesį, įtraukiant elgesio svyravimus nuo smulkių iki rimtų nusikaltimų. Stereotipinis visuomenės lūkestis veikia abi paauglių lytis, neabejotinai sutapatinama su aktualia literatūra (Schrof, 1995). Nepaisant feminizmo įtakos, mergaitės gali gauti žinutes, kad jų svarbiausias vaidmuo gyvenime yra ištekėti, turėti vaikų, tapti geromis žmonomis ir motinomis. Tai gali sukelti sumaištį joms renkantis ilgalaikius tikslus, gali būti žalinga kai kurių mergaičių savigarbai. Paaugliams berniukams galvojimas apie tapimą suaugusiu vyru gali psichologiškai sužaloti, kai jie bandys būti vertais suaugusiųjų. Ir mergaičių, ir berniukų problemos, prasidedančios nuo polinkio į smurtą, dažnai yra paauglių negebėjimo susidoroti su socializacijos proceso reikalavimais pradžia.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad paauglys šiame raidos etape gali susidurti su eksternalizuotomis ir internalizuotomis socioemocinėmis problemomis, pasireikiančiomis agresyvumu, antisocialiniu elgesiu, delinkvencija, negebėjimu reguliuoti savo impulsų, priklausomybėmis, depresijos simptomais, nerimu, fobijomis, suicidinėmis mintimis ir veiksmais.

Užduočių muziejininkams edukatoriams pavyzdžiai

1. Edukacinė užduotis

Per edukacinę užduotį „Atpažink Vasario 16-osios signatarus“ galima mokinius teigiamai motyvuoti pateikiant signatarų biografijas ir jų veiklą atkuriant valstybingumą. Užduotyje reikia atpažinti Vasario 16-osios signatarus ir keliais sakiniais apibūdinti jų asmenybę ar veiklą, ar vaidmenį, įtaką visuomenėje. Per užduotį parodoma, kad nors signatarai buvo skirtingos asmenybės, bet jie turėjo bendrą tikslą, kurį savo pastangomis įgyvendino. Darbas grupėse, kai reikia pateikti vieną nuomonę, leistų mokiniams ieškoti kompromisų ir mokytų dirbti grupėje. Gebėjimas rasti visiems tinkamą kompromisą rodo brandumą, mažina egocentrizmą, padeda valdyti emocijas. Kadangi užduotis reikalauja atpažinti signatarus, tai neišvengiamai turės aptarti ir jų išvaizdą. Kaip žinia, paaugliai ypač jautrūs kitų pastaboms dėl išvaizdos, gebėjimų. Kartu ši užduotis padėtų paaugliams tolerantiškai ir objektyviai vertinti žmogaus išorę, tap pat patiems tikroviškiau įvertinti ir savo išvaizdą. Ši edukacinė užduotis galėtų leisti išsikelti teigiamus autoritetus. Dažnai paauglystėje pasirenkami netinkami autoritetai. Pvz., anksčiau autoritetais būvę tėvai, mokytojai, dabar praranda savo pozicijas.

Darbą atliko Sandra Germanavičiūtė, Signatarų namai.

2. Vyresniųjų klasių moksleiviams

Jūratė ir Kastytis (7–12 kl.)

Mokiniai, išklausę ekskursijų vadovo skaitomą poemą „Jūratė ir Kastytis“, persivelka jos veikėjų kostiumais ir mėgina interpretuoti kūrinį: pagal galimybes atkuria siužetą arba jį papildo ir išplečia, perteikdami poemą savaip. Priklausomai nuo dalyvaujančiųjų skaičiaus, mokiniai gali būti suskirstyti į 2, 3 ar daugiau grupių, kad kiekviena grupė gautų suvaidinti savo variantą. Kiekvienas dalyvis turi įsitraukti į spektaklį, net jei poemoje jo vaidmuo yra be žodžių – galima tiesiog manipuluoti galimybėmis. Vėliau grupės aptaria savo suvaidintus variantus ir Maironio kūrybą, kiek jos atsiskleidžia šioje poemoje.

Maironio gyvenimo takais

Mokiniai, susipažinę su svarbiausiais Maironio gyvenimo ir kūrybos faktais, dalijami į kelias grupes, kad savo nuomonę galėtų pasakyti kiekvienas mokinys.

Grupėse suformuluojami klausimai ir temos, ieškoma atsakymų ir sprendimų, analizuojama ir apibendrinama, apmąsčius ar spontaniškai prieinama prie tam tikrų išvadų. Šių grupių darbo rezultatais pasidalijama su visa klase (dažniausiai išrinkus vieną atstovą), palyginami grupių gauti rezultatai. Ekskursijų vadovė susistemina išsakytas svarbias mintis, papildo turima informacija. Šis mokymo būdas susijęs su atradimo metodu: mokiniai patys turi suformuluoti savo idėjas, principus ir sprendimus, o ne perimti juos iš ekskursijų vadovės. Ši metodika gerai padeda pritaikyti mokinių įgytas žinias naujiems dalykams suprasti ar naujiems įgūdžiams susidaryti. Be to, diskusijų metodas lavina iškalbą. Nuomonių susidūrimas skatina

ieškoti naujos informacijos, pažiūrėti į objektus ar įvykius kitu raskursu, keisti mąstyseną ir iš naujo spręsti ginčą.

Užduotį parengė Inga Kreivėnaitė.

3. „Senųjų Prienų beiėškant“ edukacinė programa skirta paaugliams

Edukacinės programos trukmė apie 2 val. iki 30 paauglių grupėje.

Programos tikslas supažindinti su Prienų miesto ir įžymių prieniėčių istorija per dingusius ir iki šiol išlikusius pastatus. Iš pradžių lankytojų grupė vedama į Prienų miesto istorijos ekspoziciją, kur supažindinama su senosiomis miesto ir gyventojų fotografijomis. Po to vykštama į miestą ir lankomi objektai pagal lankytojų pageidavimus.

Edukacinė programa „Senųjų Prienų beiėškant“ skirta atskleisti kaip kito Prienų miestelio vaizdas, kaip seniau atrodė ant Nemuno kranto įsikūrę Prienai, galintys didžiutis savo garbinga praeitimi bei vaizdingu kraštovaizdžiu. Domėjimasis krašto istorija, kultūra buvo savaiė suprantamas poreikis daugeliui to meto miestelio šviesuolių, tarp kurių buvo ir miestelio fotografai, būtent jų užfiksuotų vaizdų dėka lankytojai gali palyginti kaip keičiasi miestas.

Edukacinė programa skirta besidomintiems gimtojo krašto istorija ir visiems, kuriuos žavi senoji fotografija, užburianti romantišku paslaptiėgumu, leidžianti pajusti laiko slinkties pėdsakus. Tikimės, kad ši programa yra įdomi ir naudinga tiems, kurių gyvenimą ir likimus jungia Nemunas.

Prienų krašto – Suvalkijos ir Dzūkijos sankirtos – istorijos paslaptys. Kas mes? Kada ir kaip čia, abipus Nemuno, atkeliavome? Kai čia stumbrus medžiojo kunigaikščiai: dvidešimt vieno pilialkainio legenda, grafų Butlerių giminės nuotyčiai ir žygiai. Senoji

piliavietė, dvaras, garsiosios XVII a. Prienų popieriaus dirbtuvės ir melnyčia „bagranska“. Senųjų Prienų gatvių romantika: paminklas valdovui Kęstučiui, Goldbergo alaus bravoras, kino teatras „Palás“, spaustuvės, knygynai, bankai, špitolė ir špitolninkai... Mūsų krašto asmenybės ir mūsų atmintis. Edukacinė programa vyksta balandžio – rugsėjo mėn.

Manome, kad ši programa tinka paaugliams, nes naudojami įvairūs mokymosi metodai, tokie kaip tyrinėjimas, pažinimas, klausymasis, aiškinimas, pasakojimas ir t.t.

Parengė Lolita Batutienė, Roma Jotautienė, Daiva Tuinylienė, Ernesta Juodsnukytė

MOKYMOŠI STILIAI

Pedagoginėje psichologijoje mokymosi stiliai suprantami įvairiai. Allport (1937) pirmasis pavartojo terminą *kognityvinis stilius*. Šis terminas buvo apibūdintas kaip nuolatinis asmens būdas suvokti, atgaminti, mąstyti, spręsti problemas, kitaip tariant, tai pastovus būdas, kurio pagalba asmuo mato pasaulį, įsima informaciją, mąsto ir sprendžia problemas. Apie 1960-uosius tyrinėtojai išskyrė kognityvinius stilius: Witkin ir kt. (1962) išskyrė priklausomus-nepriklausomus kognityvinius stilius, Kagan (1965) impulsyvų-reflektyvinį, Messick išskyrė net 19 mokymosi stilių, kurie tarpusavyje pinasi, jų skaičius vėliau sumažintas.

Dabar pagrįstai stiliais domimasi edukologijoje. Pradėtas vartoti terminas *mokymosi stiliai*. Dažnai šie terminai yra sukeičiami, vartojami kaip sinonimai, nors tam kai kurie tyrinėtojai nelinkę priarti. Kita vertus, terminai kognityviniai/ mokymosi stiliai užpildo spragą tarp asmenybės ir kognityvinių procesų, t.y. kokie mes esame

kaip asmenybės ir kaip mes mąstome, apdorojame informaciją. Taigi galima išskirti pakankamai tyrinėtus stilius: priklausomą-nepriklausomą (Witkin ir kt. 1962), pirmasis kognityvinis stilius mąstymą ir suvokimą sieja su išoriniais veiksniais, antrasis – su vidiniais, taigi pirmieji linkę analizuoti vidines asmenines situacijas, o antrieji – situacijas, siejamas su socialiniu suvokimu ir tarpasmeniniais gebėjimais. Tačiau tyrimais įrodyta, kad daugelio žmonių kognityviniams stiliams daro įtaką šie du veiksniai: išoriniai ir vidiniai. Remiantis Guilford (1967), šis terminas sudaro jo sukurto intelekto struktūros modelio dalį. Jis išskyrė konvergtinį-divergentinį mąstymą. Konvergentinio mąstymo stiliaus atstovai geba nagrinėti problemas, reikalaujančias vieno teisingo atsakymo, tuo tarpu divergentinio mąstymo stiliaus atstovai problemai spręsti linkę ieškoti keleto originalių atsakymų. Dominuojant konvergentiniam stiliui, slopinamos emocijos, tuo tarpu dominuojant divergentiniam mąstymui, ugdomas kūrybiškumas.

Remiantis Kagan (1965), buvo išskirti impulsyvus-reflektyvus stiliai, išskiriantys tuos asmenis, kurie skirtingu tempu priima sprendimus. Kagan pastebėjo, kad kai kurie besimokantieji atsako tik greitai patikrindami alternatyvius atsakymus (impulsyvieji), tuo tarpu reflektyvieji apsversto alternatyvas prieš priimdami sprendimą. Pask (1976) išskyrė holistinį-serialistinį stilius. Pirmieji taiko visaapimančią supratimą, kuris leidžia sujungti įvairius požiūrius, idėjas, aspektus; antrasis remiasi žingsnis po žingsnio strategija, reikalaujančia konkrečių procedūrų, detalių, siaurų užduočių ir konkrečių atsakymų.

Išsamiau pateiksime Butler (1987) mokymosi stiliaus sampratą, kur mokymosi stilius yra suprantamas kaip individualūs mokymosi skirtumai. Šis mokymosi stilių skirstymas remiasi Gregorc tarpinių

gebėjimų teorija ir protavimo stilių sampratomis. Pagal Butler K. (1987), galima skirti keturis mokymosi stilius: *konkretų nuoseklų, abstraktų nuoseklų, abstraktų nenuoseklų (atsitiktinį), konkretų nenuoseklų (atsitiktinį)*. Šiais mokymosi stiliais išsiskiriantys besimokantieji pasižymi skirtingais veiklos būdais, medžiagos suvokimu ir apdorojimu, savo veiklos organizavimu ir pan.

Mokinių, išsiskiriančių skirtingais mokymosi stiliais, charakteristikos pagal Butler K.:

1. Konkretus nuoseklus mokymosi stilius

Mokiniai, kuriems būdingas konkretus nuoseklus mokymosi stilius, geba mokytis nuosekliai, žingsnis po žingsnio. Jie koncentruojasi ties informacijos faktais, detalėmis, domisi ta informacija, kuri gali būti naudinga jų gyvenimui, mąstymo būdai. Mokydamiesi jie gali įtraukti visus savo jautimus: regą, klausą, lytėjimą, skonį, kvapą. Jiems patinka praktinė, savarankiška veikla.

Konkreto nuoseklaus stiliaus atstovai mokosi gerai tų dalykų, į kurių mokymąsi jie įtraukia visus jautimus: regą, klausą, lytėjimą, skonį, kvapą. Jiems patinka veikla, kuri turi aiškią kryptį, o jos rezultatas – praktinės išvados. Konkreto nuoseklaus stiliaus moksleiviai gerai atlieka tradicinius klasės darbus, tokius kaip piešimas, lentelių, diagramų, brėžinių braižymas, užduotis kompiuteriu bei kitokio pobūdžio užduotis, kurios reikalauja klasifikavimo, kategorizavimo ir pan. Tačiau šio stiliaus mokiniams sunkiau sekasi atlikti užduotis, kurios reikalauja abstrakto mąstymo, įvairiapusio problemų nagrinėjimo.

Tipiškos situacijos, kai moksleiviai neįgyvendina savo poreikių savarankiškai veikti ir išgyvena frustraciją, pasireiškia, kai: diskusija veda prie neapibrėžto požiūrio; mokinyi verčiamas nuolatos skaityti

ir klausytis paskaitų; spendžiamos abstrakčios be aiškios krypties problemos; laikas neužpildytas aktyvia veikla; diskutuojantys ar kalbantys asmenys ignoruoja, praleidžia arba nesirūpina konkrečiomis pokalbio detalėmis; asmenys nuolatos keičia savo nuomonę; asmenys diskutuoja abstrakčiai, be praktiško ir efektyvaus požiūrio į problemą.

2. Abstraktus nuoseklus mokymosi stilius

Abstraktaus nuoseklaus mokymosi stiliaus mokiniai išsiskiria savo gebėjimais abstrakčiai mąstyti apie pasaulio idėjas. Jie moka taikyti savo gebėjimus, nagrinėdami įvairius požiūrius, dalyvaudami intelektualinėse diskusijose, jų mokymasis yra orientuotas į teorijų nagrinėjimą, ypač tada, kai mokytojas reikalauja loginės analizės. Abstraktaus nuoseklaus mokymosi stiliaus mokiniai daugiau yra linkę skaityti literatūrą apie įvairias naujas idėjas ir problemas, negu dirbti su konkrečiais praktiniais projektais, samprotauti, analizuoti jausmus, problemas. Šie mokiniai pateikia įdomias tyrimų rezultatų analizes, geba diskutuoti apie įvairias teorijas, pateikti medžiagos apžvalgą. Jie moka laisvai reikšti savo mintis įvairiomis temomis, o jų atliekamas darbas pasižymi logiškumu, sistemiškumu, kruopščiai fiksuotomis pastabomis. Abstraktaus nuoseklaus mokymosi stiliaus mokiniai geba rinkti informaciją, plėtoti idėjas, surasti „ekspertų“ argumentus, analizuoti ir vertinti problemas, rezultatus, įvykius, veiksmus, idėjas. Jie mokosi naudodamiesi logika. Formuluodami atsakymus ar kurdami naujas hipotezes jie remiasi įvairia informacija. Tačiau šie mokiniai susiduria su sunkumais, kai reikia savybių, kurios būdingos konkrečiau nenuoseklaus stiliaus mokiniams.

Tipiškos situacijos, kai moksleiviai neįgyvendina savo poreikių analizuoti, rinkti idėjas, logiškai mąstyti ir jiems sukelia frustraciją,

pasireiškia, kai: mokinys verčiamas dirbti su neždomiais asmenimis; per mažai laiko skiria išmokti dalyką aukščiausiam įvertinimui; mokinys patiria pajuoką iš asmenų, kurie juokiasi iš intelektualų; kai aplinkiniai mano, kad intelektualai neturi jausmų; susiduriama su mokytojais ir mokiniais, kurie nedirba ir dykinėja klasėje; patiriama baimė ir nesaugumas susižeisti per kūno kultūros pamokas; reikia atsakyti į klausimus klasėje, kai neskirta laiko atsakymui parengti; atliekama įvairi ir neaiški veikla, kai nieko nesukuriama; užduotis, medžiaga reikia kartoti dar kartą; vykdyti praktiškus projektus.

3. Abstraktus nenuoseklus mokymosi stilius

Abstraktaus nenuoseklaus mokymosi stiliaus mokiniai išsiskiria savo gebėjimu mokytis dirbdami su kitais, diskutuodami grupėse ir dirbdami su medžiaga, kuri leidžia reikštis jų ekspresijai ir jausmams. Šie mokiniai demonstruoja savo gebėjimus, kai domisi tam tikromis temomis, idėjomis, žmonėmis, jausmais ir situacijomis, tačiau, atliekant veiklą, jie nereikalauja, kad būtų nusakytos aiškios taisyklės ir veiklos kryptys. Jiems patinka, kai jie asmeniškai įtraukiami į tai, ko jie mokosi. Jie mieliau diskutuoja apie temą, negu dalyvauja projekte arba skaito apie jį. Klasėje jiems geriausiai sekasi bendradarbiauti su grupe, užmegzti tarpasmeninius santykius, palaikyti bendradarbiavimą tarp mokinių ir mokytojų. Jiems patinka vizualinis ir demonstruojamasis menas, rašinių interpretavimas, jausmų raiška. Abstraktaus nenuoseklaus mokymosi stiliaus mokiniai geba atlikti darbą, kuris reikalauja interpretacijų, paaiškinimų labiau, negu aiškaus atsakymo, jie linkę bendrauti naudodami įvairias menines priemones, mėgsta skaityti savo malonumui, dirbti kartu su kitais. Šie mokiniai linkę interpretuoti pasaulio įvykius per savo emocijas, kurių pagalba jie asmeniškai priima ir interpretuoja

visą, kas juos supa: žmones, idėjas, aplinką, daiktus. Šie gebėjimai leidžia jiems būti įvairių sričių menininkais, humanitarais.

Tipiškos situacijos, kai mokiniai neįgyvendina savo poreikių komunikuoti, išreikšti save, interpretuoti ir pan., jiems sukelia frustraciją ir pasireiškia, kai: reikia išreikšti įvairiapusį požiūrį į reiškinius, kurio nemato kiti; privalo laikytis taisyklių, tinkamai elgtis, užduotis atlikti laiku; nubausti, atskiriant nuo draugų; nesuteikiama laiko būti savimi; reikalaujama baigti užduotį drauge su kitais, siekiant konkurencijos; tenka aiškinti žmonėms, kurie nesupranta netiesioginių paaiškinimų; aplinkiniai juokiasi iš jų jautrumo; aplinkiniai įžeidžia kitų jausmus, ar išprovokuoja emocines reakcijas; reikalauja pateikti idėją ar atsakymą kaip galutinį produktą.

4. Konkretus nenuoseklus mokymosi stilius

Konkreto nenuoseklaus mokymosi stiliaus mokiniai pasižymi bendraisiais gebėjimais, kurie leidžia mokytis naudojant įvairius problemų sprendimo būdus, eksperimentuojant su skirtingomis idėjomis ir produktais. Šie mokiniai parodo savo gebėjimus, kai jie susikoncentruoja ties problemomis, domisi tyrimais, formuluoja klausimus „Kodėl?“, kai jų mokymasis pagrįstas atradimais. Mokiniai turi ypatingų gebėjimų: iškelia naujas alternatyvias idėjas ir siūlo naujus sprendimo būdus. Jų gebėjimai klasėje pasireiškia įvairių priemonių naudojimu, aktyviu tyrinėjimu, problemų sprendimu. Jie linkę keisti dalykus ir veiklą, o nekartoti tai, ką jie jau yra mėginę daryti. Mokiniai ieško skirtingų, naujų mokymosi, kūrybos, darbo būdų. Jie linkę tikrinti tradicinį požiūrį į pasaulį.

Tipiškos situacijos, kai mokiniai neįgyvendina savo poreikių spręsti problemas, tyrinėti, jiems sukelia frustraciją ir pasireiškia, kai: apribojamos moksleivių galimybės, reikalaujama sėdėti ramiai

ilgą laiko tarpą; tiksliai atlikti užduotis; būtina rasti kažkokį atsakymą į neaiškius ieškojimus; nėra erdvės; reikalaujama formalių ataskaitų; dirbama pagal tvarkaraštį; darbe vyrauja kasdienė rutina; verčiama perdaryti, baigti projektą, kai jis neįdomus.

Konkretaus nuoseklaus mokymosi stiliaus ryšys su pažinimo srities (Bloomo) taksonomija

ĮVERTINIMAS

Moksleiviai geba įvertinti: užduoties atlikimo lygį, pateiktą ataskaitą, padarytą pranešimą, suformuluotas išvadas.

SINTEZĖ

Moksleiviai geba: sukurti realius produktus, įrankius, įrenginius, kompiuterines programas, rasti savo sprendimo būdus, remdamiesi pateiktais struktūriniais elementais.

ANALIZĖ

Moksleiviai geba: vadovautis įgyta patirtimi, įgyti savarankišką patyrimą, stebėti ir rinkti duomenis, dirbti grupėje, struktūrinti užduotis, parengti planą, klasifikuoti medžiagą, skirstyti duomenis į grupes; pateikti medžiagą schemų, grafikų, lentelių pavidalu.

TAIKYMAS

Moksleiviai geba: pateikti struktūruotas žinias modeliuose, brėžiniuose; grupuoti konkrečią informaciją; naudotis žemėlapiais, klasifikuota medžiaga; atlikti eksperimentus, naudotis laboratorinių darbų aprašais, žinytais.

SUPRATIMAS

Moksleiviai geba: įvardinti, pavadinti, apibrėžti, apibūdinti, atgaminti turimas žinias; paaiškinti reiškinį ir pan., remtis per ekskursijas, išvykas gauta patirtimi, operuoti sąvokomis.

ŽINIJIMAS

Moksleiviai geba: sekti mokytojo pateiktais pavyzdžiais; naudotis įvairiais būdais pateiktomis instrukcijomis; sekti mokytojo rodomais pavyzdžiais; naudotis pratybų sąsiuviniais ir kartojimu, įsimenant medžiagą ir pan.

Abstraktaus nuoseklaus mokymosi stiliaus ryšys su pažinimo srities (Bloomo) taksonomija

ĮVERTINIMAS

Moksleiviai geba:
pareikšti savo nuomonę apie .....
.....; priimti sprendimą; vertinti.

SINTEZĖ

Moksleiviai geba:
sukurti naują teoriją, formulę, pranešimą, jungiant savo originalius tyrimus su kitų atliktais tyrimais.

ANALIZĖ

Moksleiviai geba:
formuluoti hipotezes; pateikti išvadas; pateikti idėjas diskusijai; nagrinėti biografinius faktus; dalyvauti viešose diskusijose, seminaruose; rašyti esė; nagrinėti įvairius požiūrius, mokslo kryptis.

TAIKYMAS

Moksleiviai geba:
atlikti tyrimus, paremiančius ir patvirtinančius teoriją; naudoti medžiagą, pagrindžiančią idėjas; remtis intelektualiniu turiniu; naudotis biografijomis.

SUPRATIMAS

Moksleiviai geba:
pateikti informaciją, paremiančią idėjas; klausytis lektoriaus ir diskutuoti pateiktų idėjų, temų, kryptių, teorijų klausimais; naudotis perskaityta informacija, rengiant pranešimą; naudotis perskaityta medžiaga, pagrindžiančia požiūrį.

ŽINOTYMAS

Moksleiviai geba
klausytis mokytojo pateikiamos informacijos; parengti, pateikti pagrindinę pranešimą; naudotis vadovėliuose esančia informacija, daug skaityti; naudotis instrukcijomis, spausdinta, vaizdine, girdima informacija (audio-, video-, spausdinta ir kt.).

Abstraktaus nenuoseklaus mokymosi stiliaus ryšys su pažinimo srities (Bloomo) taksonomija

ĮVERTINIMAS

Moksleiviai geba:

pareikšti subjektyvią nuomonę, įvertinti; tvirtinti; pripažinti; patarti, rekomenduoti.

SINTEZĖ

Moksleiviai geba:

kurti estetinius, jausminius ar interpretacinius veiklos rezultatus ar produktus: vaizduojamojo meno, poezijos, muzikos ir pan., parengti interviu, pranešimus, konsultuoti; vadovauti bendram mokymuisi; parašyti, įsivaizduoti, patarti.

ANALIZĖ

Moksleiviai geba:

dalyvauti grupinėse diskusijose; analizuoti ir diferencijuoti emocijas ir jausmus; nustatyti, plėsti, plėtoti ryšius tarp idėjų, žmonių, veiklos produktų; naudoti asmeninius artistinius gebėjimus, išreiškiant verbalines prasmes, palengvinti mokymąsi bendradarbiaujant.

TAIKYMAS

Moksleiviai geba:

organizuoti grupės projektą, mokyti bendraamžius; išversti tarpasmenines, emocines, psichologines prasmes aplinkiniams suprantama kalba; tvarkyti žurnalą; suprasti meną, metaforas, vaizdus, filmus kaip interpretacinius darbus.

SUPRATIMAS

Moksleiviai geba:

reikšti emocijas ir jausmus; suprasti muziką, filmus, meną kaip jausmų ir santykių išraišką ar interpretaciją; naudoti grupinę veiklą idėjoms atskleisti.

ŽINOJIMAS

Moksleiviai geba:

rinkti informaciją iš įvairių šaltinių, įskaitant žmones ir jų reakcijas; naudoti muziką, TV, filmus, siekiant išreikšti jausmus; naudoti grupinį darbą, renkant įvairias idėjas.

Konkreto nenuoseklaus (atsitiktinio) mokymosi stiliaus ryšys su pažinimo srities (Bloomo) taksonomija

ĮVERTINIMAS

Moksleiviai geba:
įvertinti alternatyvas;
išreikšti ir pateikti požiūrį;
įvertinti ir koreguoti;
rekomenduoti.

SINTEZĖ

Moksleiviai geba:
kurti nepaprastus arba originalius produktus (režisuoti filmus, konstruoti žaidimus, pateikti naujus modelius),
daryti atradimus, inovacijas, formuluoti išvadas.

ANALIZĖ

Moksleiviai geba:
vykdyti nepriklausomus tyrimų projektus; generuoti originalias įvairias idėjas; prognozuoti; eksperimentuoti ir tyrinėti;
modeliuoti, konstruoti; vykdyti neriboto laiko tyrimus, kaupti patirtį; naudoti atradimus ir tyrinėjimus mokymesi.

TAIKYMAS

Moksleiviai geba:
suprasti modeliavimą; iliustruoti idėjas vizualiai; priimti sprendimą specifiniais klausimais; naudoti tyrimus, atpažinti galimybes

SUPRATIMAS

Moksleiviai geba:
naudoti žaidimus ir laisvai pasirenkamą veiklą tam, kad parodytų savo supratimą; dirbti su hipotetinėmis situacijomis ir pateikti atvejus; rasti alternatyvas; demonstruoti divergentinio mąstymo gebėjimus.

ŽINIJIMAS

Moksleiviai geba:
naudoti laisvai pasirenkamas užduotis; minčių lietu; naudoti savarankišką veiklą ir patirtį; vystyti panašias arba kontrastingas situacijas gauti informacijai; naudoti mąstymo būdą „kas būtų, jeigu“.

Užduočių muziejininkams edukatoriams pavyzdžiai

1. Abstraktus nuoseklus mokymo stilius

Kūrybinė edukacinė užduotis

Viktorina 9–11 klasių mokiniams Jono Basanavičiaus

150 – mečio proga

1.	Mokiniai ruošėsi savarankiškai prieš ateidami į muziejų.	Žinojimas – informacijos rinkimas savarankiškai.
2.	Viktorina muziejuje vyko trijų užduočių blokais:	
a)	Greitai panaudoti žinias. Klausimai, į kuriuos reikia atsakyti be jokio pasirengimo.	Analizė – pateikti išvadas.
b)	Darbas grupėse. Užduotys, kurioms grupės rengėsi tam tikrą laiką.	Taikymas – naudoti idėjas pagrindžiančią medžiagą.
e)	Informacijos rinkimas žiūrint filmuotą medžiagą.	Žinojimas – naudotis vaizdine medžiaga.
3.	Pranešimai, apibendrinantys temas.	Punktai: supratimas, taikymas, analizė, sintezė, įvertinimas

Darbą atliko Daiva Krutulienė, Sandra Gunanavičiūtė, Roma Jotautienė, Ernesta Juodsnukytė.

2. Abstraktus nenuoseklus mokymosi stilius

1.	Informacija renkama iš informacinių laidų, iš giminių ir paties J. Basanavičiaus darbų.	Žinojimas.
2.	Viktorina muziejuje.	
a)	Greitos užduotys.	Netinka.
b)	Darbo grupėse užduotys: J. Basanavičiaus tautosakos improvizaciniai – vaizdiniai pristatymai (piešiniai, vaidyba, dainavimas).	Sintezė.
e)	Filmo žiūrėjimas.	Žinojimas.

3.	Pranešimas – pristatymas kūrybiškais formomis, koliažas naudojant J. Basanavičiaus kūrybą. Informacija pateikiama atsižvelgiant į skirtingus veiklos etapus sąlygojančias veiklos aplinkybes.	
----	---	--

3. Abstraktus nenuoseklus mokymosi stilius

Kūrybinis edukacinis užsiėmimas skirtas 8–10 klasių mokiniams

„Pabėgimas iš IX forto“

Užduotis. Grupėje sukurti pabėgimo iš IX forto planą pagal šį mokymosi stilių:

- ♦ Naudoja grupinį darbą renkant įvairias idėjas, įgyja naujų žinių;
- ♦ Naudoja grupinę veiklą idėjoms atskleisti, išreiškia emocija ir jausmu;
- ♦ Kuria grupės pabėgimo planą;
- ♦ Dalyvauja grupinėse diskusijose. Analizuoja ir diferencijuoja emocijas bei jausmus;
- ♦ Kuria interpretacinės veiklos rezultatus;
- ♦ Pareiškia subjektyvią nuomonę, pataria, rekomenduoja.

Priemonės:

1. IX forto schema;
2. Kanceliarinės priemonės.

Darbą atliko Gražina Meilutienė, Jurgita Adomaitienė, Aldona Petrokienė, Rima Binkienė, Daiva Preinylienė.

4. Konkretus nenuoseklus mokymosi stilius

Kūrybinė edukacinė pamokėlė skirta 4–9 klasių mokiniams

Užduotis. Iš pateiktų priemonių sukurti Kauno IX forto gynybinės sienos maketą (modelį).

Būdai:

- ◆ Pasakojimas – naujų žinių suteikimas;
- ◆ Vaizdinis – emocijos suteikimas;
- ◆ Praktinis–ugdomi įgūdžiai dirbti individualiai ir grupėje, dėmesio sutelkimas į atliekamą užduotį, darbinės atminties įgūdžiai.

Pagal šį mokymosi stilių:

- ◆ Gebės pasirinkti alternatyvą, kaip atlikti užduotį;
- ◆ Mokės išreikšti ir pateikti savo požiūrį;
- ◆ Kurs originalų produktą;
- ◆ Modeliuos, eksperimentuos;
- ◆ Iliustruos idėjas, vizualiai kaups patirtį;
- ◆ Pademonstruos divergentinius mąstymo gebėjimus;
- ◆ Kurdamas naudoja savarankišką veiklą ir patirtį;
- ◆ Įgyja naujų žinių.

Medžiagos ir priemonės: modelinas, modeliavimo įrankiai, modeliavimo padėkliukai, pagalbinės konstravimo detalės.

Darbą atliko Gražina Meilutienė, Jurgita Adomaitienė, Aldona Petrokienė, Rima Binkienė, Daiva Tuinylienė

5. Abstraktaus nenuoseklaus mokymosi stiliaus ryšys su pažinimo srities taksonomija

Edukacinis užsiėmimas „HERBAS“

Skirta 1–4 klasių mokiniams

1.	Istorinis filmukas apie miestą, iš kurio konteksto galima sužinoti apie herbą.	Žinojimas. Grupinis, kūrybinis darbas.
2.	Matytos medžiagos apibendrinimas, diskusija.	Supratimas. Idėjos išreiškimas, pvz., per grupinę veiklą.

3.	Iš įvairių pateiktų medžiagų grupėse kuria savo miesto herbo viziją (baltas popieriaus lapas, gamtinės medžiagos).	
4.	Kiekviena grupė pristato savo įsivaizduojamą herbą, jo turinį. Jį susieja su matytu filmu.	Analizė, sintezė.
5.	Sulyginimas su originalu ir apibendrinimas.	Sintezė ir įvertinimas.

6. Edukacinis užsiėmimas „HERBAS“

Skirta 2–4 klasių moksleiviams

Konkretus nuoseklus mokymosi stilius

1.	Pristatoma herbo istorija ir simbolika, analizuojama jo struktūra, turinys naudojant PPT.	Žinojimas: pavyzdys, suteikiama informacija.
2.	Formuluojama konkreti užduotis, pateikiamos konkrečios priemonės darbui atlikti.	
3.	Atlieka individualias užduotis. Kuria herbo modelį naudojant pateiktas priemones.	Taikymas, sintezė.
4.	Atliktos užduoties taikymas tolesnėms užduotims. Moksleiviai suskirstomi į grupes:	Supratimas, analizė.
I.	Sprendžia kryžiažodį iš teorinės medžiagos.	
II.	Pristato herbo simboliką.	
III.	Atsako į klausimus.	

Rekomenduojama literatūra:

1. Boyd D. Bee H. Augantis vaikas. 2011
2. Lemme B. Suaugusiojo raida. Poligrafija ir informatika. 2003

3. Navickas V., Vaičiulienė A. Žmogaus raidos psichologija. Vilnius: Versus Auris. 2010
4. Žukauskienė R. Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius: Margi raštai. 2012
5. Steinberg L., Vandell D.L., Bornstein M.H. Development: Infancy Through Adolescence, Wadsworth, centage learning, 2011
6. Smith K., Cowie H., Blades M. Understanding children's development. Blackwell Publishing. (2003)

3. MUZIEJINĖ PEDAGOGIKA

3.1. Edukacinių programų rengimo principai: teorija, praktika

Nideta Jarockienė

Įvadas

Lietuvos kultūros politikos nuostatuose pažymima, kad šiuolaikinio muziejaus veikla siejama su kultūros, švietimo, informacijos sklaidimo funkcijomis. Šios nuostatos spartesnę įgyvendinimą lemia besikeičianti visuomenė, kuri kelia muziejui vis didesnius reikalavimus. Iš muziejų tikimasi šiuolaikiškų ir kontekstualių parodų bei ekspozicijų, mokymosi aplinkos sukūrimo, aktyvios veiklos įgyvendinant edukacines programas bei kitokią komunikacinę politiką. Tačiau tradiciniai muziejai, orientuoti į eksponatų saugojimą ir kaupimą, susiduria su dideliais sunkumais įgyvendinant edukacinę politiką, yra dar daug neišspręstų metodologijos problemų, nėra nusistovėjusios terminijos, dauguma muziejų susikūrę savo edukacinių programų rengimo principus, kurie dažniausiai neatitinka šiuolaikinio ugdymo reikalavimų. Ši metodinė medžiaga yra skirta dirbantiems ar planuojantiems dirbti edukacinį darbą muziejaininkams, siekiantiems *analizuoti ir organizuoti mokymosi procesą muziejuje, remiantis pažangiais metodikos ir vadybos standartais.*

Metodinėje medžiagoje pateikiamos savarankiško darbo užduotys, kurios pažymėtos taip:

- **savarankiško darbo užduotys**

Svarbiausieji principai

Siekiant sėkmingo muziejinės edukacijos vyksmo, reikia organizuoti trijų dalykų efektyvų derinį (Edson, Gary and Dean, David, 1996):

- ♦ mokymo(si) objekto apibrėžimo;
- ♦ formų, mokymo(si) metodų parinkimo;
- ♦ atsirinkimo iš muziejaus komponentų.

Muziejinės edukacijos formos, metodai turi būti orientuoti į aktyvų, o ne pasyvų mokymo(si) pobūdį. G. E. Heino (2004) muziejaus ir mokymo(si) santykio teorijos modelis paremtas aktyvaus mokymo(si) koncepcija. Rengiant muziejaus edukacinės veiklos strategiją, labai svarbu numatyti mokymo(si) objektą – ko bus mokoma(si). (Keršytė)

Pvz.: Lietuvos nacionalinio muziejaus mokymo(si) objektas – Lietuvos istorija ir kultūra.

Lietuvos dailės muziejaus – vaizduojamoji dailė, taikomoji dailė, liaudies menas.

Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus – Klaipėdos krašto ir miesto istorija,

M. K. Čiurlionio muziejaus – pasaulinis ir lietuviškasis meno lobynas, saugomas ir eksponuojamas muziejuje.

Dinamiškiausias ir vienas efektyviausių mokymo(si) būdų, taikomų dabartiniuose muziejuose, yra edukacinės programos.

Edukacinė programa – renginiai, skirti įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonėms, tenkinantys jų mokomuosius, lavinamuosius, profesinius, pedagoginius ir praktinius poreikius.

Muziejų edukacinės programos turi būti kuriamos šioms grupėms:

- ♦ ikimokyklinio amžiaus vaikams;
- ♦ moksleiviams;
- ♦ suaugusiesiems;
- ♦ neįgaliesiems;
- ♦ šeimoms.

Edukacinių programų organizavimas užsienio muziejuose

Pasaulio muziejuose edukacinė muziejų veikla yra labai svarbi muziejinės veiklos sritis, kuriai skiriama tiek pat dėmesio, kiek ir kitoms veiklos sritims. Sukurti edukaciniai skyriai, organizuojantys metodiškai gerai parengtas edukacines programas. Svarbiausias principas – programos rengiamos įvairioms lankytojų grupėms: šeimoms, bendruomenės atstovams, meno mylėtojams, neįgaliesiems, tautinių mažumų grupėms, pagyvenusiems žmonėms ir, žinoma, moksleiviams bei studentams. Pvz., Modernaus meno muziejaus (MoMa) Niujorke programos organizuojamos:

- ♦ moksleiviams ir studentams;
- ♦ neįgaliesiems lankytojams;
- ♦ mokytojams ir administratoriams;
- ♦ šeimoms;
- ♦ suaugusiesiems.

Programas moksleiviams ir studentams sudaro užsiėmimai ir kiti įvairūs renginiai, pvz., filmų peržiūros aukštųjų mokyklų studentams. Per užsiėmimus muziejuje, lydint MoMa profesionaliems edukatoriams, siūloma atrasti įvairių modernaus ir šiuolaikinio meno aspektų. Užsiėmimuose kiekviena iki 30 moksleivių grupė, diskutuodama ir analizuodama, tyrinėja tik 3–5 meno kūrinius. Tai interaktyvūs užsiėmimai, kuriuose ne tik diskutuojama, bet ir rašoma, piešiama ar mažose grupėse kuriami nedideli darbai. Kiekvienas užsiėmimas gali būti vienas apsilankymas muziejuje arba ciklas susitikimų, per kuriuos muziejaus edukatorius atvyks ir į mokyklą. Mokytojai gali siūlyti užsiėmimo turinį, nes temos priderintos prie švietimo standartų. Suaugusiesiems sukurta programa „Mąstytk moderniai“. Lankytojai gali išsirinkti iš kelių užsiėmimo formų – simpoziumų, kursų, paskaitų, diskusijų, skaitymų, – kuriuose ne tik analizuojamas modernus ir šiuolaikinis menas, bet ir jo ryšiai su kultūra bei istorija. Naudojant MoMA parodas ir jų kolekcijas kaip užsiėmimo pagrindą, programa įgalina dalyvius įgyti žinių tiesiogiai, stebint meno kūrinius ir diskutuojant su įžymiais ekspertais, menininkais ir MoMA rinkinių saugotojais bei edukatoriais.

Tate Britain muziejuje Londone organizuojamų užsiėmimų pagrindinės formos – aktyvios veiklos ekskursijos, seminarai ir specialūs projektai, skirti toms pačioms lankytojų grupėms, kaip ir MoMa muziejuje Niujorke. Skirtumas tik tas, kad Tate programų temos moksleiviams ne vien tik susijusios su menu, jie remia ir kitus mokymosi aspektus, pvz., pilietinį ugdymą. Vienas iš užsiėmimų kviečia mokytojus ir mokinius atrasti, kaip meno kūrinių analizė gali tobulinti kalbą, gilinti istorijos žinias, ugdyti pilietiškumą. Dalyviams siūloma įdomi veikla, diskusijos. Tate moksleiviams sukurta speciali mokyklų erdvė, registratūra, piešimo ir grafikos kambarys,

individualių studijų centras. Suaugusiesiems organizuojamos parodų pristatymo paskaitos, specialūs pasivaikščiojimai muziejuje, ekskursijos, kursai ir studijų dienos, praktiniai seminarai, kurių temos – istorinis, modernus, šiuolaikinis Britanijos menas, literatūra ir muzika. Renginiai yra skirtingų lygių ir kiekvieną jų veda muziejaus specialistai – kuratoriai, mokslininkai, kurie kvalifikuotai pa-drąšina lankytojus diskusijai.

1 lentelė. Jungtinės Karalystės muziejų lankytojai pagal amžiaus grupes (2004 m.).

Amžiaus grupės (metais)	Procentai
15–24	16
25–34	19
35–44	23
45–54	23
Daugiau kaip 55	19

Šaltinis: http://www.mla.gov.uk/resources/assets//E/egnus2005_doc_9460.doc

(žiūrėta 2008-01-06)

Edukacinių programų organizavimas Lietuvos muziejuose

Nors Lietuvoje ir teigiama, kad edukacija – svarbi muziejaus veiklos dalis, tačiau analizė rodo, kad jai skiriama mažai dėmesio. Nėra specializuotų edukacinių skyrių, savivaldybių muziejuose nėra steigiami muziejaus edukatoriaus etatai, nacionaliniuose muziejuose šį darbą dirba labai mažai žmonių. Specialistai atkreipia dėmesį, kad be edukacinių programų, muziejus turi vykdyti ir kitas veiklas: modernizuoti muziejų, kaupti, saugoti eksponatus ir t.t. Taigi edukacinė veikla nėra ir negali būti prioritetinga muziejų veiklos sritimi. Akivaizdu, jog dabar ši veikla apskritai vykdoma atsitiktinai. Todėl

tradiciškai daugiausia Lietuvos muziejų edukacines programas skiria įvairaus amžiaus moksleiviams.

2 lentelė. Lietuvos muziejų edukacinių programų lankytojai.

Lankytojų grupė	Procentai
Pradinių klasių moksleiviai	43
Vyresniųjų klasių moksleiviai	30
Šeimos	11
Ikimokyklinio amžiaus vaikai	10
Suaugusieji	6

Šaltinis: Lietuvos muziejų asociacijos tyrimas

Mokymosi visą gyvenimą įgyvendinimo Lietuvos muziejuose galimybių studija, 2008 m.

Nagrinėjant muziejų edukacinių programų lankytojų statistiką, galima pastebėti, kad tik nedaugelis muziejų organizuoja edukacines programas suaugusiesiems. Iš visų muziejų išskirti būtų galima tik Lietuvos dailės muziejų ir Viešąją Įstaigą Rumšiškių muziejaus dvaro akademija. Lietuvos dailės muziejus ne tik įgyvendina ir nuolatos organizuoja edukacines programas, bet ir rengia specializuotus edukacinius projektus. Per paskutinius metus įgyvendinti 4 edukaciniai projektai: 2003 m. bendras projektas „Toks aš esu“ su Vilniaus kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų reabilitaciniu profesiniu mokymo centru, tarptautinis suaugusiųjų švietimo projektas „Mokymo trikampiai“ (2002–2004) ir Tarptautinis projektas „Virtualus muziejus – pažangi suaugusiųjų mokymo priemonė (VIRMUMO)“ (2005–2007), 2011 m. projektas „Atviras muziejus: interaktyvi meno pažinimo programa pagyvenusiems žmonėms“. Šių projektų įgyvendinimas parodė ne vien tai, kad tokių projektų reikia muziejuose, bet ir tai, kad programų rengimas suaugusiesiems

reikalauja andragoginio pasirengimo bei efektyvios komunikacijos su šia publika taikymo. Viešoji Įstaiga Rumšiškių muziejaus dvaro akademija – nevalstybinė, pelno nesiekianti įstaiga, skirta neformaliajam jaunimo ir suaugusiųjų švietimui, įsteigta 1998 metais, o nuo 2000 metų ji yra Nacionalinės aukštesniųjų liaudies mokyklų asociacijos narė. Rumšiškių muziejaus dvaro akademijoje vyksta tarptautiniai ir nacionaliniai projektai, suaugusieji kviečiami dalyvauti edukaciniuose užsiėmimuose.

Edukacines programas šeimoms kuria tik 6 proc. muziejų. Labai mažai muziejuose ir programų neįgaliems žmonėms.

Geros patirties pavyzdys

2012 metais Lietuvos liaudies buities muziejus Muziejų metų proga, siekdamas Lietuvos kultūros paveldo sukauptus lobius atverti jautrioms lankytojų grupėms, pagal projektą „Prosenelių sodybą regiu širdimi“ parengė pirmąją taktinę ekspoziciją, skirtą regos negalią turintiems lankytojams. Šį projektą finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Keturių pastatų sodybos ekspozicija sukomponuota ir įrengta taip, kad regos negalią turintys lankytojai galėtų savarankiškai vaikščioti po sodybą, liesti ir kilnoti visus čia esančius eksponatus. Brailio raštu buvo parengti vienos iš gražiausių muziejuje – aukštaičių gatvinio režinio kaimo – Tauragnų sodybos pastatų reljefiniai planai ir ekspozicijos aprašai, padėsiantys muziejaus svečiams lengviau orientuotis naujoje erdvėje, suvokti pristatomos Lietuvos kaimo žmonių buities niuansus. Siekiant regos negalią turinčius vaikus ir jaunimą sudominti bei supažindinti su prosenelių gyvenimu, buitimi, Lietuvos liaudies buities muziejaus Edukacijų ir renginių skyriaus vedėja Danutė Blaževičienė parengė edukacinį užsiėmimą „Kūdikystė ir vaikystė senojoje pirkioje“, kur programos

dalyviai galės pasimatuoti šiaudinę skrybėlę, apsiauti ir patrepsėti vyžomis, klumpėmis ar naginėmis, pažaisti su senaisiais mediniais žaislais ir paragauti „beržinės košės“.

Savarankiško darbo užduotis:

Perskaitykite ir išanalizuokite užsienio muziejų edukacinę veiklą. Atkreipkite dėmesį į tris svarbiausius dalykus:

Kurioms lankytojų grupėms kuriamos programos?

Kokias taiko edukacinės veiklos formas?

Kokius metodus naudoja?

Perskaitykite ir išanalizuokite Lietuvos muziejų edukacinę veiklą. Įvardykite pagrindinius trūkumus. Pamąstykite, kaip būtų galima pakeisti situaciją.

Edukacinės programos rengimo etapai

Edukacinės programos rengimo visumą galima suskirstyti į kelis svarbius etapus:

- ◆ inicijavimą;
- ◆ programos parengimą;
- ◆ įgyvendinimą;
- ◆ įvertinimą.

Reikėtų pabrėžti, kad šis ar bet kuris kitas programos skirstymas į etapus yra sąlyginis, nes taip sugrupuotos veiklos tarpusavyje stipriai susijusios, o neretai ir susipynusios. (Kuizininė, 2002)

Inicijavimas

Programos inicijavimo etapo tikslas – aplinkos analizė ir tematinės medžiagos paieška. Šiame etape programos rengimo komandai reikėtų:

- ♦ numatyti programos tikslus ir galimus rezultatus;
- ♦ atlikti aplinkos tyrimą (kurioms grupėms numatomi programos rezultatai, kokie jų poreikiai);
- ♦ numatyti finansavimo šaltinius;
- ♦ bendradarbiaujant su specialistais, surinkti ir išanalizuoti menotyrinę, istorinę medžiagą, skirtą programos temai.

Tikslinių grupių poreikiai gali būti analizuojami:

- ♦ remiantis esamais, jau atliktais tikslinės grupės poreikių tyrimų rezultatais;
- ♦ atliekant savarankiškus tyrimus.

Siekiant kuo geriau atsižvelgti į gyventojų poreikius, šios tikslinės grupės poreikių analizė gali būti atliekama skirstant gyventojus pagal tam tikrus požymius. Tai būtų:

- ♦ socialinis statusas (priklausymas tam tikrai socialinei klasei, profesija, išsilavinimo lygis ir pajamos);
- ♦ demografiniai parametrai (lytis, amžius, etninė grupė, tautybė, šeimos dydis, religija);
- ♦ geografinė priklausomybė (šalis, regionas, miestas, mikrorajonas);
- ♦ psichografinės savybės (gyvenimo stilius, vartojimo įpročiai, interesai, pomėgiai, kultūrinė ir dvasinė orientacija). (Žalpys, 2002)

Geros patirties pavyzdžiai

Alytaus krašto muziejus, kuris 2002 metais tyrė jų muziejui svarbios publikos – mokytojų – nuomonę apie edukacinių programų kokybę. Šis muziejus 2002 metais parengė ir išdalino 200 apklausos anketų visų Alytaus miesto darželių-mokyklų, pradinių mokyklų, vidurinių mokyklų pradinių klasių mokytojams. Apklausos tikslas – sužinoti, kaip mokytojai vertina renginių kokybę. Sociologinis tyrimas parodė, kad renginių kokybė tenkina 174 apklausos dalyvius – mokytojus.

Lietuvos jūrų muziejuje 2002–2003 metais buvo atlikti lankytojų poreikių tyrimai. Tyrimo tikslas – nustatyti, ar muziejaus teikiamos paslaugos atitinka lankytojų rekreacinius poreikius. Tyrimus organizavo Lietuvos jūrų muziejaus bei Klaipėdos universiteto Rekreacijos ir turizmo katedros darbuotojai. Buvo apklausti 1004 lankytojai ir 83 turistinių grupių vadovai iš Lietuvos bei užsienio šalių. Iš šio tyrimo Lietuvos jūrų muziejus gavo daug jiems svarbios informacijos: net 91 procentui turistinių grupių vadovų Lietuvos jūrų muziejus paliko puikų įspūdį, gerai įvertintas muziejaus personalo (ekspozicijų prižiūrėtojai, bilietų kasininkai, kontrolieriai) darbas. Tyrimas parodė, kad per 60 proc. lankytojų pageidauja papildomų pramogų, susijusių su fiziniu aktyvumu, tiesioginiu bendravimu, atrakcijomis vaikams ir suaugusiesiems. Akcentuojamas pageidavimas sudaryti galimybę įvairaus amžiaus vaikus palikti (0,5–1 val.) patikimai priežiūrai vaikų žaidimų aikštelėse. Be to, pageidaujama švietėjiško-pažintinio pobūdžio renginių – kino, videofilmų apie jūros pasaulį. (Janeliauskas Eugenijus, Žalienė Olga, 2003)

Užduotis:**Grupinė diskusija su mokiniais**

Suburkite tris moksleivių grupes po 10 žmonių. Pokalbius geriausia įrašinėti arba filmuoti, taip geriau bus atgaivinti komentarus, kuriuos pateikė diskusijos dalyviai.

Tyrimo planas

Metodas: grupinė diskusija.

Tikslinė grupė: bendrojo lavinimo mokyklų 8–12 klasių moksleiviai.

Uždaviniai: išsiaiškinti, kaip moksleiviai vertina jūsų muziejų vykdomas edukacines programas, projektus, renginius, kokius mato šių edukacinių programų, projektų, renginių privalumus, trūkumus, kokių programų norėtų, kokias temas konkrečiai programai reikėtų sukurti.

Diskusijos trukmė 1, 5 val.

Diskusijos planas (projektas)

---

1. Įvadas

Pasisveikinimas

Muziejininko-moderatoriaus prisistatymas

Diskusijos taisyklės. (Išklausysime vienas kitą, kalbėsime po vieną, nekomentuosime kitų pasisakymų ir t. t.)

Respondentų prisistatymas: vardas, amžius, kur mokosi, ką veikia laisvalaikiu ir pan.

2.1. Muziejaus lankomumas

Ar dažnai lankotės muziejuje?

- Kodėl Jūs lankotės muziejuje?
- Su kuo lankotės muziejuose?
- Kas Jums įdomiausia muziejuje? Kodėl?
- Kas Jums nepatinka muziejuje? Kodėl?

2.2. Edukacinių programų vertinimas

- Ar dalyvaujate muziejaus edukacinėse programose? Su kuo dalyvaujate (šeima, draugai, mokykla)?
  - Ar dažnai dalyvaujate edukacinėse muziejų programose?
  - Kas organizuoja dalyvavimą edukacinėse muziejų programose (tėvai/mokytojai/mokiniai)?
  - Kas paliko didžiausią įspūdį programoje/ programose? Kodėl?
    - Kas Jums nepatiko? Ko pritrūko tose programose? Kas, Jūsų nuomone, buvo visai nereikalinga?
    - Ką Jūs asmeniškai siūlytumėte, kad šios programos būtų įsimintinesnės? Ką Jūs asmeniškai siūlytumėte, kad šios programos būtų dar įdomesnės?

Pasibaigus tyrimui išanalizuokite pateiktus respondentų atsakymus. Gautus rezultatus aptarkite su kolegomis.

Vienas svarbiausių šio etapo žingsnių – teminės medžiagos rinkimas bibliotekose bendradarbiaujant su parodų kuratoriais, menotyrininkais, istorikais, muziejaus specialistais. Gilinantį į medžiagą, visada ieškoma įdomių, intriguojančių faktų, kurie ir tampa programos svarbiausia dalimi. Renkant medžiagą, lygiagrečiai analizuojami eksponatai.

Programos parengimas

Programos parengimo tikslas – generuoti, sisteminti idėjas ir parengti edukacinę programą. Metodas, puikiai tinkantis idėjoms generuoti ir sisteminti, – „Minčių lietus“. Šį terminą prieš 70 metų pirmą kartą pavartojo Alexas F. Osbornas – vienas tarptautinės reklamos agentūros BBDO įkūrėjų. Jis manė, kad pagal specialią metodiką drauge dirbdami žmonės gali padvigubinti ar patrigubinti savo kūrybos potencialą. „Minčių lietaus“ paskirtis – ieškoti idėjų iškeltam uždaviniui spręsti. Per atvirą diskusiją svarstomi visi siūlymai ir idėjos žvelgiant į juos objektyviai, tarsi iš šalies. Vienas garsiausių šiuolaikinių kūrybinio mąstymo tyrinėtojų E. de Bono naujas idėjas siūlo vertinti naudojantis PIN metodu, t. y. atrasti, kas pozityvu, įdomu, ir tik tada mąstyti, kas gali būti negatyvu. Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centro „Minčių lietaus“ susirinkimai paprastai trunka iki pusantros valandos, diskusiją dažniausiai moderuoja būsimas programos koordinatorius. Pasibaigus susirinkimui sisteminamos idėjos ir rengiama programa, kurios užsiėmimų temų pasirinkimą lemia programos tikslinės grupės poreikiai bei muziejaus galimybės.

Savarankiško darbo užduotis

Generuojant svarbiausias edukacinės programos idėjas surenkite diskusiją su kolegomis taikant „Minčių lietaus“ metodą.

Trukmė: iki 30 minučių

Priemonės:

Lenta-bloknotas

Alternatyva: A4 dydžio lapai, klijai

Atlikimo metodika:

- Siūlykite programos temą, paraginkite kolegas kelti kuo daugiau minčių pasiūlyta tema.
- Visas mintis, net ir pasikartojančias, surašykite lentoje ar dideliame popieriaus lape.
- Nuo vertinimų generuojant idėjas susilaikykite. Svarbiausia taisyklė: nekritikuokite vieni kitų.
- Pabaigoje kiekvieną pasisakymą išnagrinėkite, įvertinkite, padarykite išvadas.
- Išskirkite kūrybiškiausias idėjas.

P. S. Reikia stengtis sukurti ne daugiau idėjų, o sinergiją, t. y. skatinti diskusijos dalyvius plėtoti vieni kitų idėjas. Šio būdo didžiausia vertė slypi ne idėjų gausoje, o jų kūrybingume bei novatoriškume.

Užsiėmimai

Užsiėmimas – tai vadovo ir dalyvių bendra kūrybinė veikla muziejuje, kurią lemia daug įvairių komponentų.

Priklausomai nuo didaktinių tikslų, užsiėmimas gali būti įvairių formų: paskaita, diskusija, praktinė kūrybinė veikla, ekskursija, stebėjimo, analizavimo užsiėmimas, veiksmo akcija ir pan. Kuriant užsiėmimus, reikia tiksliai numatyti svarbiausią didaktinį tikslą. Tikslas vadovui – reikšmingas orientyras, padedantis rengtis užsiėmimui. Aiškiai suvoktas tikslas leidžia tikslingai organizuoti ir patį

užsiėmimą, vadovo ir dalyvių bendravimą jame, dalyvių įvairios veiklos skatinimo būdus. Numačius tikslą, būtina parengti užsiėmimo planą.

Užsiėmimo teminio plano struktūra:

- ♦ užsiėmimo tema / idėja;
- ♦ kokiai lankytojų amžiaus grupei skirtas;
- ♦ mokymo ir mokymosi tikslas;
- ♦ veiklos ir priemonės tikslams pasiekti;
- ♦ įvadinė dalis (motyvavimas, sudominimas);
- ♦ nauja medžiaga (temos / idėjos pristatymas, darbas parodose, ekspozicijose, eksponatų analizė, darbas su šaltiniais, ir t.t.);
- ♦ taikymas (praktinės užduotys, pratimai, klausimai, diskusijos, mokinių kūrybiniai darbai ir t.t.);
- ♦ apibendrinimas (įvertinimas tai, ką lankytojas sužinojo).

Pavyzdžiui, užsiėmimo „Dėvėkime kimono“ Vilniaus paveikslų galerijoje svarbiausias tikslas – taikant aktyvios veiklos metodus, pristatyti tradicinį japonų kimono. Užsiėmimas skirtas suaugusiesiems.

Užsiėmimo planas

1. Įvadinėje dalyje pristatyti užsiėmimo tikslus, parodos „Kimono“ idėją.
2. Veikla parodoje – japonų kimono analizė (istorija, spalvos ir simbolio reikšmė ir jų pritaikymas mene, puošyba, įvairūs marginimo būdai). Išsiaiškinti, kuo skiriasi vyriškas kimono nuo moteriško, diskutuoti apie papročius ir ceremonijas, per kurias dėvimas šis unikalus drabužis.
3. Praktinė dalis – kimono matavimasis, mokymasis jį tinkamai dėvėti, užsirišti obj.
4. Dalyvavimas japonų arbatos gėrimo ceremonijoje.

Savarankiško darbo užduotis

Remdamiesi pateikta užsiėmimo teminio plano struktūra parenkite savo muziejuje organizuojamų užsiėmimų planus.

Užsiėmimų rūšys

Užsiėmimus, vykstančius muziejuose, galima suskirstyti į kelias rūšis:

- ◆ teorinius-praktinius;
- ◆ teorinius;
- ◆ praktinius.

Teorinius-praktinius užsiėmimus sudaro dvi dalys:

- ◆ Teorinė dalis – pristatanti istorijos epochas, įvykius, kultūras, menininkus bei dailės kūrinius ekspozicijų salėse. Šioje dalyje akcentuojamas dialogo vaidmuo, kad nebūtų statiško ir vienkrypčio temos pristatymo. Teorinė dalis trunka 15–25 min.
- ◆ Praktinėje dalyje atliekamos praktinės užduotys, pritaikytos darbui ekspozicijų salėse arba praktinei veiklai skirtose patalpose. Praktinė dalis trunka 30–35 min. Užsiėmimas trunka nuo 1 val. iki 1:30 val.

Teorinių-praktinių užsiėmimų uždaviniai: aiškus ir išsamus teorinės medžiagos išdėstymas, eksponatų analizavimas, aptarimas, diskusijos, trumpos praktinės užduotys, padėsiančios dalyviams apmąstyti tai, ką jie išgirdo ir pamatė. Praktiniai užsiėmimai nėra saviraiškos užduotys, o tąsa tos temos, kuri plėtojama per užsiėmimą.

Teoriniai užsiėmimai vyksta muziejaus parodų ir ekspozicijų salėse, muziejaus teritorijoje ar istorinėse vietovėse. Užsiėmimuose pateikiama papildoma medžiaga, padedanti geriau suvokti ne tik

dėstomą temą, bet ir suteikianti eksponuojamiems objektams kontekstą, vyksta diskusijos. Teorinių programų uždaviniai: įdomiai, visiems suprantama ir aiškia forma pateikti teorinę medžiagą, diskutuoti, užduoti klausimus, siekti aktyvaus lankytojų dalyvavimo. Pvz., Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centras organizuoja pasivaikščiojimus po Vilniaus senamiestį. Pasivaikščiavimo „Vilnius XIX a. dailininkų paveiksluose šiandien“ dalyviai iš Vilniaus paveikslų galerijoje eksponuojamų dailės kūrinių gali įsivaizduoti, kaip XIX a. atrodė apleista ir nykstanti Žemutinė pilis, miesto gynybinė siena, Subačiaus vartai, Dominikonų ir Didžioji gatvės. Per užsiėmimą dalyviai, išanalizavę meno kūrinius Vilniaus paveikslų galerijoje, susidėję į aplankus kūrinių reprodukcijas, leidžiasi į kelionę po Vilniaus senamiestį, mėgindami atsekti, kas nuo to laiko pasikeitė ir kas išliko.

Praktiniai užsiėmimai vyksta dažniausiai ne muziejaus salėse, o praktinei veiklai skirtose patalpose. Tai labai populiarius užsiėmimas, kurį sudaro trumpa per praktinius užsiėmimus dėstoma teorinė dalis ir praktinis kūrybinis darbas. Užsiėmimo trukmė 1–1,5 val., priklausomai nuo lankytojų amžiaus. Svarbiausi uždaviniai: įdomūs, netikėti praktinio užimtumo sprendimai, eksperimentai su įvairiomis technikomis, medžiagomis. Per kūrybinę veiklą siekiama perteikti istorines, menines žinias. Pagrindinis praktinių kūrybinių darbų tikslas – ne galutinis rezultatas, o pats kūrybos vyksmas, išgyventos emocijos (Tamulienė, 2002). Pvz., Lietuvos dailės muziejuje organizuojamas praktinis užsiėmimas „Popieriaus gamyba“, kur suaugę dalyviai susipažįsta su rankų darbo popieriaus gamybos subtilumais, istorija ir patys išmoksta gaminti popierių.

Savarankiško darbo užduotis

Išanalizuokite Biržų krašto muziejaus „Sėla“ parodos „Nuo avikailio iki vatinio. 1920–1960-ųjų žiemos mados“ edukacinę programą.

Atsakykite į klausimus:

Kokios pasirinktos muziejinės edukacijos formos?

Kokie taikomi mokymo metodai ir mokymosi strategijos?

Jūsų nuomone, ar paroda ir jos programa buvo įdomi įvairaus amžiaus lankytojams?

Ar jūs norėtumėte dalyvauti tokioje parodoje ir programoje?

Programos įgyvendinimo etapas

Programos įgyvendinimo etapo tikslas – vykdyti programos eigos stebėseną ir kontrolę. Šis procesas apima pokyčių, rizikos ir problemų identifikavimą, kokybės vertinimą. Lietuvos dailės muziejaus Meno pažinimo centre, vykstant programai, visada neformaliai bendraujama su lankytojais, stebimos jų reakcijos į siūlomą veiklą, įsiklausoma į jų nuomones. Labai svarbi ir programos įgyvendinimo komandos patirtis, todėl vieną kartą per savaitę susirinkime aptariamą pozityvūs dalykai, problemos, jų sprendimo būdai.

Savarankiško darbo užduotis

Vieną kartą per savaitę drauge su kolegomis atlikite programos eigos aptarimą, siekdami įvertinti kokybę. Nagrinėjamų problemų pobūdis (tyrimo klausimai): Kas? Koks? Kodėl? Kaip?

Pvz.:

- Kas dalyvauja programoje?
  - Koks lankytojų požiūris į siūlomas programos veiklas?
  - Ar visos siūlomos veiklos yra teigiamai vertinamos lankytojų?
  - Jeigu yra neigiamų vertinimų, tai kodėl nurodytos veiklos neatitinka lankytojų lūkesčių?
  - Kaip spręsti kilusias problemas?
  - Kokias programos veiklas lankytojai vertina teigiamai? Kodėl?
-

Įvertinimo etapas

Pasibaigus programai, prasideda įvertinimo etapas, kurio paskirtis – nustatyti, ar programa buvo sėkminga. Programa įvertinama atsakant į tris klausimus: ar ji įvykdyta laiku, ar atitiko biudžetą, numatytos apimties ir kokybės reikalavimus? Ar programos lankytojai ir komandos nariai patenkinti programa? Ar baigta programa davė laukiamų rezultatų? Šis etapas, deja, dažniausiai programos kūrėjų ignoruojamas, todėl vertinimai būna subjektyvūs. Tikslinga programos pabaigoje ištirti programos dalyvių nuomonę, per grupinę diskusiją komandoje aptarti, kaip, muziejaus darbuotojų požiūriu, vyko programa. Jeigu programa buvo nesėkminga, nenusiminti. Pasak kūrybiškumo tyrinėtojų, patyrę nesėkmę, žmonės reaguoja labai skirtingai, tačiau svarbiausia, kad tai būtų augimas – labiausiai pageidaujama reakcija į nesėkmę. Ji įgyvendinama labai paprastai – tiesiog tęsiant darbą ieškoti naujų variantų, pasitelkti savo išeklius, sąmoningai atsisakyti įprastų, gerai žinomų, todėl saugių problemos sprendimo būdų. Tokiu atveju bus priimtas sąmoningas sprendimas judėti į priekį.

Geros patirties pavyzdys

Lietuvos dailės muziejuje 2007 metais buvo atliktas Šeimų poreikių tyrimas projekto „Atraskime paslaptinę meno pasaulį ir kurkime drauge“ pabaigoje. Tyrimo laikotarpiu, 2007 m. kovo–gegužės mėnesiais, projekte dalyvavo 450 dalyvių, vesta 14 popiečių. Anketuojamos 54 šeimos. 28 anketos buvo išsiųstos elektroniniu paštu. Kiti 26 respondentai sutiko anketas užpildyti per edukacinius renginius. Bendra respondentų reakcija į anketas buvo teigiama ir geranoriška, jautėsi, kad jie neabejingi muziejuje vykstantiems procesams, todėl mielai dalyvavo ir vykdomame tyrime. (Paukštienė, L. 2009) Duomenų rinkimo metodu pasirinktas anketinės apklausos metodas. Apklausoje dėka buvo siekiama nustatyti:

- Muziejaus edukaciniuose renginiuose dalyvaujančios šeimos charakteristiką,
  - Šeimos lankymosi muziejuje tikslus ir dažnumą,
  - Edukacinių renginių vertinimą.
-

Savarankiško darbo užduotis

1. Remdamiesi Lietuvos dailės muziejaus Ryšių su visuomene centro parengta anketa (priedas Nr. 3) atlikite savo muziejaus edukacinės programos dalyvių nuomonės tyrimą. Pasirinkite vieną iš grupių, pvz., mokytojus.

2. Remdamiesi Marijampolės kraštotyros muziejaus 2011 m. edukacinės veiklos analize (priedas Nr. 1), išnagrinėkite savo muziejaus veiklą. Rezultatus aptarkite su kolegomis, pristatykite visoms suinteresuotoms visuomenės grupėms.

Literatūra

1. Jasevičiūtė, V. 2004. *Rekomendacijos edukacinėms programoms*. [interaktyvus], [žiūrėta 2005-05-05]. Prieiga: <http://www.europosparkas.lt/edukacija/>
2. Proaktyvus mokymasis. Mokomoji medžiaga. Vilnius: Mokytojų kompetencijos centras, 2007.
3. Paukštienė, L. 2009. *Šeimų poreikių tyrimas Lietuvos dailės muziejuje*. Muziejų edukacinės programos: teorija, praktika. Straipsnių rinkinys. Sudarytoja Nideta Jarockienė. Vilnius
4. Janeliauskas Eugenijus, Žalienė Olga. *Lankytojų rekreaciniai poreikiai: Lietuvos jūrų muziejaus patirtis*. Lietuvos muziejai. Vilnius: 2003, nr. 4
5. Keršytė, N., 2005. *Muziejinė edukacija ir mokymas(is)*. Muziejų edukacinės programos: teorija, praktika. Straipsnių rinkinys. Sudarytoja Nideta Jarockienė. Vilnius
6. Kuiziniene, I. 2002. *Bendrieji projektinių paraiškų rengimo principai ir jų pritaikymas rengiant su kultūra susijusius projektus*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-09-09]. Prieiga: http://www.lkdte.lt/download/mokomedz/02_Kuiziniene.pdf
7. Rajeckas, V. *Mokymo organizavimas*. Kaunas: Šviesa, 1999
8. Žalpys, E., 2002. *Tinkamas projekto veiklos pasirinkimas, tikslinių grupių poreikių nustatymas ir pagrindimas, projekto veiklų numatymas*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-09-09]. Prieiga: http://www.lkdte.lt/download/mokomedz/02_Kuiziniene.pdf

Priedai

1 priedas

Lietuvos muziejų edukacinių programų analizė

Jurgita Jasevičienė

Marijampolės kraštotyros muziejaus 2011 m. edukacinės veiklos analizė

Marijampolės kraštotyros muziejuje edukacinį darbą dirba 3 žmonės:

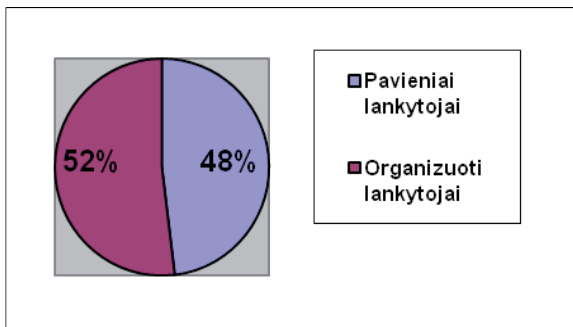
1 žmogus dirba 1 etatu: organizuoja, viešina edukacinę veiklą, kuria ir veda programas. Greta edukacinės veiklos dirba ir kitus muziejinius darbus.

1 žmogus – 0,5 etato: kuria ir veda edukacines programas, užsiima kita muziejine veikla.

1 žmogus parengia ir veda 1 edukacinę programą.

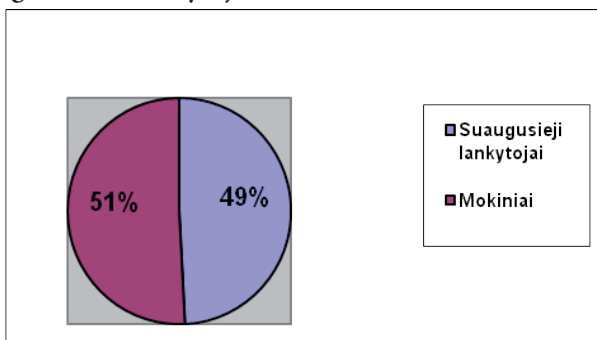
Taigi apibendrinant galima sakyti, kad muziejuje edukacinį darbą dirba 1,5 žmogaus. Be to, tai nėra vienintelės pareigos, kurias jie vykdo muziejuje. Edukacinis darbas jų bendroje muziejinėje veikloje užimtų maždaug 60 proc. darbo laiko. Pagal išsilavinimą: 1 menotyriminkas-muziejininkas; 0,5 – keramikas-dailės pedagogas; istorijos pedagogas.

Muziejaus ekspozicijų lankytojai pagal grupes:

Marijampolės kraštotyros muziejuje apie lankytojų amžiaus grupes duomenys nerenkami. Yra išskiriami organizuoti lankytojai ir pavieniai lankytojai, kurių procentas pasiskirsto maždaug vienodai.

Organizuoti lankytojai:

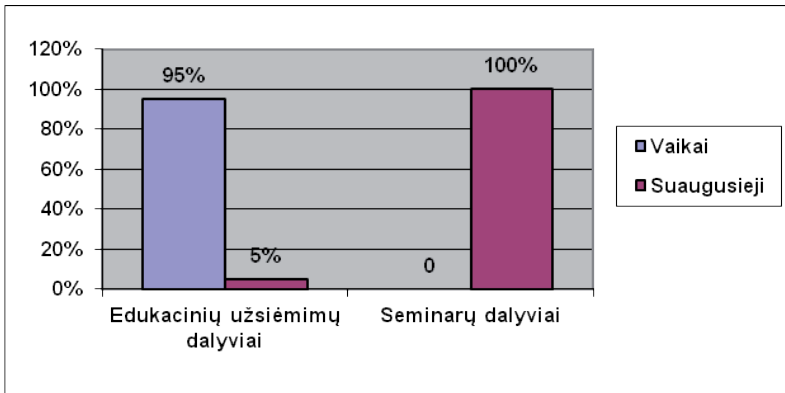

Organizuotų lankytojų kategorijoje išskiriamos mokinių grupės, kurios 2 proc. lenkia suaugusiųjų lankytojų grupes.

Muziejaus edukacinės veiklos dalyviai

Peržiūrėjus 2011 metų edukacinės veiklos dalyvių duomenis, matyti, kad didumą lankytojų sudaro vaikai. Tarp edukacinių užsiėmimų dalyvių suaugusieji sudaro tik 5 proc. Tarp vaikų daugiausia dalyvauja pradinė klasių mokiniai, nors lankosi ir priešmokyklinės darželių grupės, ir vyresnių klasių mokiniai.

2011 metais suaugusieji aktyviai dalyvavo muziejaus rengiamuose kvalifikacijos kėlimo seminaruose.

Edukacinių programų analizė

Parengta 13 ilgalaikių edukacinių užsiėmimų temų. Iš jų didžioji dauguma yra etnografinės tematikos. Du edukaciniai užsiėmimai yra istorinės tematikos.

Populiariausios tradicinės puodininkystės pažinimo, beraščių juostelių audimo, margučių marginimo vašku, augalų atspaudais ir natūraliais dažais edukaciniai užsiėmimai. Tai pažintinio-praktinio tipo 1,5 val. trukmės edukaciniai užsiėmimai, kurių teorinė dalis užima iki 20 min., o praktiniam darbui lieka 1 val. Šių užsiėmimų tikslai yra dvejopi: perteikti nagrinėjamos temos esminius dalykus, palyginti su šių dienų kontekstu, atkreipti dėmesį į gautų žinių aktualumą ir pritaikymą šiems laikams. Praktinė dalis taip pat nėra tik dalyvio saviraiška, bet kartu ir supažindinimas su technologija bei skatinimas gautas žinias ir įgūdžius taikyti kasdienėje veikloje. Šio tipo užsiėmimuose naudojami įvairūs metodai: pasakojimas su klausimų intarpais, pokalbis, eksponatų demonstravimas ir tyrinėjimas, vaizdinės medžiagos demonstravimas. Praktinėje dalyje – aiškinimas, demonstravimas, praktinė kūrybinė veikla.

Kita edukacinių užsiėmimų grupė – pažintiniai-teoriniai užsiėmimai. Jų trukmė 45 min. Tema atskleidžiama pasakojant apie 15 min., toliau gilinamasi, tyrinėjami eksponatai, naudojami užduočių lapų, klausimynų, piešimo, skaitymo, kalbėjimosi metodai.

2 priedas

Lietuvos muziejų edukacinių programų pavyzdžiai

Biržų krašto muziejus „Sėla“

Parodos „Nuo avikailio iki vatinio. 1920–1960-ųjų žiemos mados“ edukacinė programa

Atliko Rima Binkienė. 2012 m.

Tikslas: susipažinti su biržiečio žeminio drabužio nešiosenos ypatumais, atliekant užduotis patirti ieškojimo-atradimo džiaugsmą.

Užduotis: atsakyti į klausimus apie parodoje eksponuojamus daiktus, įminti mįsles.

Prasidėjus žiemai muziejininkai pravėrė muziejaus saugyklų spintas, skrynias ir pabandė paieškoti, kaip žiemą rengdavosi mūsų tėvai ir seneliai. Parodoje ne tik eksponuojami autentiški drabužiai, batai, bet ir į rėmą sudėtos besikeičiančios fotografijos, kuriose atsispindėjo to meto kasdiena ir šventės.

Šią įdomią parodą pavyko parengti, nes į muziejaus fondus per ištisus dešimtmečius buvo surinkta nemažai skirtingo laikotarpio drabužių pavyzdžių.

Šiandien neužtenka būti girdėjus senelių pasakojimus apie žiemos speigus, kad net tvoros pokšėdavo, apie neišbrendamai galias žiemas, bet reikia ir pagalvoti apie tai, kad XX a. pradžioje automobilis Lietuvoje buvo didelė naujiena, o ir prieš 50 metų vis dar tebebuvo prabangos dalykas. Vienintelė rimtesnė transporto priemonė

tebuvo į roges pakinkytas arkliukas. O kad važiuodamas atvirose rogėse žvarbią žiemos dieną kelionės tikslą pasiektum nesušalęs į varveklį, belieka pagalvoti, o kaip šiltai reikėjo apsirengti ir apsiauti. Ir į visus šiuos klausimus padėjo atsakyti parodą papildanti edukacinė programa, skirta 1–6 klasių mokiniams.

Kuriant edukacinę programą pirmiausia reikėjo atsižvelgti į naudojamus darbo su vaikais mokymo metodus. Metodai skirstomi į žodinius, vaizdinius, praktinius.

Žodiniams metodams tinka aiškinimas, pasakojimas, pokalbis.

Vaizdinius metodus sudaro demonstravimas, iliustravimas, audiovizualinės mokymo priemonės.

Praktiniai metodai padeda suformuoti ir tobulinti įgūdžius, kurie yra sąmoningo mokėjimo pagrindas. Kūrybingumui ugdyti reikalingos bent minimalios žinios bei įgūdžiai. Jūs formuoja pratimai, savarankiškos užduotys, praktiniai darbai. Praktiniams metodams priskiriama žaidybinis (pažintinio žaidimo) metodas, vaidybinis (inscenizacija) metodas ir pasinėrimo į praeitį rekonstrukcijos metodas.

Šioje edukacinėje programoje susiliejo visi žodiniai ir praktiniai metodai, o iš vaizdinių metodų buvo pasirinkti demonstravimas ir iliustravimas.

Edukacinė programa sukurta vaizduojant mados pristatymo šou. Jau programos pradžioje keli vaikai išrenkami būti mados fotografais (jie fotografuoja draugus, parodą), žurnalistais, kurie aprašo šį pristatymą, modeliais, programos vedėjo asistentais. Pasakojimas pradedamas nuo parodoje esančio seniausio eksponato–drabužio ir bato. Tuo pat metu aiškinami senoviniai drabužių, apavo terminai ir pasakojama, iš ko jie buvo gaminami. Toliau jau nagrinėjama konkretūs drabužiai: iš ko jie pasiūti, kiek tai užtrukdavo laiko

ir pan. Kadangi seniausias eksponatas – paltas (taluba), pasiūtas iš avikailio, toliau pasakojama, kokių medžiagų, priemonių tam reikia. Vaikams rodomas natūralus avikailis, tikros autentiškos avių kirpimo žirklys ir jomis leidžiama pačiaukšėti, kad suprastų, kaip kerpa ma avis. Kadangi ypač seniau didžiausiu vilnionių drabužių priešbuvo kandys, vaikai čia pamato ir jų paveiksliuką. Toliau, padedant vedėjo asistentams, kurie atneša reikalingas priemones ir patys draugams parodo, aiškina, kaip nukirpta vilna karšiama, kedenama. Čia vaikai pamato kiekvieną produktą ir jį paliečia, apžiūri. Kai vilna suverpiama, ji susukama į sruogą. Per rankas paleidžiama siūlų sruoga. Suaudus siūlus, išaudžiamas storas, paskui veltas vilnonis audinys-milas. Pasakojimas tęsiamas aiškinant, kad ir avies kailis labai vertingas ir naudojamas drabužiams. Vaikai gali paliesti tikrą avikailį. Tada kviečiami arčiau manekenai, kurie matuojami centimetro juostele, kad būtų galima jau pradėti siūti drabužį. Visiems vaikams leidžiama džiovinto muilo gabaliuku pabrėžti ant tikro audinio- milo gabalo, kad susipažintų su siuvėjo darbu. Vėlgi čia paaikkinama apie siuvėjo amatą.

Antroje programos dalyje menamos mįslės, susijusios su programos tema, prašoma pabaigti posakius, taip pat susijusius su eksponatais. Pavyzdžiui, „kvailas kaip... čebato aulas“. Dar vaikams išdalinami ir klausimynai, kuriuose pateikti keturi klausimai apie parodoje esančius eksponatus. Pavyzdžiui, „Surasti čebatus ir čebatėlius. Kuo jie skiriasi?“ arba „Iš ko nuveltai veltiniai?“ ir pan. Ir prašoma nurodyti vaikui patikusį eksponatą.

Trečioji programos dalis.

Parodoje eksponuojamos ir autentiškos rogės, kuriose visi programos dalyviai susėdę fotografuojasi. Kad nuotraukos būtų įspūdingesnės berniukui įduodamas į rankas botagas paraginti arkliui

(jis vaidina tėvą), mergaitė apgobiamą didele vilnone skara (ji vaidina mamą), keli mažesni vaikai taip pat aprišami skaromis, kaip tai buvo daroma seniau, kad vaikai rogėse nesušaltų. Ir tokia „šeima“ fotografuojasi. Vaikams tai labai patiko.

Ši edukacinė programa padėjo vaizdžiai papasakoti ir kartu leido prisiliesti vaikams prie 50–70 metų daiktų senumo istorijos.

3 priedas

Lietuvos dailės muziejaus Ryšių su visuomene centras

ANKETA

„Muziejaus lankytojų, dalyvaujančių edukacinėse programose, poreikių tyrimas”

Anketos tikslas – nustatyti Lietuvos dailės muziejaus lankytojų poreikius, lūkesčius, vertinimus, susijusius su muziejuje vykdomomis edukacinėmis programomis.

Anketavimo rezultatų panaudojimas. Tyrimo rezultatai pasitarnaus Lietuvos dailės muziejaus edukacinėms programoms tobulinti.

Anketa yra anoniminė

Pasirinktą atsakymą pažymėkite X

Visi Jūsų komentarai mums taip pat labai vertingi

1. Ar dažnai lankotės muziejaus edukacinėse programose?	
kartą per savaitę	
kartą per mėnesį	
kartą per pusę metų	
kartą per metus	
rečiau	

2. Kurio iš išvardintų Lietuvos dailės muziejaus filialų edukacinėse programose lankotės dažniausiai?	
Vilniaus paveikslų galerijoje	
Taikomosios dailės muziejuje	

Radvilų rūmų muziejuje	
Nacionalinėje dailės galerijoje	
kodėl?	

**3. Iš kur sužinote apie muziejuje rengiamas edukacines programas?
(Nurodykite šaltinį, internetinę svetainę ir pan., jei prisimenate)**

spaudos	
radijo	
televizijos	
internetinės svetainės	
lauko plakatų	
iš kolegų, draugų, giminaičių	
kita	

4. Ar Lietuvos dailės muziejaus padaliniuose vykdomos edukacinės programos išsiskiria iš kitų muziejų? Kuo?

--	--

5. Kuo edukacinė programa buvo naudinga (pasirinkite aktualiausią teiginį):

gauta informacija	
išmokta nauja meno technika	
atsipalaidavimas	
suteikė pasitikėjimo savimi	
paskatino kūrybiškumą	
pakeitė meno supratimą	
kita	

**6. Ar patartumėte draugams, artimiesiems, kolegoms dalyvauti šiandien
Jūsų dalyvautoje programoje?**

taip	
------	--

ne	
nežinau	
pakomentuokite	

7. Kaip vertinate muziejaus edukacinių programų vedėjų darbą? Įvertinkite balais nuo 1 iki 5.

1 – blogiausias įvertinimas

5 – aukščiausias įvertinimas

mandagumas	
paslaugumas / dėmesingumas	
informacijos pateikimas	
kūrybinės užsiėmimo dalies vedimas	

8. Su kuo dažniausiai dalyvaujate muziejaus edukacinėje programoje?

su draugais	
su kolegomis	
su klase	
su šeimos nariais	
vienas/viena	
kita	

9. Ar Jus tenkina edukacinės programos bilieto kaina?

taip	
ne	
kita	

10. Ar Jus tenkina muziejaus darbo laikas?

taip	
ne	
kita	

11. Kas paskatintų Jus dažniau dalyvauti edukacinėse muziejaus programose?

labiau edukacijai pritaikyta muziejaus erdvė	
netradiciškai pateikta informacija	
daugiau teorinės informacijos	
daugiau ir įvairesnių praktinių užsiėmimų	
edukatorių gebėjimas dirbti su skirtingomis vaikų amžiaus grupėmis	
susitikimai su meno profesionalais / diskusijos	
platesnis šiuolaikinių technologijų naudojimas	
proginės edukacinės programos (pvz., gimtadienio proga)	
kita	

12. Kokiai, Jūsų manymu, tikslinei grupei labiausiai trūksta edukacinių programų Lietuvos dailės muziejuje?

ikimokyklinio amžiaus vaikams	
pradinių klasių moksleiviams	
paaugliams	
studentams	
mokytojams	
bedarbiams	
senjorams	
neįgaliesiems	
jauniems specialistams	
suaugusiesiems	
šeimoms	
kita	

13. Koks, Jūsų manymu, optimalus edukacinės programos dalyvių skaičius?

nuo 1 iki 5	
nuo 6 iki 10	
nuo 11 iki 15	
nuo 16 iki 20	
per 20	

14. Nuo kokio amžiaus, Jūsų manymu, vaikai gali dalyvauti edukacinėse muziejaus programose?

nuo 2–3 metų	
nuo 4–5 metų	
nuo 6–7 metų	

15. Ar, Jūsų nuomone, muziejų lankymas turėtų būti įtrauktas į mokyklų bendrojo lavinimo programas?

taip	
ne	
nežinau	
pakomentuokite	

16. Kokių būdu norėtumėte gauti informacijos apie Lietuvos dailės muziejaus edukacines programas?

naujienlaiškiu	
prie muziejaus kasos	
per radijo programą	
per televiziją	
programėles išmaniesiems telefonams	
spaudoje	
internetinėje svetainėje	
kita	

17. Duomenys apie respondentą:

amžius	
lytis	
studentas / moksleivis	
dirbantis asmuo	
išsilavinimas	
gyvenamoji vieta (tik miestas)	

Dėkojame už pagalbą!
Iki malonių susitikimų muziejuje!

Mu-184 *Muziejų edukacinės programos vaikams ir jaunimui. Pedagogika ir psichologija muziejininkams*: mokomoji knyga. Vilnius: leidykla „Edukologija“, 2013. 228 p.

ISBN 978-9955-20-864-8

Skaitytojams pristatoma mokomoji knyga „Muziejų edukacinės programos vaikams ir jaunimui. *Pedagogika ir psichologija muziejininkams*“, kuri parengta 2012 m. rugsėjo–lapkričio mėnesiais remiantis Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegijos ir Lietuvos edukologijos universiteto Socialinės komunikacijos instituto organizuotų pedagogikos ir psichologijos mokymų muziejininkams edukatoriams medžiaga. Leidinį sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje „Muziejininkų edukatorių pedagoginė kompetencija“ analizuojama klasikinės ir šiuolaikinės pedagogikos ugdymo samprata, ugdymo filosofija, asmenybės raidos suvokimas, atskleidžiama jos raida, pristatomi ugdymo bruožai. Daug dėmesio čia skiriama praktiniams pavyzdžiams ir užduotims. Antroje dalyje „Muziejininkų edukatorių psichologinė kompetencija“ aptariami bendrosios ir diferencinės psichologijos bruožai. Taip pat pristatoma pedagoginė ir raidos psichologija; specialioji psichologija; rizikos grupių vaikų psichologija ir darbo metodai, kurie gali būti reikalingi muziejininkų edukacinei veiklai. Šioje dalyje gausu praktinių psichologinių užduočių ir metodų. Trečioje dalyje „Muziejinė pedagogika“ analizuojamas muziejininko edukatoriaus poreikis atskleisti save ugdymo procese, pristatoma muziejinė komunikacija, jos metodai, būdai ir muziejinės pedagogikos filosofiniai, vadybiniai, socialiniai ypatumai, pateikiama daug praktinių patarimų ir užduočių.

UDK 371.3:069(075.8)

Redagavo *Grażina Mikailionienė*
Maketavo *Rasa Labutienė*
Viršelio autorė *Dalia Raicevičiūtė*

Išleido ir spausdino leidykla „Edukologija“, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +3705 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt
www.edukologija.lt